

16-17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tedavül Eden Gümüş Avrupa Sikkeleri Hakkında

Numan Elibol*

On the European Silver Coins Circulating in the Ottoman Empire during the 16th and 17th Centuries

Abstract ■ The import of big silver coins, called *piastre*, and their fractions into Ottoman territories in the second half of the 16th century continued through the 17th century. This monetary movement, as revealed by native and foreign research, can be seen in Ottoman archival sources and official documents as well. The current research aims to trace some of the fractions and subdivisions of these piastres in the Ottoman sources and to bring into light the terminology of the documents and the chronology of the references. As a result of this research, it was discovered that the traces of some of these coins could be found among the Ottoman sources starting from the second half of the 16th century but can be better followed from the early 17th century onwards. The coins of Central European origin had a substantial place among this coinage. The monetary traffic of the first half of the 17th century continued in the second half of the century with small silver coins of Mediterranean provenance coming into prominence. The picture attained through this research suggests that the Ottoman Empire was affected instantly by the financial and monetary developments in Europe and sometimes failed to eliminate the negative impact of European coins.

Keywords: Penz, Babka, Abras, Potra, Zolta, Rub', Sümün, Lepor.

Giriş

Avrupa üzerinden gelen iri gümüş sikkelerin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında boy göstermeye başlaması; 17. yüzyıl boyunca bu paraların piyasaya hâkim olması ve ekonomik faaliyetlerde temel ödeme araçları

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

haline gelmesi, literatürde kapsamlı olarak ele alınmış hususlardan birisidir. Bir kısmı Amerika kıtasındaki (Peru, Meksika vs.) madenlerden getirilen gümüşün işlenmesiyle elde edilen ve Avrupa'da 16. yüzyıl sonlarına kadar genel itibarıyla *kuruş* olarak adlandırılan bu sikkeler, Osmanlı coğrafyasında 17. yüzyıl ile birlikte *riyal* ve *esedi* (*arсланlı*) olarak anılmaya başlamıştır. Piyasaya girdikten bir müddet sonra taşradan merkeze gönderilen vergi hasılatında akçe ve altının yerini alan bu paralar, dolaylı olarak gümüş ve altın ocağı işleyen madenlerin ve bu madenleri işleyen darphanelerin kapanmasına da yol açmıştır.¹ İlerleyen yıllarda bu paraların Osmanlı piyasasındaki tesiri daha fazla hissedilmeye başlanmış; bazı iltizamlarda ödemelerin bir kısmının bu paralar ile yapılmasının şart koşulduğu görülmüştür.² Sözü edilen sikkelerin Osmanlı piyasasında kolayca yer etmesini kolaylaştıran faktörler arasında, yabancı paraların piyasaya girmesini teşvik eden esnek ve pragmatik politikalar takip edilmesi; tağışş nedeniyle gümüş *akçe* ile altın *sultani* arasındaki rayiç farkının artması ve piyasa değeri daha yüksek gümüş paralara duyulan ihtiyacın belirginleşmesi; yerli üretimin durma noktasına gelmesi, yerli paraya güvenin azalması ve Avrupa sikkelerine duyulan rağbetin artması zikredilmiştir.³

Avrupa'dan Osmanlı topraklarına doğru gerçekleşen sikke akışının 17. yüzyıl ortalarından itibaren daha önce görülmedik seviyelere ulaştığı ve hüviyet değiştirdiği kabul edilir. Bu dönemde ağırlıklı olarak *riyal* ve *esedi* gibi iri gümüş sikkelerin küsuru niteliğindeki bazı paralar piyasaya girdikten kısa bir süre sonra yerlerini sahte ve düşük ayarlı olanlara bırakmış ve bu kalp paraların basımı ve piyasaya sürülmesi bazı Avrupalı devletler ve tüccarları için son derece kârlı bir faaliyet halini almıştır. Osmanlı yönetiminin tepki vermekte ve kontrol altına almakta zorlandığı bu spekülatif para hareketliliği, hem yakın döneme ait yerli⁴ ve yabancı⁵

-
- 1 Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri, 1300-1750", *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Özel Sayı (1978), s. 12-16.
 - 2 Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740* (İstanbul: 1965), s. 38.
 - 3 Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 70, 74, 150; Şevket Pamuk, "In the Absence of Domestic Currency: Debased European Coinage in the Seventeenth-Century Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, 57/2 (1997), s. 347.
 - 4 Bkz. Pamuk, "Debased European Coinage", s. 345-46; Pamuk, *Monetary History*, s. 151-153; Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 45-49.
 - 5 Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, c. I (Ankara: TTK, 1990), s. 227-228; Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company* (London: Frank Cass & Co. Ltd., 1964), s. 100-101.

araştırmalarda; hem de 20. yüzyıl başları⁶ ve 19. yüzyıl sonlarındaki çalışmalarda⁷ etraflı şekilde ele alınmıştır.

17. yüzyılın ilk yarısı boyunca Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gerçekleşen para hareketliliği hakkında da zengin sayılabilecek bir literatür mevcuttur. Daha çok Orta Avrupalı araştırmacıların öncülük ettiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun batı sınırlarını mercek altına alan bu çalışmalar, kısmen Avrupa'nın siyasi-ekonomik durumu ve para düzeniyle ilgili gelişmelere bağlı olarak, Avrupa'dan Osmanlı topraklarına doğru gerçekleşen ve 1620'lerden itibaren yoğunlaşan kontrolsüz bir para akışına işaret etmektedir.⁸

Avrupa menşeli gümüş sikkelerin Osmanlı topraklarına yayılması 16. yüzyıl para politikaları ve sistemlerinde meydana gelen değişikliklerle de irtibatlandırılmış; bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın son çeyreğinde yapılan sikke tashihlerine ve bu tashihlerde akçenin kuruşa nispetle ayarının yükseltilmesine atıfta bulunulmuştur.⁹ Esasen bu uygulamanın bir benzeri Avrupa'da daha erken tarihlerde hayata geçirilmiş; Roma Cermen İmparatorluğu'nun 16. yüzyılın ikinci yarısındaki (1559, 1566, 1571) para reformları sırasında altın *gulden* ve gümüş *taler* arasındaki rayiç denkliği kaldırılıp ufak gümüş sikkelerin ayarları yükseltilmiştir. Bunun neticesinde düşük ayarlı gümüş paraların darbu ve tedavülü hız kazanmış; bu yolla piyasaya sokulan paraların bir kısmı Avrupa'nın doğusuna yayılmıştır.¹⁰

6 F. W. Hasluck, "The Levantine Coinage", *The Numismatic Chronicle*, Fifth Series, I (London-Paris: 1921), s. 54-64.

7 M. Belin, *Essais sur l'Histoire Economique de la Turquie d'Après les Acrivains Originanaux* (Paris: 1865), s. 37-38.

8 Bkz. Andrzej Mikolajczyk, "Polish coins in the monetary circulation of Europe in the sixteenth and seventeenth centuries", *Proceedings of the 10th International Congress of Numismatics* (London: 1986), s. 563-68; Dariusz Kolodziejczyk, "The Export of Silver Coin through the Polish-Ottoman Border and the Problem of the Balance of Trade", *Turcica*, 28 (1996), s. 105-116; Władimir Szłapinskij, "Współoddziaływanie Rynkówpieniężnych. Województwo Ruskie A Turcja, Mołdawia I Wołoszczyzna (od połowy XVI do połowy XVII w.)", *Wiadomości Numizmatyczne*, XLIV/1(169) (2000), s. 1-38.

9 Pál Fodor, "Az oszmán pénzrendszer 16. századi válságáról. Megjegyzések az 1585/89. évi leértékelésről", *Aetas*, 4 (1999), s. 36-39; Mihai Maxim, "Considérations sur la circulation monétaire dans ley pays roumains et l'Empire ottoman dans le seconde moitié du XVe siècle", *Revue des études Sud-est Européennes*, 13 (1975), s. 413.

10 Paul Arnold, "Die Reichskreise und ihre Bedeutung für die deutsche Münzgeschichte der Neuzeit", *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997: Akten-Proceedings-Actes II* (Berlin: 2000), s. 1111-1112; Martha White Paas, *The Kipper und Wipper Inflation*

Bu araştırma, yukarıda ana hatlarıyla tasvir edilen ve yerli ve yabancı literatürden takip edilebilen bu sürecin izini, Osmanlı kaynakları ve arşiv vesikaları arasında sürmeyi amaçlamaktadır. Esas itibarıyla Osmanlı kaynaklarına ve arşiv malzemesine dayanılmasına rağmen, araştırma boyunca literatürden de yoğun şekilde yararlanılmış ve yabancı kaynaklara sıkça müracaat edilmiştir.

Araştırma sırasında yararlanılan başlıca arşiv kaynaklarını mühimme kayıtları ve şer'iyeye sicilleri oluşturmuştur. Yararlanılan şer'iyeye sicilleri arasında orijinal defterlerin kayıtları bulunmakla birlikte, "transkripsiyon" ve "metin incelemesi" niteliğindeki Yüksek Lisans tezlerinden de yoğun olarak yararlanılmıştır. Ancak tezlerdeki bilgilerin doğruluğunu teyit için çoğu zaman orijinal defterlere müracaat etmek zorunda kalınmıştır. Araştırma boyunca hem dijital kataloglardan hem de defter kataloglarından istifade edilmiştir.

Araştırmanın temel önceliği, Osmanlı piyasasında tedavül eden Avrupa menşeli ufak gümüş sikkelerin kayıtlara ve belgelere akseden terminolojisini ve kronolojisini ortaya koymaktır. Ancak gerek Osmanlı arşiv kayıtlarında gerekse Batı literatüründe karşılaşılan bazı paraların teşhisinde zorluk yaşanmıştır. Aslında bu kısmen anlaşılır bir durumdur. Zira bu dönemde madeni paralar tedavüle girdikleri coğrafyalarda isim değişikliğine uğrayabilmekte ve mahalli adlarla anılabilmektedir.

Araştırma sonucunda Avrupa'daki para piyasası ve para düzeni ile ilgili gelişmelerin Osmanlı kaynaklarına hızlı şekilde aktettiği; kayıtlarda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren takip edilebilen bu durumun 17. yüzyılın başlarından itibaren daha belirgin bir hal aldığı; 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca Osmanlı coğrafyasında tedavül eden ve genellikle ufaklıklardan meydana gelen gümüş sikkeler içerisinde Orta Avrupa menşeli olanların öne çıktığı; bu durumun 17. yüzyıl boyunca devam ettiği; 17. yüzyıl ortalarından itibaren ise Akdeniz coğrafyasına ait paraların ağırlık kazandığı ortaya konmuştur.

1619-1623. *An Economic History with Contemporary German Boradsheets* (New Haven and London: Yale Univ. Press, 2012), s. 8-11, 14-15.

1. Kuruş (piastre/taler)

Osmanlı piyasasında yaygın olarak tedavül eden ve kuruş (*piastre/taler*) kategorisinde yer alan *riyal*¹¹ ve *esedi*¹² ile yine aynı gurup içerisinde değerlendirilebilecek olan *zolta*¹³ müstakil araştırmalara konu olmuştur. Bizzat *kuruş* maddesi de hem Avrupa menşeli olanlarla yerlileri bir arada değerlendiren¹⁴ hem de sadece Osmanlı darphanelerinde basılanları merkeze alan¹⁵ çalışmalarda ele alınmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada sözü edilen sikkelerle ilgili ayrı başlıklar açılmamış; kuruşların Osmanlı topraklarına giriş süreci, menşeleri ve türleriyle ilgili genel bir özet yapmakla iktifa edilmiştir. *Zolta* ile ilgili olarak, *Leh gurusu* kapsamında yapıldığı gibi, yeri geldikçe ve dolaylı olarak bilgi verilmiştir. Bununla birlikte, adı kuruş ile birlikte anılan ve kuruşun farklı bir çeşidi veya adlandırması olarak değerlendirilebilecek olan *kara guruş* ve *dökme guruşun* dönemin kayıtlarında fazla yer etmesi, bunlar için ayrı alt başlıklar açılmasını zaruri kılmıştır.

Kuruşların Osmanlı piyasasına 16. yüzyıl ortalarında ve Balkanlar yoluyla girdiği kabul edilmektedir.¹⁶ Bu dönemde Osmanlı topraklarına giren kuruşlar arasında batı ülkelerinde tedavül eden *peso*, *piastra*, *écu* ve *crowndan* ziyade merkezi Orta Avrupa olan ve yüzyıl ortaları itibarıyla aynı coğrafyadaki bütün iri gümüş sikkeleri ifade etmeye başlayan *thalerlerin*; bunlar arasında da yüzyılın ikinci yarısında tedavüle sokulan *imparatorluk thalerlerinin* ön plana çıktığı söylenebilir.

İlk örnekleri 1486 yılında Tirol'de basılan *thalerler*, başlangıçta imparatorluğun altın *guldenlerine*¹⁷ nispetle *guldiner* olarak adlandırılmıştır; ancak 1520'de Bohemya'nın Jáchimov maden bölgesinden çıkarılıp basılanlar *thalerin*

11 Bkz. Ömer Faruk Bölükbaşı, "Riyal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 2019, EK-2, 426-428.

12 Bkz. Halil Sahillioğlu, "Esedi", *DİA*, 1995, XI, 368-69.

13 Genel bir değerlendirme için bkz. İbrahim Artuk, "Zolota", *DİA*, 2013, XLIV, 500-501.

14 Şevket Pamuk, "Kuruş", *DİA*, 2002, XVI, 458-59.

15 Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul'da Doğan bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş", *Osmanlı İstanbulu VI (VI. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Mayıs 2018)*, ed. Feridun M. Emecen vd. (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2019), s. 399-415.

16 Pamuk, "Kuruş", s. 458.

17 Gulden, 1252 yılında Floransa'da *floren* adıyla basılmaya başlanan altın sikkedir. 1486'da aynı adla piyasaya sürülen gümüş versiyonu Güney Alman eyaletleri ve İsviçre'de *guldiner*; Bohemya ile Almanya'nın orta ve kuzey bölgelerinde *guldenroschen* olarak anılmış; daha geç tarihlerde de genel olarak *taleri* ifade etmiştir. Bkz. Konrad Klütz, *Münznamen und ihre Herkunft* (Wien: 2004), s. 107.

serüveninde bir dönüm noktası teşkil etmiş; bu sikkeler diğer Alman eyaletlerinin *gulden*lerden farklı olarak *Joachimsthaler guldengroschen* olarak anılmaya başlamıştır. Standartlarını uzun süre muhafaza etmeleri ve piyasaya mebzul miktarda sürülmeleri sebebiyle tedavüldeki diğer gümüş *gulden*lere adını veren *thaler*ler, 1540'lardan itibaren imparatorluğun resmi kayıtlarında da yer almaya başlamıştır. 16. yüzyıl ortaları, *thaler*lerin basımında kıta Avrupası'ndaki madenlerin yansira Amerikan (Bolivya) madenlerinin de kullanılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Kıta Avrupası'ndaki gümüş paraların ufaklıklar (*pfennig*), orta ölçekli paralar (*groschen*) ve iri gümüş sikkeler (*thaler*) olarak ayrıştığı bu dönemde talerlerin imparatorluk genelinde farklılaşan türlerinin ve rayiçlerinin merkezileştirilmesi yönünde birden fazla adım atılmış; nihayet 1559 yılındaki sikke nizamı ile gümüş *imparatorluk gulden*lerinin rayiç farklılıkları ortadan kaldırılmıştır.¹⁸ Ancak daha çok Habsburg topraklarında benimsenen yeni rayiçler, imparatorluğun diğer bölgelerinde yeterince kabul görmemiştir. Bilhassa gümüş rezervleri sınırlı olan ancak geleneksel para sistemlerini ve Hansa Birliği zamanından kalma ticarî potansiyellerini muhafaza eden kuzey eyaletleri, İskandinav ülkeleri ve Baltık Polonya'sında *imparatorluk guldeni* yerine *taler* yaygınlaşmış ve piyasaya hâkim olmuştur. Diğer taraftan, 1566'da başlayan İspanya-Hollanda savaşından sonra İspanyol gümüşünün fiyatı düşmüş; eski *İspanyol Niderlandı* Avrupa genelinde *taler* basımının merkezi haline gelmeye başlamıştır. Aynı esnada, gümüşün Avrupa'nın batısına nispetle daha pahalı olduğu ve gitgide daha fazla *thalerin* tedavüle girdiği Baltık merkezli kuzey rotası, gümüşün Avrupa'nın doğusuna ve Asya'ya aktarıldığı önemli bir merkez halini almıştır. Bu gelişmeler karşısında Roma Cermen İmparatorluğu imparatorluk genelinde kabul göreceği yeni bir sikke nizamı hazırlamak mecburiyetinde kalmış; 1566'da hayata geçirilen düzenlemeyle hem yeni *imparatorluk thalerinin* hem de Avrupa'nın diğer belli başlı paralarının vezinleri, ayarları ve rayiçleri ortak bir standarda kavuşturulmuştur.¹⁹

Başta *taler*ler olmak üzere 16. yüzyıl ortalarında Osmanlı piyasasına giren ve *guruş* denen gümüş Avrupa sikkelerinin izi hem döneme ait Osmanlı resmi kayıtlarında hem de yabancı seyyahların raporlarında ve numizmatik çalışmaların bulgularında takip edilebilmektedir.

18 Bu tarihten sonra altın ve gümüş *gulden* birbirinden ayrışıp gümüş sikke için sadece *gulden*, altın sikke için *goldgulden* ifadesi kullanılmaya başlanmıştır: Klütz, *Münznamen*, s. 107.

19 Petr Vorel, "The Function of Thaler in Determining the Exchange Rates of European Currencies in the Second Half of the 16th Century", *Wiadomości Numizmatyczne*, LXVI/210 (2022), p. 284-298.

16. yüzyıl ortaları itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölgelerine ait şer'iyye sicili kayıtlarında, piyasada tedavül eden gümüş sikkelerin hâlâ *pârel/kit'a*, *şâhî*, *osmânî* ve *akçeden* ibaret olduğu görülür.²⁰ 1570'lere gelindiğinde, benzer kayıtların bazılarında *guruş*lara rastlanmaya başlamıştır.²¹ Mevcut araştırmalar 1560'ların sonlarında hazineye 40, 20 ve 10 akçelik tam, yarım ve çeyrek kuruşların girmeye başladığını gösterir.²² Ancak imparatorluğun uç ve özerk eyaletlerinden yapılan vergi tahsilatında *guruş*ların kayıtlara daha erken geçtiği görülür. Mesela 1558-1560 arasında Budin hazinesine kabul edilen paralar arasında, rayıcı 50 akçe olan tam ve 12,5 akçe olan çeyrek *guruşlar* önemli bir yer işgal etmekteydi.²³ Boğdan Eyaleti'nin 1564/1565 malî yılına ait haraç vergisinin

20 Bkz. Ali Turan, "1815 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi" (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, 2004; Sabır Zeynep Yılmaz, "20 Numaralı Avlonya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 974/M.1566-1567)" (yüksek lisans tezi), Bolu İzzet Baysal Üniversitesi, 2021; Senem Karagöz, "1 No'lu Ayıntab Şer'iyye Sicili Defteri Transkripsiyonu" (yüksek lisans tezi), Muğla Üniversitesi, 2012; Mustafa Arslan, "1 Numaralı Halep Şer'iyye Sicilinin Sosyal ve İktisadi Açılardan Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2016; Eda Daştan, "Tophane 2 Numaralı Şer'iyye Sicili Defteri H. 966-967/M. 1558-1560 (İnceleme-Metin)" (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, 2014; Şeyda Sümeyye Hacıhasanoğlu, "1818 (H. 972-973/M. 1564-1566) No'lu Trabzon Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi" (yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019; Salih Korkmaz, "Trabzon 1816 Numaralı Şer'iyye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi" (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, 2014.

21 Yalçın Aksoy, "1204 Numaralı Edremit Şer'iyye Siciline Göre Edremit'te Sosyal Hayat" (yüksek lisans tezi), Balıkesir Üniversitesi, 2019, s. 113; Leyla Şafak, "2 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (978-989/1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon" (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2019, s. 106, 185 vd.

22 Sahillioğlu, "Maden Hareketlerinin Yeri", s. 13, 25.

23 Bu dönemde Budin hazinesine kabul edilen diğer paralar arasında altın hasene (80, 78, 77, 76, 75, 70, 67, 65, 60 akçe), sultaniye (80, 76, 75, 65, 60 akçe), efrenciye (80, 77, 75 akçe), sakız (75 akçe), engürüsiye (75, 73, 72, 70 akçe), nâkıs (70, 57 akçe) ve kron (65 akçe) ile birlikte penz (2 akçe), osmanî ve nakdine (akçe) yer almaktaydı: Lajos Fekete und Gyula Káldy-Nagy, *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen), 1550-1580: Türkischer Text* (Budapest: 1962), s. 383-699, 759, 764; Müstakil olarak kullanılması halinde akçe ile eşdeğer olduğu hesaplanan *nakdinenin* diğer Macar paralarını da ifade edebileceğiyle ilgili olarak bkz. Géza Dávid, "The Connection between History and Archeology in Researching Ottoman Rule in Hungary", *Archeology of the Ottoman Period in Hungary*, ed. Ibolya Gerelyes and Gyöngyi Kovács (Budapest: 2003), s. 15-16; Ibolya Gerelyes, "Sixteenth-Century Probate Inventories from Tolna Town", *Şerefe: Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on his Seventieth Birthday*, ed. Pál Fodor vd. (Budapest: 2019), s. 206-207; *Osmanînin* 16. yüzyıl ortalarında akçe ile eşdeğer tutulduğu veya akçeden

% 67'si ve bir sonraki yıla ait verginin % 23'ü *guruş* olarak tahsil edilmişti. 1564-1576 arasında haraç tahsilinde geçerli olmak üzere Eflak-Boğdan'da *guruşa* (*thaler*) 38-40 akçe arasında bir değer biçilmişti.²⁴

1580'lerin sonlarına gelindiğinde hem *esedi* hem de *tam* ve *kâmil* kuruluşlar resmi kayıtlarda ve daha yüksek rayiçlerle boy göstermeye başlamıştır. 1589/1590 malî yılı bütçesinin gelir ve gider rakamlarına göre *tam* ve *kâmil* kuruluşun rayici 80, 78 ve 76 akçe; *esedi* kuruluşun rayici ise 70 ve 68 akçedir.²⁵ Aynı yıl itibarıyla sicil kayıtlarında altın *hasenenin* rayici 120, kuruluşunki 80 akçedir.²⁶ 1590-1600 arasında *tam* ve *esedi* kuruluşların rayici 68 *guruşa* sabitlenmiş; imparatorluk genelinde geçerli olan bu kurala Eflak-Boğdan voyvodaları da riayet etmiştir. Mihai Maxim'e göre bu dönemde kayıtlarda *tam* *guruş* olarak geçen sikkeler Avusturya talerleridir.²⁷

17. yüzyıl ile birlikte Osmanlı arşiv kayıtlarında *esedi*, *arslanlı*, *tam* ve *kâmil* kuruluşlara yapılan atıfların yoğunlaştığı görülür.²⁸ *Nâkis* ve *kem-ayar arslanlı*ların tedavülünün yasaklandığı bu dönemde altın ve kuruluşun 16. yüzyıl sonlarındaki rayiçleri muhafaza edilmekte; *tamâm* kuruluşun rayici 80; *arslanî* kuruluşun rayici 70 akçe olarak tasrih edilmektedir. Yine 16. yüzyıl sonlarında

biraz daha kıymetli (1,25 akçe) olduğuyla ilgili olarak bkz. Gabor Agoston, "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe*, ed. Géza Dávid & Pál Fodor (Leiden-Boston-Köln: Brill 2000), s. 214; Gezá Dávid, "Customs Duties and Treasury Incomes in the Vilayet of Temesvár: An early account-book of Becskerek and Becse", *Living in the Ottoman Ecumenical Community*, ed. Vera Costantini & Markus Koller (Leiden-Boston: Brill, 2008), s. 154.

24 Halbuki 1542-43 mali yılına ait tahsilatın tamamı akçe cinsinden ödenmiştir. Bkz. Maxim, "circulation monétaire", s. 409-410.

25 Kadir Arslanboğa, "1589/90 ile 1602/3 Malî Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi" (doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, 2012, s. 113.

26 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Meşihat Şer'îye Sicili Defterleri (MŞH.ŞSC.d.), 4812: 59/4, 63/3. Karşılaştır (krş.) Ali Nohutlu, "8 Numaralı Gaziantep Şer'îyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1-100)" (yüksek lisans tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2019, s. 119, 127.

27 Maxim, "circulation monétaire", s. 8.

28 BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e), 221/13; BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA, TS.MA.d), 1731; BOA, Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri (BOA, A.DVNSMHM.d.), 76/258; BOA, A.DVNSMHM.d .78/589, 78/757, 78/1834.

olduğu gibi, mirî için yapılan tahsilatta bu değerler 78 ve 68 akçe olarak değişebilmektedir.²⁹

17. yüzyıl başlarında İspanyol kuruluşlarına *kebir*, *tam*, *tamam* ve *riyal* kuruluş dendiği bilinmektedir.³⁰ *Riyal* adıyla anılanlar 1610'ların sonları³¹ ve 1620'lerin başları itibarıyla mahkeme kayıtlarında,³² 1620'lerin sonlarından itibaren de diğer arşiv kayıtları arasında³³ kendilerine yer edinmiş gözükmektedir.

Yukarıdaki kronoloji bir ölçüde bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden Batılıların eserlerinden de takip edilebilmektedir. 16. yüzyılın ortalarına ait seyahatnameler, raporlar, günlükler vb.'de Osmanlı piyasasında tedavül eden altın sikkelere (*sultani*, *eşrefi* ve *frenji flori*) ve akçelere³⁴ atıflar varken kuruluşlardan bahis yoktur.³⁵ 1570'lere gelindiğinde, *thaler* olarak adlandırılan kuruluşlara atıflar başladığı gibi, türleri, menşeleri, rayiçleri ve küsurlarıyla ilgili detaylar da verilir. Bu dönemde Osmanlı piyasasında tedavül eden gümüş sikkeler arasında *Reichsthaler* olarak bilinen imparatorluk *taler*leri öne çıkmıştır. Türklerin *grosch* olarak adlandırdıkları, rayici 40 akçe olan ve yarımlikları ve *ort* olarak adlandırılan çeyrekleri bulunan bu *thaler*ler, altına tercih edilmeye başlanmıştır.

29 BOA, MŞH.ŞSC.d. 1637, s. 6-7, 8-9. Krş. Mustafa Murat Öntuğ, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı" (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, 2003, s. 290-91.

30 Sahillioğlu, "Maden Hareketlerinin Yeri", s. 12.

31 BOA, MŞH.ŞSC.d. 4816, s. 115-116, 169, 174. Krş. Melahat Arıkan, "12 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1027-1028/M. 1618-1619. s. 105-204)" (yüksek lisans tezi), Gaziantep Üniversitesi, 2017, s. 54-55, 155, 164.

32 Pasha Jafarov, "169 Nolu Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1029-1030/1619-1621)" (yüksek lisans tezi), Gaziantep Üniversitesi, 2021, s. 68, 113-114, 147, 151, 189. Ayrıca bkz. Tekin Açıknel, "48 Numaralı (1030/1620) Tarihli Manisa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2019, s. 213.

33 BOA, İbnü'l-Emin Muhallefat (İE. MHE.) 1/20; BOA, A.DVNSMHH.d. 83/31; BOA, TS.MA.d. 3646; BOA, TS.MA.e. 394/25; BOA, TS.MA.d. 6953; BOA, Yabancı Arşivler (YB.04) 2/37.

34 Bu dönemde akçenin Alman gümüş paraları cinsinden rayici 1,5-2 *kreutzer*, 1 *Margen groschen*, 1,5 *Batzen*, 8 *Pfennig* ve 6 *Heller* olarak tasrih edilmektedir.

35 H. Kiepert, *Hans Dernschwams Orientalische Reise 1553-55* (Braunschweig: 1887), s. 15, 50; Wolfgang Müntzer von Babenberg, *Reyßbeschreibung* (Nürnberg: 1624), s. 114; Heinrich M. Müller, *Das Ander Buch von dem Mahometischen Glauben* (1563), s. 57, 69, 93, 265; Antoine Geuffroy, *Erste Theil Der Hoffhaltung Des Türckhischen Keyser*, zusammen getragen und verteüstched Nicolaus Höniger (Basel: 1578), s. xxxv.

Aynı yıllarda 60 akçe rayici olan *sultani*, Macar *dükası* ve Venedik altın sikkesinin paritesi de 1,5 *thaler* veya muadili olan 2 *guldendir*.³⁶ Bu dönemde 10 *akçelik* rayici olan *ortlarla* birlikte hem İstanbul'da hem de İmparatorluk genelinde rağbet gören *talerler* arasında bilhassa eski *Joachims thalerler* dikkat çekiyordu. Hatta bunlar sadece ticarete kullanılmakla kalmıyor, bir kısmı tekrar eritilip akçeye çevriliyordu.³⁷ 1580'lere gelindiğinde, Türkler arasında sağlam ayarlı olarak kabul edilen ve yoğun tedavüle sahne olan *akçe*, *pare (medin)* ve *şahi* gibi gümüş sikkelerden sonra en fazla, piyasada mebzul miktarda bulunan, diğer sikkelerle değiştirilebilen ve eritilip yeni sikke haline getirilebilen tam ayarlı eski *Jochims thalerler* rağbet görüyordu.³⁸ Aynı dönemde Halep, Trablus, Şam vb. merkezlerde ise, 1570'lerin ortalarından itibaren Levant pazarına külliyetli miktarlarda giriş yapan İspanyol *reall*lerinin (peso) yoğun tedavüle sahne olduğu öngörülmüştür.³⁹

17. yüzyıl başlarına ait raporlarda, altın sikkelerin taler karşısında değer kazandığı; buna mukabil imparatorluğun değişik merkezlerinde taler ve küsurlarının akçe cinsinden rayiçlerinin arttığı görülür.⁴⁰ Bu dönemde Osmanlı topraklarında tedavül eden iri gümüş sikkeler arasında da İspanyol sekizliklerine yapılan atıflar artar.⁴¹

36 Salomon Schweigger, *Eine neue Reyßbeschreibung auß Teutschland Nach Constantinopel vnd Jerusalem* (Nürnberg: 1608), s. 267.

37 Hans Jacob Breuning von Buchenbach, *Orientalische Reyß* (Strassburg: 1612), s. 97-98.

38 Sigmund Feyerabend, *Reyßbuch deß heyligen Lands* (Frankfurt: 1584), s. 280-81.

39 Baki Tezcan, "The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited", *Journal of the Economic and Social History of the Orient (JESHO)*, 52 (2009), s. 484-86.

40 Artık bir altın sikkeye 2 *thaler* teklif edilmekte; daha önce rayici 2 *kreuzer* olan akçe de 1 *kreuzer* üzerinden hesaplanmaktadır. 1 *pâre* de 3 *kreuzer* etmektedir. İstanbul'a her yıl düzenli olarak ithal edilen pirinç, baharat ve bakliyat karşılığında külliyetli para transferi yapılan İskenderiye ve Kahire'de *thaler* için 95 akçe (*kreuzer*) veya daha yukarısı talep edilmekte; ancak bu miktar pazarlıkla 65 akçeye (*kreuzer*) kadar düşürülebilmektedir: Johann Wild, *Neue Reyßbeschreibung eines gefangenen Christen* (Nürnberg: 1613), s. 28, 54, 181, 188, 234.

41 Bu tarihlerde (1617) imparatorluk genelinde Venedik'in atın ve gümüş sikkeleri ile İspanya'nın tam ve yarım gümüş sekizlikleri en yaygın kullanılan paralardır ve Türklerin kendi altın ve gümüş paralarına tercih edilmektedir. İstanbul'da Venedik altın sikkelerinin rayici 125, Fransız *ekülerinin* 100, Alman *talerlerinin* ki de 75 akçedir. Kıbrısta Venedik altın sikkeleri ve Osmanlı sultanisi için 120; bölgede fazla rağbeti olmayan sekizlik İspanyol riyalleri için 70 akçe veya 10 *şahi* değer biçilmektedir. Ancak Kudüste bu değerler Venedik altınları için 45 Kahire *pâresi (meidın)* veya 135 akçe; sekizlik riyaller için ise 28 Kahire *pâresi* veya muadili olan 84 akçedir. Sekizlik riyallerin yarımlikları için de aynı oranlar

Talerin Balkan coğrafyasına girişi ile ilgili tarihlendirme, nümizmatik verilerle de teyit edilebilmektedir. Tuna Nehri'nin güneyindeki Osmanlı toprakları söz konusu olduğunda, bugünkü Bulgaristan sınırları içerisindeki yerleşim yerlerinde ele geçen talerlerin bir kısmının I. Ferdinand devrine (1526-1564) ait Avusturya talerleri olduğu görülmüştür.⁴² Aynı verilere göre Avusturya talerlerine rakip olabilecek diğer gümüş sikkeler arasında, aynı bölgede eskiden beri tedavül etmekte olan Venedik ve Dubrovnik'in gümüş *dükaları*; içlerinde 1575 ve 1577 emisyonları olduğu düşünülen Hollanda'nın aslanlı talerleri ve en erken örnekleri 17. yüzyıl başları ile tarihlendirilen İspanyol *piaster*leri yer almaktadır.⁴³

Tuna Nehri'nin kuzeyinde tedavül eden talerler arasında Hollanda menşeli olanlar öne çıkmıştır. Sözü edilen Hollanda talerlerinden *İspanyol Nederlandı* olarak bilinen güney topraklarında basılanların bölgeye giriş tarihi 1540 ve 1550'ler; kuzeydeki *Birleşik Eyaletler*de basılanların giriş tarihi de 1580 ve 1590'lar olarak belirlenmiştir. Tamamı 16. yüzyıla ait olmak üzere açığa çıkarılan 49 define noktasından 22'sinde tespit edilen Hollanda talerlerinin 13'ü Boğdan'a, 7'si Eflak'a, 2'si Erdel aittir. Erdel'e ait Hollanda talerlerin azlığıyla ilgili olarak burada 1552 yılından itibaren mahalli talerlerin basılmaya başlanması; bölgede tedavül eden talerler arasında imparatorluk talerlerinin önemli bir yer işgal etmesi; tedavül eden talerlerin bir kısmının eritilip yeni krallar adına yeniden basılması ve Osmanlı yönetiminin 1540'lardan itibaren bölgedeki vergi tahsilatında sadece tam ayarlı paraları kabul etmesi gerekçe gösterilmiştir.⁴⁴ Mihai Maxim 1560'ların ortalarında Eflak eyaletinin Osmanlı Devleti'ne yaptığı haraç ödemelerinde kullanılan *guruş*ların Polonya kralı II. Sigismund'a (1558-1572) ait Erdel *taler*leri olduğunu ve bunların Boğdan-Erdel arasındaki ticaretin canlanmasına bağlı olarak ve Boğdan'dan Erdel tarafına ihraç edilen küçük baş hayvanlara mukabil bölgeye girdiğini düşünür.⁴⁵

geçerlidir. Filistin ve Kahire'nin aksine *parenin* 3 yerine 1,5 akçe olduğu Halep, Trablus ve diğer Suriye topraklarında Venedik altını 90; sekizlik İspanyol kuruşu 60 pârâ üzerinden işlem görmüştür. Fyness Moryson, *An Itinerary containing his ten Years* (Glasgow: 1907), II, 159-61.

42 Emil Condurachi, "Der Umlauf der österreichischen Taler im Süden der Donau", *Balkanica*, II-III (1939-1940), s. 4.

43 Condurachi, "Österreichischen Taler", s. 6-8.

44 Constantza Stirbu et Ana-Maria Velther, "Circulation des monnaies en argent des Pays-Bas dans les Principautés Roumaines, XVIe-XVIIe Siècles", *Actes du XIe Congrès International de Numismatique organisé à l'occasion du 150e anniversaire de la Société royale de Numismatique de Belgique, Bruxelles, 8-13 septembre 1991*, IV (Louvain-la-Neuve: 1993), 47-48.

45 Maxim, "circulation monétaire", s. 413.

16. yüzyıl ortaları, *taler*lerin tedavülünün Osmanlı İmparatorluğu'nun daha batısında, Macaristan'da da arttığı bir dönem olmuştur. 1553 yılında bizzat Macar toprakları içerisinde de *taler* basılmaya başlanmıştır, ancak Avusturya ve Bohemya'da basılan veya Roma Cermen imparatorluğun diğer bölgelerinden gelenlere nispetle bunların tedavülünün sınırlı kaldığı tahmin edilmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısına ait olanlar arasında imparatorluk sikkeleri ile feodal lordlar ve kilise çevresi tarafından bastırılanlar da bulunmaktadır; ancak imparatorluğun uç bölgelerinde imal edilen ve Hollanda menşeli olanlar ağırlıklıdır. Kilise çevresi ve feodal lordlar tarafından bastırılanların çoğu imparatorluk sikke standartlarına göre bastırılan *reichstaler*lerdir. Hollanda *taler*leri arasında Habsburg hakimiyetindeki güney topraklarında (*İspanyol Niderlandı*) basılan Philip *taler*lerinin payı azdır. 1566'dan itibaren Philip *taler*lerinin yerini Burgonya *taler*leri almaya başlamıştır. 17. yüzyılın ilk yarısında Macaristan'da tedavül eden *taler*ler arasında Avusturya baskılı olanlar hâlâ baskın olup, aynı şey Stirya ve Tirol bölgesinin *taler*leri için de geçerlidir. Buna mukabil Alman, Hollanda, İspanyol ve diğer *taler*lerin payı düşük kalmıştır.⁴⁶

Son zamanlarda *taler* ve Avrupa'nın diğer gümüş sikkelerinin Osmanlı coğrafyasına yayılmasını gösteren nümizmatik çalışmalar Anadolu'ya taşınmış; bu çalışmalarda da Balkanlardakine benzer sonuçlara ulaşılmıştır. İstanbul'a yakınlığıyla dikkat çeken Kocaeli bölgesindeki Yusufça definesinde açığa çıkarılan 1462-1622 dönemine ait 156 sikkeden sadece 2'si gümüş olup, bunların ilki Köln Başpiskoposluğu'na ait 1563; diğeri de Saksonya'ya ait 1569 emisyonlu *taler*lerdir.⁴⁷

Anadolu'daki durumu daha zengin ortaya koyan ise Beçin definesindeki sikkelerdir. Bu definede bulunan toplam 837 Avrupa sikkesinin % 67'sini, 1530-1602 tarih aralığına ait olan *taler*ler oluşturmaktadır. *Taler*lerin % 48,1'i tam, % 25,68'i çeyrek, % 18,63'ü yarım"dır. Bütün *taler*lerin 102'si (*Karol gulden, taler, aslanlı taler, 30 stuiver, imparatorluk taleri, Burgonya imparatorluk taleri*) Hollanda'ya; 98'i (*gulddiner, taler, gulden taleri, imparatorluk taleri*) İmparatorluk ve İsviçre'ye; 30'u (*taler, scudo*) İtalya & Malta'ya; 28'i (*8'lik riyal*) İspanya'ya; 6'sı (*taler*) Erdel'e ve 2'si (*taler*) Polonya'ya aittir. Yarım ve çeyreklerin yaklaşık

46 Györg V. Székely, "Niederländische Münzen in ungarischen Funden", *Actes du XIe Congrès International de Numismatique organisé à l'occasion du 150e anniversaire de la Société royale de Numismatique de Belgique, Bruxelles, 8-13 septembre 1991*, IV (Louvain-la-Neuve: 1993), s. 39-41.

47 Zeliha Demirel Gökalp, "16. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa Ticari İlişkilerine Yusufça Definesi Örneğinde Bakış", *Belleter*, 86/305 (2022), s. 170, 176.

2/3'ü İspanyol *realler*dir.⁴⁸ Bütün talerler için tespit edilen en erken tarih 1538 olup, imparatorluğun *guldirer*lerine aittir. Diğer Alman ve Hollanda talerleri ile V. Karl'ın Napoli'de bastırıldığı *ducatolarına* 1540 ve 1550'lerden itibaren rastlanmaya başlanmıştır. 1560'ların sonlarından itibaren Almanya ve Hollanda talerlerinin payının arttığı; bu artışın ilk örnekleri 1550 ve 1560'lı yıllara ait olan İspanyol sikkeleri için de geçerli olduğu; ancak İspanyol talerlerindeki esas artışın 1580'lerin sonları ve 1590'larda yaşandığı görülmektedir. 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başları, Erdel ve Toskana talerleriyle birlikte “orta büyüklükteki sikkeler” olarak tarif edilen ve talerlerin birinci dereceden küsuru niteliğindeki Polonya ve Baltık sikkelerinin ortaya çıkışına sahne olmaktadır.⁴⁹

Gerek *taler* gerekse *riyal*, *duka* vb. adlarla anılanlar olsun, *piaster* kategorisinde değerlendirilen ve *guruş* denen iri gümüş sikkeler için Osmanlı kaynaklarında başka sıfat ve isimlendirmeler de kullanılmıştır. Bunlar arasında *kara guruş* ve *dökme guruş* olarak adlandırılanlar ayrı bir yer tutar ki, Osmanlı kayıtlarına bu adlarla geçen *guruş*lara yakından bakmak yerinde olacaktır.

1.1. Kara guruş (قره غروش)

Kara kuruş isminin ilk olarak 16. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarına girmeye başlayan Alman *talerleri* için kullanılmaya başlandığı ifade edilmiştir.⁵⁰ 17. yüzyıl Osmanlı belgelerinde izine fazla rastlanmaz.⁵¹ Daha çok ahidname metinlerinde yer bulmuştur. Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Zıttarok anlaşması (1606) gereği Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne bir defaya mahsus ve *kuruş* olarak ödemesi gereken vergi, bazı araştırmacılar tarafından *kara kuruş* olarak değerlendirilmiştir.⁵² 17. yüzyılın başlarında ve ikinci yarısında

48 Hüseyin Rahmi Ünal vd., *Beçin Definesi*, c. I, çevr. Suzan Tammer ve Şule-Pfeifer Taş (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TUBA), 2015), s. 382, 441.

49 Ünal, *Beçin Definesi*, 439.

50 Theodor Spandugino'dan naklen Karl Peez ve Joseph Raudnitz, *Geschichte des Maria-Theresien-Thalers* (Wien: 1898), s. 16, 1 numaralı dipnot.

51 17. yüzyılda Osmanlı hakimiyetindeki bazı bölgelerde *kara kuruşun* tedavül ettiği kayıtlara aksetmiş haldedir. Bkz. Mehmet Caner Çavuş, “67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 1077-1088 (1666-1670) Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak)” (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 101.

52 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. III (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988), s. 110; Nemçe Ahid Defteri'nde (BOA, A.DVNSDVE.d. 57/1, s. 5-7), söz konusu vergi “guruş” cinsinden ifade edilmiştir.

Lehistan'a verilen ahidnâmelerde *riyal*, *arslanî* ve *Lih gurusu* ile birlikte zikredilen dört kuruştan birisi *kara gurusu* olmuştur.⁵³

17. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya ile imzalanan Vasvar Antlaşması'nda (1664) Osmanlı tarafına hediye olarak verilmesi gereken 200,000 altın kıymetindeki para da *kara kuruş* cinsinden ifade edilmişti.⁵⁴ 17. yüzyıl sonlarında (1682) Imre Thököly'ye verilen ahidnamede Osmanlı Devleti'ne *kara kuruş* cinsinden ödenen yıllık verginin arttırılmayacağı taahhüdünde bulunulmaktaydı.⁵⁵

18. yüzyıl ile birlikte Osmanlı arşiv kayıtlarında *kara kuruş*a daha sık tesadüf edilmeye başlanmıştır; *kara kuruş* bu yüzyıl boyunca aynı kategoride adına en fazla atıfta bulunulan yabancı gümüş sikkelerden biri haline gelmiştir.⁵⁶ Bununla birlikte *kara kuruş*lar, 17. yüzyılın ikinci yarısında *solota* ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda en fazla tedavül eden yabancı gümüş sikkelerden biri olarak da zikredilmiştir.⁵⁷

Çalışmalarını 17. yüzyıl başlarına ait Anadolu şer'îye sicilleri üzerinde yoğunlaştıran bazı araştırmacılar *kara gurusu riyal gurusu* ve *kamil gurusu* ile eşdeğer tutmuşlardır.⁵⁸ Bu noktada, *kara kuruş*ların Balkan dilleriyle ilgili bazı etimolojik sözlüklerde *İspanyol thaleri* olarak tarif edildiğini⁵⁹ ve darphane kayıtlarına aşına

53 "... eger *riyal* ve eger *kara gurusu* ve eger *arslanî* ve eger *Lih gurusu*dır ...": Kolodziejczyk, "Export of Silver Coins", s. 114; *Yoldaki Elçi: Osmanlıdan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, (İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2014), s. 116, 159, 170.

54 Özgür Kolçak, "Vasvar Antlaşması", *DİA*, 2012, XLII, 560-562.

55 Gülin Orcan, "Macaristan Prensi İmre Thököly" (yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, 2005, s. 95, 97.

56 18. yüzyılda *meskukat* bahsi ile yapılacak kısa bir arşiv taraması bu kanaatin doğrulanması için yeterli olacaktır. 18. yüzyılın ikinci yarısı için bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, "Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 47 (2022), s. 356-57.

57 Bu dönemde hem *solota* olarak adlandırılan 80 akçelik *florin*ler, hem de *kara kuruş* olarak adlandırılan 120 akçelik *taler*ler imparatorluk taleridir. Diğer yabancı gümüş sikkeler arasında ise, Türkler tarafından *aslanlı* olarak adlandırılan tam ve yarımlik Hollanda imparatorluk talerleri, İtalyan (Lucca) *testoon*ları ve Dubrovnik ufaklıkları yer almaktadır: Comte de Marsigli, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I (La Haye & Amsterdam: 1732), s. 46.

58 Ronald C. Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records", *JESHO*, 16/2-3 (1973), s. 169.

59 Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache* (Strassburg: 1891), s. 177.

araştırmacı ve uzmanların 17. yüzyıl sonlarından itibaren *riyalin* arşiv kayıtları arasında yerini *kara kuruş*lara bırakmasını isim değişikliği ile açıklama ve vezin ve ayardan hareketle bu ikisinin aynı para olduğunu öngörme çabalarını hatırlamakta fayda vardır.⁶⁰

Joseph von Hammer, Avusturya hükümeti temsilcilerinden Stiryalı Simon Reninger'in 1664 yılına ait bir raporuna atıfla, *beyaz kuruşu*⁶¹ Alman imparatorluk taleri olarak kabul edip *kara kuruşu* imparatorluk talerinin bir küsuru olan *gulden* veya *florin* olarak değerlendirir ve rayicinin imparatorluk talerine nispetle 30-40 akçe daha düşük olduğunu varsayar.⁶² Bu görüş, Macaristan'daki Türk varlığını inceleyen başka araştırmacılar tarafından da benimsenmiş; *kara kuruşun* Habsburg coğrafyasında ve Avrupa genelinde tedavül eden gümüş *florin* olduğu varsayılmış; 17. yüzyılda talerin kesiri durumundaki Macar *florini* ile aynı rayice sahip olduğu öngörülmüştür.⁶³ Bu tespit 17. yüzyılın ikinci yarısına ait lügatlere de uzanmış; buralarda *kara guruş gulden*, *Ren guldeni* (*zloty Renski*) ve Macaristan *florini* olarak kayıtlar geçmiştir.⁶⁴

Kara kuruş, 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çağdaş kaynaklarda 9 dirhem vezninde, 120 akçe veya muadili olan 3 *livres* kıymetinde, dört farklı çeşidi olan ve kolayca alıcı bulan bir Alman imparatorluk taleri olarak zikredilmektedir.⁶⁵ Bu kanaatin 18. yüzyılda da muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısına ait Batı literatüründe *kara kuruşlar* Sevilya, Meksika, Pillar ve Peru kuruşları ile İspanyol sekizlik riyallerinden ayrıştırılmış, Türk coğrafyasında 120 akçe olarak tedavül eden ve Alman topraklarındaki 2 *gulden* veya 32 *gute groschen*;

60 Bkz. Bölükbaşı, "Yabancı Sikkeler", s. 356-57.

61 Beyaz guruş 16. yüzyıl sonlarında Tımişvar vilayetinin ruznamçe kayıtlarına girmiş; rayiç aralığı 53-60 akçe olarak hesaplanmıştır: Murat Serdaroğlu, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Tımişvar Sancağı" (doktora tezi), Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 291.

62 Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, VI (Pest: 1830), s. 145.

63 Bu dönemde 1 taler 2,5 florine; 1 florin 100 dinar veya muadili 66 akçeye eşittir: Josef Blaškovic, "Sadriazam Köprülüzade (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9 (1978), s. 301; Klára Hegyi, *The Military Organization in Hungary: Fortresses, Garrisons* (Berlin: 2018), s. 579.

64 Franciszek a Mesgnien Méninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, II (Vienna: 1680), s. 3398.

65 J. B. Tavernier, *Nouvelle Relation De L'Interieur du Serrail du Grand Seigneur* (Paris: 1675), s. 45; Johannes Chardin, *Voyages de Mr. Le Chevalier Chardin*, I (Amsterdam: 1711), s. 14; Marsigli, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I, s. 46; Jacques Savary, *Le Parfait Negociant* (Paris: 1679), Second Edition, Second Partie, s. 457.

50 Hollanda *stüveri*; 3 Fransız *livre*'i (60 *sous*) ve İngiliz parasıyla 4 *shilling* 6 *deniere* denk imparatorluk ve Alman talerleri olarak tarif edilmiştir.⁶⁶ *Kara kuruluşlar* ile ilgili bu bakış açısının mahalli paralarla ilgili araştırmalara da aksettği görülmektedir.⁶⁷ Bununla birlikte, bu yüzyıla ait arşiv kayıtlarında, özellikle de 18. yüzyıl sonlarına ait olanlarda, *kara kuruluşun riyali* de ifade ettiğini ve *kara kuruluş ve riyalin birbirlerinin yerine kullanılabilen sikke adlarına dönüştüğünü* hatırlamakta fayda vardır.⁶⁸

1.2. Dökme (دوكمه) kuruluş

17. yüzyıl boyunca arşiv kayıtlarına yansıyan ancak tanımlanmasında ve detaylı olarak izah edilmesinde zorlanılan diğer bir kuruluş da, adı genellikle *esedi* ve *riyal* ile birlikte zikredilen *dökme kuruluş*.⁶⁹ 1670'li yıllara ait kayıtlarda adları *esedi* ve *sivilye kuruluş* ile birlikte zikredilmeye devam etmektedir.⁷⁰ 1672 yılında Siroz

66 Paul Jacob Marpergers, *Das in Natur- und Kunst-Sachen Neu-Eröffnete Kaufmanns-Magazin* (Hamburg: 1708), s. 97-98; Jacques le Moine de L'Espine, *Le Négoce d'Amsterdam ou Traité de sa Banque* (Amsterdam: 1710), s. 163; Jacques Savary, *Dictionnaire Universel de Commerce*, I (1723), s. 557; Jacques Savary, *Dictionnaire Universel de Commerce*, II (1741), s. 87, 358; Richard Hayes, *Negotiator's Magazine* (London: 1724), s. 210; Richard Hayes, *Negotiator's Magazine*, third edition (London: 1730), s. 254; Johann Rudolph Fasch, *Kriegs-Artillerie und See Lexicon* (Dresden: 1735), s. 1180; Wolfgang Christoph Multzen, *Curieuses Müntz-Lexicon oder Kurze Beschreibung der vornehmsten Müntz-Sorte in und ausserhalb Europa* (Frankfurt am Mayn: 1740), s. 20, 56-57; Sylvanus Urban, *The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle*, X (London: 1740), s. 505.

67 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başlarında tedavül eden bu paralar Eflak coğrafyasında da *imparatorluk taleri* olarak kabul edilmekteydi: Octavian Iliescu, *History of Coins in Romania, 1500 BC-2000 AD* (Bucarest: 2002), s. 116.

68 "... kefere sikkesiyle riyal tabir olunur kara kuruluş ...": BOA, Cevdet Darphane (C.DRB.) 10/478; BOA, Ali Emiri, Sultan III. Selim (AE.SSLM.III) 418/23981; BOA, C.DRB. 50/2497; "... kara kuruluş tabir olunur riyal ...": BOA, C.DRB. 197/946; Krş. Bölükbaşı, "Yabancı Sikkeler", s. 426-28.

69 İstanbul'da Hocapaşa Mahallesinde sakin Mehmed bin Ali'nin 1662 yılında çalınan eşyası arasında 6 adet *şerifi altın*, 2 *esedi kuruluş*, 3 *riyal kuruluş*, 3 *zolta* ve 1,000 *akçe* ile birlikte 2 *dökme kuruluş* da yer almıştı: Ozan Kâhya, "11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri H. 1073" (yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2011, s. 106, 36.

70 *Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil* (H. 1081 / M. 1670-1671), varak no (v.) 102b, hüküm no (h.) 3; <http://www.kadisticilleri.org/gosterorj.php?blm=bab011&bsm=bab011o521> (Erişim 15 Temmuz 2022); *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 127 Numaralı Sicil* (H. 1090-1091 / M. 1679-1680), v. 88b, h. 2; <http://www.kadisticilleri.org/gosterorj.php?blm=rsm127&bsm=rsm127o412> (Erişim 15 Temmuz 2022).

kadısı tarafından kaleme alınan bir arzdan anlaşıldığına göre, nuzül, avarız, sürsat ve ağnam vergilerinin tahsili sırasında ödemelerin yarısının *esedi*, *riyal* ve *dökme kuruş* olarak kabul edilmesi isteniyordu.⁷¹ Bu ve benzeri örnekler *dökme kuruşun* Osmanlı piyasasında tedavül eden bildik gümüş sikkelerden farklı bir kuruş olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Sahillioğlu Evliya Çelebi'ye atfen, *kara kuruş* ile birlikte bu paranın Alman kuruşu olduğunu öne sürer.⁷² Esasen 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çağdaş yabancı kaynaklarda da, *dökme kuruşlar Alman eküsü* ve imparatorluk taleri olarak tarif edilmekte; İspanyol *Sevilya kuruşları*, *Hollanda aslanlıları*, *Zelota florinleri*, *Polonya roupları*, *Venedik yıldız altını*, *altın dükalalar* ve *teston*⁷³ denen eski Fransız gümüş sikkeleri ile birlikte, İstanbul, Kahire ve Halep gibi ticaret merkezlerinde taleplerinin yüksek olduğu aktarılmaktadır.⁷⁴ Ancak yine de, *dökme kuruşların riyal* olarak da adlandırılabilirdiğini ve *kara kuruş* ve *riyal* tabirlerinin Osmanlı arşiv kayıtlarında birbirlerinin yerine kullanılabildiğini göz önüne almakta fayda vardır.⁷⁵ Nitekim IV. Mehmed devri Yeniçeri Ocağı ağalarından Bektaş Ağa'nın evinin mahzeninde saklanan kıymetli eşya arasında diğer paralarla birlikte bulunan *riyal*, *dökme riyal*di.⁷⁶ 1660'ların ortalarına ait şer'îye sicili incelemelerinde, tereke kayıtlarına yansıyan *riyal* ve *esedi* guruşlara 130 akçe değer biçilirken, *dökme riyal*in 140 akçe üzerinden hesaplandığı görülmektedir.⁷⁷ 19. yüzyıl başlarına ait meskukatla ilgili düzenlemelerde de, *üç kuruş on pareye cari* olan gümüş paranın bazen *riyal-i dökme*,⁷⁸ bazen de sadece *riyal*⁷⁹ olarak adlandırıldığı görülür.

71 BOA, İbnü'l-emin Darphane (İE.DRB.), 1/32.

72 Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 51.

73 İlk olarak Fransız kralı XII. Louis devrinde (1498-1515) aynı adla basıldığı varsayılan; ardından İngiltere ve İskoçyada da darp edilen; üzerlerinde monarkların portreleri bulunan küçük gümüş sikkelere verilen ad. Bkz. Albert R. Frey, "A Dictionary of Numismatiques: Their Official and Popular Designations", *American Journal of Numismatics*, 50 (1916), s. 238.

74 Méninski, *Thesaurus*, II, s. 3398; Mr. Le C. de la Magdeleine, *Le Miroir Ottoman* (Basle: 1677), s. 108.

75 Bkz. 68 numaralı dipnot.

76 Havva Nur Takva, "Naima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı (1574-1659)" (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, 2017, s. 382.

77 Sevgi Akkoyun, "Galata Mahkemesine Ait 94 no'lu (H. 1074-1075) Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019, s. 410.

78 BOA, AE. SSLM. III, 86/5194.

79 BOA, C.DRB. 40/1967.

Evliya Çelebi de, *Alman dökme kuruluşunu* eşkâli ile birlikte (“tam dokuz dirhem ağırlığında, saf gümüş içeren yuvarlak bir sikke”) tarif etmesine rağmen, *Nemçe lisânından* örnekler verirken, *taler*'i *dökme riyal kuruluş* olarak tercüme etmiş,⁸⁰ yani Avusturya hakimiyetindeki Alman topraklarında kullanılan *taleri riyal* olarak tanımlamıştır. Eserinin bir başka yerinde, Erdel'in Sibin şehrinde *dökme taler kuruluş* kesildiğini; Polonya'nın Lapoviçse şehrinde *dökme riyal kuruluş* bulduklarını; Viyana yakınlarındaki İsinriye şehrinde kendisine 100 aded *dökme taler kuruluş* verildiğini ifade eder.⁸¹ Eserinin başka bir yerinde bir adım daha ileri giderek, *dökme kuruluş*, *taler* ve *riyali* bir arada kullanarak *dökme riyal taler* ve *dökme taler riyal kuruluşlara* atıfta bulunmuştur.⁸²

Yukarıdaki adlandırmalara bakıldığında, Alman menşe'li olması daha kuvvetli bir ihtimal olmakla birlikte, *dökme kuruluşu* sikke imal tekniğini ifade eden bir para olarak değerlendirmek daha mantıklı durmaktadır. Yine Evliya Çelebi'nin eserinde *riyal* için kullanılan diğer ifadeler göz önüne alındığında, adı *dökme kuruluş* ile birlikte sıkça anılan *riyali*, aynı kategorideki kuruluşlar için ortak bir adlandırma olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Zira başka türlü *solta* ve *uskuto*⁸³ kuruluşlarını *riyal* olarak adlandırmak⁸⁴ mümkün görünmemektedir.

2. Penz (پنز)

Osmanlı coğrafyasında kuruluşun kesirlerinden birisi olarak tedavül eden ve kayıtlarda erken tarihlerden itibaren yer almaya başlayan ufak gümüş sikkelerin

80 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. VII, haz. Seyit Ali Kahraman & Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 126.

81 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. VI, s. 37, 49, 225.

82 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. VI, s. 14, 45.

83 Genel olarak 16.-19. yüzyıllar arasında İtalyan toprakları, Dubrovnik ve Malta'da tedavül eden ve Vatikan baskıları bulunan *taler* cinsinden gümüş sikkelere verilen addır. Spesifik olarak *ducaton/ducat* olarak da adlandırılanları (*scudo d'argento*) 1551'den itibaren Milan'da basılmaya başlanmış; Savoy'da basılanlar 200 yıl tedavülde kalmıştır. *Scudo della croce* olarak bilinenleri de Venedik *docu* Leonardo Donato (1607-1612) tarafından 17. yüzyıl başlarında bastırılmaya başlanmış ve 1797'ye kadar tedavül etmiştir. Her ikisinin de (*scudo d'argento* & *scudo della croce*) vezni 31-33 gr. civarındadır. *Apulia* menşe'li olup İtalya'nın güneyinde tedavül edenler Osmanlı topraklarında *polya gurus* olarak adlandırılmıştır. Klütz, *Münznamen*, s. 243; Friedrich Freiherr von Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde* (Berlin-Leipzig: 1930), s. 619.

84 “... beş yüz *uskuto riyal gurus*a esirlikden halâs edüp ...”: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. VIII, s. 136; “... on kise *solta riyal* karzullah verdim ...”: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. VI, s. 54.

ilki ve en meşhuru, *penz* olarak adlandırılan Macar parasıdır. *Penz*, Batı dillerinde *penny*, *pennig* ve *pfenning*; Slav lehçelerinde *peniz* veya *penez*; Macar dilinde de *penz* olarak geçen ufak gümüş sikkeye verilen isimdir.⁸⁵ Ancak Osmanlı resmi kayıtlarında da bu adla yer almasına rağmen, Macaristan'da genel olarak “para” anlamına da gelen *dınarı* temsil eder.⁸⁶ *Dınar* Evliya Çelebi'nin eserinde *penze* benzetildiği halde farklı bir sikke olarak takdim edilmiş ve “*dınar nâm sikkeleri gayet pâk hâs ve beyaz pâk gümüştür lâkin gayet incedir. ... penze gibi müdevver olup dördü bir dirhem gelir, memduh sikkedir.*” ifadeleri kullanılmıştır.⁸⁷

Dınar 16. yüzyılın ilk yarısında Macaristan dışında Güney Alman topraklarında da tedavül olan istikrarlı bir paradır ve 1530'lar itibarıyla 1 Macar dınarı 3 Viyana *pfennige*'sine denk gelmektedir.⁸⁸ Avusturya'da *üçlük Macar pennincki* olarak adlandırılan *dınar*, 16. yüzyıl boyunca kuzeyde Polonya'ya; güney batıda Stırya, Gorizia, Milan ve Venedik'e; batıda da Netherland'a kadar geniş bir alanda tedavül etmiştir.⁸⁹ 16. yüzyılın ikinci ve 17. yüzyılın ilk yarısında Avusturya topraklarında tedavülü engellenmeye ve sınırlandırılmaya çalışılmıştır.⁹⁰ 16. yüzyılın ikinci yarısında geçerli olan 100 dınar = 1 gulden (thaler) = 75 kreuzer paritesi 17. yüzyıl başlarına kadar muhafaza edilmiş;⁹¹ ancak yüzyıl başlarında taler karşısında değer kaybetmiş ve 1611-1618 arasında Habsburg hakimiyetindeki Macar

85 Matthias Höfer, *Etymologisches Wörterbuch der in Oberdeutschland, Vorzüglich aber in Oesterreich üblichen Mundart*, Zweiter Theil (Linz: 1815), s. 323; Alexandre de Cihac, *Dictionnaire d'Étymologie Daco-Romane: Éléments Slaves, Magyars, Turcs, Grecs-Moderne et Albanais* (Francfort: 1789), s. 255-56.

86 Dávid, “Vilayet of Temesvár”, s. 153; Géza Dávid-Pál Fodor, “Osmanlı Tarihi ile İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirmesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999, Ankara*, c. I (Ankara: TTK 2002), s. 333-34; Ayrıca bkz. Petro Loderecker, *Dictionarium Septem Diversarum Lingvarum* (Prage: 1605): “denarius”, “denaro” ve diğer maddeler.

87 Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, c. VI, s. 267.

88 Hubert Emmerig & Antonio Manuel Henares Sevilla, “Ungarische Denare von Matthias Corvinus bis Ferdinand I. : Ein Neuer Hortfund aus Niederösterreich - Ein Vorbericht”, *Numismatický sborník* 31/1 (2017), s. 98; Johann Christoph Hirsch, *Des Teutschen Reichs Münz-Archiv*, Dritter Theil (Nürnberg: 1757), s. 151.

89 Buza János, “A magyar dénár kivitele Észak-Itáliába a XVI. század közepén”, szerk. Ilona Krankovics, *Numizmatika és a társtudományok II*, (Debrecen: 1996), s. 95, 98.

90 Buza János, “Ungerlein 1678. A Magyar Dénár Kilitása Nürnberg Pänzforgalmábol”, *Századok*, 122/1-6 (1988), s. 665.

91 Hirsch, *Münz-Archiv*, s. 151; Daha çok Avusturya'da geçerli olan Ren guldeni söz konusu olduğunda parite 100 dınar = 1 gulden = 60 kreuzer olarak değişmektedir. Bkz. Harald

Krallığı'nda 1 taler 125-135 dinara çıkmıştır.⁹² İmparatorluğun 1659'da yaptığı sikke düzenlemesi sırasında Erdel ve Yukarı Macaristan'da 1 *kreuzer* = 2 dinar ve 1 taler = 180 dinar (1 forint 80 dinar) paritesi geçerli olduğu halde, 1660'lerden itibaren dinarın rayici 1/200 taler (1/100 forint) olmuştur.⁹³ 1670'lerin ortalarında dinarın ½ kreuzerlik rayicinin devam ettiği; ancak 1676-1682 arasında Avusturya'nın doğusunda taler cinsinden daha avantajlı bir kura sahip olduğu ve 1 kreuzerin 2 dinar yerine 1,62 dinar üzerinden işlem gördüğü tespit edilmiştir.⁹⁴

Dinar ve *penz* için kullanılan diğer bir isim de *ungrisch* veya *ungerleindir*.⁹⁵ Bu ifade Evliya Çelebi'nin *lisân-ı Nemçe* bahsinde yer verdiği ve *penez* için kullandığı *engörleş* olmalıdır. Bu dönemde 1 *kreuzerin* 2 *dinar* yaptığı dikkate alınacak olursa, rayici 2 *penez* olarak verilen *kraluçka* da *kreuzerden* (*krajcár*) başka bir şey olmamalıdır.⁹⁶ Daha geç tarihli eserlerde⁹⁷ bir çeşit *penz* (*penz Kralovszky*) olarak kayıtlara geçen *ungrischlerin* Macaristan'daki rayicinin 1/5-1/6 *grosch* (*garas*) arasında değiştiği ve 100 *ungrischin* de 1 *Ren guldeni* yaptığı kayıtlıdır.

Macaristan'da dinarların basımı 1640'lardan itibaren hissedilir şekilde azalmış; 1650'lerde iyice durma noktasına gelmiştir. 1660'lara girilirken, Habsburg toprakları genelinde talerlerin darbi sınırlandırılıp düşük ayarlı kesirleri (*keruzer*) yoğun olarak basılmaya başlanınca, dinarın tedavülü daha da zayıflamıştır. Bununla birlikte 1660'ların ikinci yarısında basımına tekrar hız verilmiş ve 1670'lerde,

Prickler, "Wieviele Ochsen wurden um 1570-1590 aus Ungarn nach Westen Exportiert?", *Burgenländische Heimatblätter*, 66/1 (2004), s. 49.

92 Buza János, "Az első európai infláció és magyar-országi hatása (1618-1628)", *Aula*, 13/1 (1991), s. 153.

93 Buza János, "Az Erdélyi Fejedelemség portai adója és pénzforgalma 1658–1687 között", *Keletkutató*, ősz (2019), s. 9-10.

94 Aynı dönemde Avusturya'da 1 taler = 102 *krajcár* yaparken Bratislava'da 1 taler = 165 dinar üzerinden işlem görmüştür. Bkz. János, "Ungerlein 1678", s. 671.

95 Klütz, *Münznamen*, s. 6; Franz Xavier Weilmeyr, *Allgemeines Numismatisches Lexicon, Oder Münz-Wörterbuch*, Erster Theil (Salzburg: 1817), s. 30.

96 Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, c. VII, s. 126.

97 18. yüzyıl ortalarına ait bu eserlerde verilen rayiçlerin 17. yüzyıl pariteleriyle büyük ölçüde örtüştüğü görülür: 1 taler = 2 Ren guldeni; 1 Ren guldeni = 60 kreuzer; 1 grosche (*garas*) = 3 kreuzer; 20 grosche (*garas*) = 1 Ren guldeni; 17,5 grosche (*garas*) = 1 Macar guldenidir. Bkz. Carl Günther Ludovici, *Eröffnete Akademie der Kaufleute*, Fünfter Theil (Leipzig: 1756), s. 498-499; Anton Friedrich Busching, *Neue Erdbeschreibung des ersten Theils zweyter Band welcher das ganze russische Kiasertum, Preussen, Polen, Hungarn, und die europäische Turkey, mit den dazu gehörigen und einverleibten Ländern, enthält* (1758), s. 1079.

yüzyılın erken devirlerindeki ortalamalar yakalanmıştır. 1670’li yıllar dinarların Alman coğrafyasında da tedavülünün hız kazandığı ve yer yer spekülasyona konu olduğu bir dönem olmuştur. Zira 1670’lerin sonlarında Nürnberg’te; 1680’lerin sonlarında da Augsburg’da, ihtiva ettikleri gümüş miktarına nispetle yüksek rayiçlerle işlem görmeleri ve vezin ve rayiç bakımından daha kıymetli olan *kreuzerin* yerine ikame edilmeye çalışılmaları nedeniyle tedavülleri yasaklanmıştır.⁹⁸

Penzin Osmanlı coğrafyasında da geniş bir kullanım alanı bulduğunu söylemek yanlış olmaz. 16. yüzyıl ortalarında imparatorluğun batısındaki uç eyaletlerinde oldukça yaygın olduğu ve günlük alış-verişlerde akçeye tercih edildiği bilinmektedir.⁹⁹ Hatta bazı araştırmacılar Osmanlı coğrafyasını tedavül eden paraların yoğunluğuna göre bölgelere ayırırken, Balkanları “penz bölgesi” olarak adlandırmışlardır.¹⁰⁰

Penz Macaristan’ın Osmanlı hakimiyetine girmesinden kısa bir süre sonra kayıtlarda yer almaya başlar. Becskerek ve Becse şehirlerine ait 1553-1554 tarihli gümrük defterlerinde *penzin* rayici akçe cinsinden 1/2; osmanî cinsinden 1/2 ½ ; guruş cinsinden 1/100; altın cinsinden de 1/160 idi.¹⁰¹ 16. yüzyılın ikinci yarısında Temeşvar sancağındaki gümrük ve pazar vergileri (bâc, panayır vs.) ile âdet-i ağnam ve bid’at-i hınzır *penz* cinsinden tahsil edilmekteydi ve *penzin* ikisi bir akçe idi.¹⁰² 1570 yılı itibarıyla Erdel’de Macar tüccarlarının kendi aralarındaki alışverişlerde kullandıkları *penzin* rayici 1/50 kuruştur.¹⁰³ Budin vilayetinin 1571-1581 dönemine ait maliye kayıtlarında 1 *osmaninin* rayici 1 ¼ - 2 *penz* arasında değişmekteydi.¹⁰⁴ 1580’lerin başlarına ait bütçe defterlerinde yer alan ve ödemelerde kullanılan *küçük penz* yarım akçe değerindeki Macar *dinarı*; *büyük penz* de 1,5 akçe değerindeki Macar *garasından*¹⁰⁵ başka bir şey değildi.¹⁰⁶

98 János, “Ungerlein 1678”, s. 667, 670-673.

99 BOA, A.DVNSMHHM.d. 5/406, 22/479.

100 Halil Sahillioğlu, “The Role of the International Monetary and Metal Movements in Ottoman History 1300-1750”, *Studies in Ottoman Economic and Social History* (İstanbul: IRCICA,1999), s. 38.

101 Dávid, “Vilayet of Temesvár”, s. 153-54.

102 Serdaroğlu, “Tımişvar Sancağı”, s. 196, 199, 202, 207, 219, 228, 231, 244, 249, 259.

103 BOA, A.DVNSMHHM.d. 14/ 483, 14/1535, 12/658.

104 Agoston, “Fortress System”, s. 214-15.

105 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar imparatorluk baskılarının rayici 3 *kreuzer* idi. Bkz. János, “portai adója és pénzforgalma”, s. 9.

106 Pál Fodor, *The Business of State* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018), s. 66.

17. yüzyıl başlarında Lipova ve Segedin sancaklarında vergi olarak küçük baş hayvanlardan tahsil edilen *penzin* rayici, 16. yüzyıl kanunnamelerinde belirtilen yarım akçe idi.¹⁰⁷ 1620'lere ait kayıtlardaki Bosna'daki rayici 1 akçe = 1,5 *penz* olarak hesaplanmaktadır.¹⁰⁸ 1640'ların başlarında Temeşvar eyaletinde ve serhatlerde cari olduğu vurgulanan *penzin* rayici, yapılan sikke tashihinden sonra yine yarım akçe olarak tasrih edilmişti.¹⁰⁹ 1645 yılında Zadra, İsplit, Dubrovnik ile Ösek sancağı haricindeki iskelelerden geçirilen büyük ve küçük baş hayvanlar ile deri ve kürkten gümrük ve bid'at resmi olarak alınan vergiler *penz* cinsinden tahsil edilmeye devam ediyordu.¹¹⁰

1640'lı yıllar, Osmanlı topraklarında dinarın taler karşısında kur avantajına sahip olduğu bir dönem olmuş; talerin dinar cinsinden rayici 1640'ların ortalarına kadar düşüş göstermiş ve 1 taler 170 dinardan 150 dinara kadar gerilemiştir. Bu durumdan yararlanmak isteyen bazı çevreler de dinarı Osmanlı topraklarına ihraç edip burada talere dönüştürmeyi ve Osmanlı piyasasında değerlendirmek üzere Macaristan'da *ungerlein* darp etmeyi teklif etmişlerdir. Ancak bu düşüncenin tatbikinde başarılı olunamamıştır.¹¹¹

Penzlerin 17. yüzyıl ortalarında Tuna havzasında ve Eflak coğrafyasında yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹¹² 1670'lere ait sicil kayıtlarında artık adları çoğu *babka* ve *beşlikler* ile birlikte zikredilen *penzler* *ikilik* olarak adlandırılmaktadır.¹¹³ 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çağdaş eserlerde, *penzin* 5 adedinin 1 Viyana

107 Josef Kabrda, "Contribution a L'Étude de La Rente Féodale dans L'Empire Ottoman", *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brněnské University*, 12 (1965), s. 105.

108 *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 40 Numaralı Sicil (H. 1033-1034 / M. 1623-1624)*, v. 56a, h. 2; <http://www.kadisticilleri.org/gosterorj.php?blm=rsm040&bsm=rsm040o382> (Erişim 18 Temmuz 2022).

109 BOA, TS.MA.e. 717/42.

110 Nihad Dostoviç, "Izbornik Sancağı Tuzla Kazası Sicilleri. 1630-1650 (Inceleme-Çeviri-yazı-Dizin)" (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, 2013, s. 252, 349.

111 János, "Ungerlein 1678", s. 166-67.

112 "... *penz*, gümüş ile bakırlı bir güne Eflak keferesi hattıyla meskûk akçedir, ana *penz* derler. Tuna kenarındaki benderlerde ve şehirlerde râyicidir. Gayrı şehirlerde geçmez bir güne bakır akçedir.": *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, c. III, s. 180-81; *adı geçen eser (a.g.e.)*, c. VI, s. 197.

113 *Galata Mahkemesi 114 Numaralı Sicil (H. 1083-1085 / M. 1672-1674)*, v. 4a, h. 2; <http://www.kadisticilleri.org/gosterorj.php?blm=glt114&bsm=glt114o1024> (Erişim 18 Temmuz 2022); v. 32b, h. 1; <http://www.kadisticilleri.org/gosterorj.php?blm=glt114&bsm=glt114o995> (Erişim 18 Temmuz 2022); v. 46a, h. 2; <http://www.kadisticilleri.org/gosterorj.php?blm=glt114&bsm=glt114o982> (Erişim 18 Temmuz 2022).

groschenu veya 3 *kreuzer*; 150 adedinin de 1 *thaler* yaptığı kayıtlıdır.¹¹⁴ Ancak bu dönemde *penzin* rayicini *dinar* adıyla ve Osmanlı piyasasında kullanılan diğer paraların cinsinden veren daha ayrıntılı araştırmalar da mevcuttur. 1659 yılında Erdel ve Yukarı Macaristan'da 1 *taler* = 180 *dinar*; Csikszék dökümhanesinin 1677 yılına ait gelir kayıtlarına göre 1 *zolta* = 120 *dinar*; Erdel'in 1679 yılına ait gümrük kayıtlarına göre de 1 *aslanlı* = 180 *dinardır*. Bu rayiçler bazı *taler*lerde 190 *dinara* kadar çıkabilmektedir.¹¹⁵ Bu değerler sülüs için 60, çeyreklik *ortlar* için de 45 *dinardır*.¹¹⁶ Söz konusu *taler* ve *aslanlı*nın rayiçlerini akçe cinsinden ifade etmek gerekirse Osmanlı İmparatorluğu'nda tedavül eden gurusların aynı tarihlerde 90-95 akçe olması icab eder ki, 1660'ların ortaları ve sonları itibarıyla kâmil ve esedi guruslara vergi tahsilinde 100'er veya 90'ar akçe kıymet takdir edildiği malumdur.¹¹⁷ Bu durumda, aynı tarihler itibarıyla *dinarın* rayicinin hâlâ yarım akçe civarında olduğunu söylemek yanlış olmaz. 17. yüzyıl sonlarında Erdel'de *dinarın* ½ *kreuzerlik* rayicini muhafaza ettiği ve Alman ve Macar *zoltaları* için 120 ve 105 *dinarlık* rayiçler belirlendiği; aynı dönemde *talerler* için de 240 ve 210 *dinarlık* rayiçler takdir edildiği kaydedilmiştir.¹¹⁸

Daha önce 2/3 *kreuzer* üzerinden hesaplanan *dinarın* 1659 yılında devalüe edilmesi ve rayicinin ½ *kreuzere* eşitlenmesinden sonra Macaristan'daki tedavülü giderek zayıflamıştır. Erdel prensi Mihaly Apafi zamanında (1661-1690) Polonya *szóstakları* esas alınarak ve 12 *dinar* rayiçle basılan ikilik *garaslar* da piyasada fazla tutunamamıştır.¹¹⁹ Bu gelişmelerle de ilgili olsa gerek, 17. yüzyılın sonlarında Osmanlı arşiv kayıtlarında *penzin* izine rastlamak zorlaşmaktadır.

114 Franciszek a Mesgnien Meniński, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, I (Vienna: 1680), s. 902.

115 Aynı dönemde 3 *kreuzer* kıymetindeki Macar *krajcár/garasının* (*imparatorluk groschenu*) rayici de 6 *dinardı*. Bkz. Buza János, "Ottoman Tributes and Circulation of Money in the Principality of Transylvania, 1658-1687", *Şerefe: Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on His Seventieth Birthday*, ed. Pál Fodor vd. (Budapest: 2019), s. 403-404, 409.

116 János, "portai adója és pénzforgalma", s. 13.

117 BOA.MŞH.ŞSC.d. 395, s. 102/1; BOA.MŞH.ŞSC.d. 213, s. 68, h. 332; BOA.MŞH.ŞSC.d. 5893, s. 189, h. 3.

118 Buza János, "Zoloták a török kori pénzforgalomban", *A numizmatika és társtudományok*, szerk. Dr. Nagy Ádám, (Szeged: 1994), s. 18-19.

119 János, *Ottoman Tributes*, s. 412-13; Buza János, "Silbergulden als "Zlot" im Geldumlauf des Fürstentums Siebenburgen am Ende des 17. und am Anfang des 18. Jahrhunderts", *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997, Akten-Proceedings-Actes II* (Berlin: 2000), s. 1121.

3. Polonya sikkeleri

17. yüzyılda Osmanlı piyasasına giren gümüş Avrupa sikkeleri arasında, çoğu talerlerin küsuru niteliğindeki Polonya paraları ayrı bir yer tutar. Yakından bakıldığında, bu paraların sadece Polonya'da basılanlarla sınırlı olmayıp, Alman, Macar ve diğer Slav topraklarında tedavül edenleri de kapsadığı görülmektedir. Kayıtlarda çok kez *guruş* olarak yer alan bu gümüş sikkeleri, *piastre* kategorisindeki *taler*, *riyal*, *esedi* vb.'den farklı değerlendirmek ve sözü edilen iri gümüş sikkelerin birinci dereceden küsuru olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Avrupa genelinde *groschen*, *gros*, *grosz*, *groš/groş*, *garas*, *groat* vb. şekilde anılan bu sikkeler 13-14. yüzyıllarda *dinarın* (*pfenning*) katları olarak İtalya, Fransa ve Almanyada *grosso*, *gros tournois* ve *groschen* adlarıyla basılmış ve yaklaşık iki asır boyunca piyasadaki en büyük gümüş sikkeler olarak tedavül etmiştir.¹²⁰ 15-16. yüzyıllarda imparatorluk genelinde *groschen*ların yerini *gulden* ve *taler* almış; o döneme kadar *guldenin* kesiri olan *shilling* de, 16. yüzyılın ilk yarısında yerini *groschena* bırakmıştır. Artık talerin bir kesiri haline gelen *groschenin* tedavülü kuzey Alman topraklarında kısa sürede yaygınlaşmıştır. Ancak güneyde *groschen* yerine, *guldenin* kesiri olan ve hesap para birimi olarak da kullanılan *kreuzer* terich edilmiştir. 1530'larda Ren Bölgesi, Bavyera, Avusturya ve diğer Güney Alman topraklarında 1 *gulden* 20 *shilling* (*groschen*) yerine 60 *kreuzer* üzerinden hesaplanırken; 1540'ların başlarında Saksonya'da *thalerin* rayici 24 *groschen* olarak belirlenmiştir. İmparatorluğun 1551 sikke nizamında eski *guldenler* 60 *kreuzerlik* rayicini korurken *guldiner* olarak adlandırılan *thalerlere* 72 *kreuzerlik* kıymet takdir edilmiş ve 1 *thaler* (*guldiner*) = 1^{1/5} *gulden* olmuştur. 1559'daki imparatorluk sikke düzenlemesinde *thalerlerin* (*guldiner*) rayici tekrar 60 *kreuzere* düşürülmüşse de bu uygulama kabul görmemiş ve 1566'da yeni rayici 68 *kreuzerde* sabitlenmiştir.¹²¹ İmparatorluğun 1582 yılındaki *Ediktinde* 60 *kreuzere* karşılık gelen 1 gümüş *gulden* (*florin*) 20 *groschen*; 1 *groschen* da 3 *kreuzer* veya 12 *pfennig* olarak belirlenmiştir. *Groschenin*, rayici *gulden*den daha yüksek (68 *kreuzer*) olan *imparatorluk taleri* karşısındaki değeri aynı nispetle düşüktür.¹²² 1595'te Habsburg topraklarında uygulanan pariteye göre 1 *thaler* = 70 *kreuzer* = 35 Polonya *groszu* = 30 Bohemya *grošu* idi.¹²³ 1623'te

120 Klütz, *Münznamen*, s. 103-104; Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. 240-41.

121 Eduard Dörig, *Handbuch der Münz-, Wechsel-, Mass- und Gewichts-Kunde* (Coblenz: 1862), s. 17-18.

122 Paas, *Kipper und Wipper Inflation*, s. 9.

123 Vorel, "Function of Thaler", s. 298.

imparatorluk genelinde alınan kararla *thaler* 90 *kreuzer* veya muadili 24 *groschena* eşdeğer tutulmuş; bu parite yüzyılın geri kalanı boyunca bozulmamıştır.¹²⁴

Yukarıda etimolojisi, kronolojisi ve rayiçleri ile ilgili kısa bilgi verilen bu paralardan bazılarında 16. yüzyıl ikinci yarısına ve sonlarına ait Osmanlı arşiv kayıtlarında rastlanmıyorsa da bunlar nispeten azdır ve daha çok Macaristan coğrafyasıyla sınırlıdır. Kayıtların genel olarak 17. yüzyılın ilk çeyreğinden çıkılırken artmaya başladığını söylemek mümkündür. Ancak konu ile ilgili diğer araştırmalar, resmi kayıtlara geç giren ve örnekleri 1620'lerden sonra çoğalan bu paraların Osmanlı coğrafyasına daha erken tarihlerde girdiğini gösterir.

16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyıl başlarında Balkanlarda, özellikle de Tuna Nehri'nin güneyindeki Osmanlı topraklarında tedavül eden diğer gümüş sikkeler (Avusturya *taleri*, Venedik ve Dubrovnik *dükası*, Hollanda *aslanlı taleri*, İspanyol *piasteri*) arasında en fazla dikkat çeken, tedavül süresi daha sınırlı olmasına rağmen yoğunluğu daha fazla olan ve belirli bir müddet piyasayı istila eden Polonya'nın gümüş *groszları* olmuştur.¹²⁵ 16. yüzyılın ikinci yarısında rayici 2 *kreuzer*; 1/30 gulden taleri ve yaklaşık 2 akçe olan¹²⁶ bu sikkelerin Boğdan eyaletindeki varlığı 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında Boğdan ile Polonya arasında canlanan ticarî ilişkilerle izah edilmeye çalışıldıysa da, Tuna'nın güneyindeki yoğunluğu şaşırtıcı bulunmuştur.¹²⁷ Polonya *groszlarının* Osmanlı topraklarına akışıyla ilgili olarak ileri sürülen görüşler arasında Osmanlı yönetiminin 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında hayata geçirdiği sikke tashihleri ve buna bağlı ortaya çıkan devalüasyonlarının önemli bir yeri vardır. Özellikle 16. yüzyıl son çeyreğindeki devalüasyonun yabancı sikkelerin ve bozuk ayarlı kusurağlarının Osmanlı topraklarını istilasında önemli bir dönüm noktası olduğu ve bu tarihlerde başlayan sürecin 17. yüzyıl sonlarına kadar devam ettiği kabul edilir.¹²⁸ 1585-89 tağşişlerinde bir taraftan altın-gümüş rasyosunun altın lehine yükseltilmesi; diğer

124 Ancak 1667 yılında, 90 *kreuzer* veya 1 ½ *florin (gulden)* rayici olan ve artık fiktif bir para halini alan imparatorluk taleri ile piyasada fiziki olarak tedavül eden hakiki *thaler* birbirinden ayrıştırılmış; ikincisi 1566'daki sikke düzenlemeleri esas alınarak 96 *kreuzerlik* rayiçle tedavüle sokulmuş ve *speciesthaler* adıyla anılmıştır. Bkz. Dörig, *Münz-kunde*, s. 17-20.

125 Condurachi, "Österreichischen Taler", s. 8-9.

126 Szłapinski, "Województwo Ruskie A Turcja", s. 12-13.

127 Condurachi, "Österreichischen Taler", s. 8.

128 Şevket Pamuk, "Money in the Ottoman Empire, 1326-1914", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, II, ed. Halil İnalçık & Donald Quataert (Cambridge: Camb. Univ. Press, 1994), s. 948.

tarafından da, gurusu için takdir edilen yüksek rayice karşılık akçenin resmi rayicinin olması gerekenden daha düşük tutulması ve akçe ile gurusu arasındaki paritenin akçenin lehine olması, batıdan getirilen gurusuların, özellikle de ayarı düşük olanların doğu pazarında resmi rayiçe değerlendirilmesini daha kârlı hale getirmiş; bu da batıdaki kurusuların doğruya doğru akışını hızlandırmıştır.¹²⁹

Maxim'e göre 1585-86 tashihi Boğdan piyasasında Avusturya talerlerine ve Erdel ve Polonya'da bastırılan üç *grossluk* gümüş sikkelere olan talebi arttırmış; tashihten sonra Eflak ve Boğdan'ın haraç vergisi gurusu (*thaler*) cinsinden tahsil edilmeye başlanmıştır. 16.-17. yüzyıllarda Boğdan yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'na geçen Lehistan tüccarlarının beraberlerinde bolca gümüş sikke götürmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir.¹³⁰

Dariusz Kolodziejczyk, Maxim'in yukarıda verdiği bilgilere atıfla, 1590'lerden sonra haraç ödemesinde kullanılan *thaler*lerin büyük ölçüde Polonya menşeli olduğunu savunmaktadır. Kolodziejczyk'e göre bu dönemde Batı ile Doğu arasındaki ticarete Batının aleyhine olan ticaret dengesi ve Doğu'ya doğru olan para akışı diğer Avrupa ülkeleri için olduğu kadar Polonya için de geçerlidir.¹³¹ Ancak diğer pek çok ticaret eşyası için söz konusu olduğu gibi, Polonya'dan Osmanlı topraklarına aktarılan gümüş sikkelerin de pek azı Polonya kökenlidir. Zira ülkenin kendi gümüş madenlerinin üretimi içerisindeki talebi bile karşılamaya yetmemektedir. Bu yüzden Şilezya *grossları*, Alman imparatorluk talerleri ve özellikle de Amerikan gümüşünden darp edilen Hollanda'nın imparatorluk ve aslanlı talerleri ülke içinde mebzul miktarda tedavül etmektedir. Bu dönemde Polonya-Litvanya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Danzig'e Hollanda gemileriyle getirilen gümüş sikkelerin pek çoğunun önce Lwów'a; ardından da Boğdan ve İstanbul'a nakledildiği düşünülmektedir.¹³² Bu para akışını kolaylaştıran faktörlerden birisi

129 Fodor, "oszmán pénzrendszer", s. 36-39; Fodor, *Ottoman Monetary System*, s. 69.

130 Maxim bu yöndeki eğilime örnek olarak, tashihi (tağışın) yapıldığı sırada bölgeye koyun satın almak için gelen celeplerin koyun almayıp yanlarında getirdikleri akçeyi gurusu çevirmeye teşebbüs etmelerini ve buna mâni olunması yönündeki emirleri göstermektedir. Bkz. Maxim, *Circulation Monétaire*, s. 413; BOA, A.DVNSMHM.d. 53, 106/294.

131 1598'de Diet tarafından Boğdan ve Moskova sınırlarından öteye geçirilen paralar için % 2'lik bir vergi konmuş; 1655'te bir adım ileriye gidilmiş ve lüks mal gurbuna giren belli İran ve Türk dokumalarının ithaline yasak getirilmiştir. Bkz. Kolodziejczyk, "Export of Silver Coins", s. 108.

132 Riga tüccarlarının 1648 yılına ait ifadelerine göre, aslanlı talerler bu dönemde yasal ödeme araçları olmaktan çıkmış; Rusya'ya, Litvanya'ya ve Türkiye'ye ihraç edilen ticaret eşyası durumuna gelmiştir. Bkz. Ulrich Artilla, "Adalélok az oroslános tallérok szerepének

gümüşün Danzig'de ucuz Lwów'da pahalı olması; diğeri de Boğdan'dan külliyyet miktarlarda büyük baş hayvan ithal edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ithal edilen diğeri mallara (ipek, tekstil, tiftik, kuru üzüm, sabun, at vs.) karşı Polonya'da yeterince yerli ihraç ürünü bulunmamasıdır.¹³³ Bu şartlar altında Osmanlı yönetimi de, 16. yüzyıl sonlarında Polonya tüccarlarının beraberlerinde getirdikleri sikkeleri gümrükten muaf tutmuş ve sikkelerin serbest dolaşımının önündeki engelleri kaldırmıştır. 17. yüzyıl başlarında aynı şey Osmanlı İmparatorluğu'na doğrudan Amsterdam yoluyla veya dolaylı olarak Baltık üzerinden külliyyetli miktarlarda gönderilen ve Amerikan gümüşünden basılan aslanlı talerleri için de tekrarlanmıştır.¹³⁴

Polonya sikkelerinin 17. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarını istilasını, Alman topraklarında 30 yıl savaşlarının başladığı, savaş masraflarının arttığı ve vergilendirmenin başarısız olduğu bir dönemde patlak veren ve 1619-1623 yılları arasında en yoğun dönemini yaşadığı kabul edilen hiper enflasyon (*Kipper & Wipper Zeit*) ile irtibatlandırmak da mümkündür.

Alman coğrafyasında etkili olan bu enflasyonist ortama zemin hazırlayan gelişmeler arasında imparatorluğun sikke düzenlemelerindeki yapısal bozukluklar ve 1559'da hayata geçirilen Augsburg Sikke Nizamı önemli bir yer işgal eder. Bu düzenleme ile talerin küsuru niteliğindeki ufak sikkelerin gümüş içeriği iri sikkelere kıyasla yeterince düşürülmemiş, bu da ufak sikke¹³⁵ darbını ekonomik olmaktan çıkarmıştır. Çünkü darphaneler iri gümüş sikkeleri tercih etmeleri halinde aynı gümüş miktarı ve emek ile daha yüksek değerde sikke basabilmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında kıta Avrupası'nda gümüşün değer kazanmasına karşılık ithalinin ve üretiminin azalması; diğeri yandan ticaretin artmasına bağlı talebin artması, sikkelerin resmi değerleri ile piyasa değerleri, yani büyük ve küçük sikkeler arasındaki farkı daha belirgin hale getirmiştir. Bu şartlarda küçük sikke darbının kazançlı olabilmesi için sikkelerin ayarının bozulması, içine daha fazla bakır ve kurşun katılması gerekmiştir. Yaptırım gücünden mahrum imparatorluk meclisinin (Diet) 16. yüzyılın ikinci yarısı boyunca iri sikkelerin eritilmesine ve ayarı düşük küçük

megíteléséhez a 17. század második felének magyar pénzforgalmában”, *Numizmatika és a társtudományok II*, szerk. Ilona Krankovics (Debrecen: 1996), s. 82.

133 Polonya'dan dışarıya ihraç edilen ürünler büyük ölçüde İngiliz kumaşı, Şilezya çakı-bıçakları ve Rus kürklerinden ibarettir. Bkz. Kolodziejczyk, “Export of Silver Coins”, s. 107-110.

134 Kolodziejczyk, “Export of Silver Coins”, s. 110-112.

135 Bunlar *batzen*, *groschen*, *kreuzer*, *pfenning* ve *heller*dir.

sikkelerin basımına getirdiği cezalar ve koyduğu yeni rayiçler, küçük ve parçalı yapıya sahip Alman eyaletlerinde sahte sikkelerin basımını ve sikkelerin eyaletler arasındaki farklılaşmasını engellemekte yetersiz kalmıştır. Şehirlerin, kontların ve düklerin dışında Yahudilerin ve diğer halk kesimlerinin de iştirak ettiği bu süreçte, kontrolsüz ve düşük ayarlı sikke basan darphanelerin sayısı hızla artmış ve imparatorluğun standart sikkesi olan talerin ufak paralar karşısındaki rayici yükselmiştir. 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında bozuk ayarlı sikkeler komşu eyaletlerdeki sağlam sikkelerle değiştirilmeye, iyi parasını dışarıya gönderen ve içi kalp sikkelerle dolan eyaletler de, sikkelerin içindeki gümüşü taşışse yönelmişlerdir. Ancak diğer maliyetlerle birlikte söz konusu paraların basılması kârlı olmaktan çıkınca, taşış derinleşmiş veya basımından büsbütün vazgeçilmiştir. Bu şartlarda Alman topraklarında Gresham kanunu işlemiş; iyi paralar piyasadan çekilmiş, kötü paralar piyasaya hâkim olmuştur.¹³⁶

Şilezya, Macaristan ve Erdel gibi bölgelerle karşılaştırıldığında Alman topraklarında etkili olan enflasyonun Polonya'da daha az hissedildiği tahmin edilmektedir. Macaristanla ilgili olarak piyasadaki sikkelerin paritelerinin 16. yüzyılın ikinci yarısı boyunca istikrarlı olduğu; 17. yüzyıl başlarından itibaren küçük mağşuş sikkelerin basılmaya başlandığı ve takip eden yıllarda Alman ve Polonya bozukluklarının piyasaya girişinin hızlandığı bilinir. Ancak mağşuş sikkelerin piyasaya hakim olduğu 1621-25 boyunca yaşanan taşışler¹³⁷ bir yandan fahiş fiyat artışlarına yol açmış; bir yandan da mal kıtlığı, ticaretin daralması ve spekülasyonların artması gibi olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Hem Avusturya sınırları içerisinde kalan Macaristan Krallığı, hem de Erdel ve Osmanlı Macaristan'ı için geçerli olan bu enflasyonist ekonomik kriz kalıcı olarak ancak 1628 yılında engellenebilmiştir.¹³⁸

Polonya aynı dönemde bahsi geçen enflasyondan göreceli olarak daha az etkilenmişse de talerin küsuru niteliğindeki gümüş sikkeler burada da değer kaybına

136 Vera Zimanyi, "The Typology of Central European Inflation in the XVIth and XVIIth Centuries", *Journal of European Economic History*, 4/2 (1975), s. 400; Paas, *Kipper und Wipper Inflation*, s. 8-11.

137 1607-1622 arasında Macaristan'da dinarın ayarı yarı yarıya düşürülmüştür ve 1622-25 arasında vezin ve ayarı bozuk dinarlar basılmıştır. Ancak piyasaya kalp para sürme dalgası zamanla Erdel'e geçmiştir. 1619'da Erdel'de altın *forint*in 240 ve talerin 130 dinar olarak belirlenen rayiçleri 1620'de 300 ve 200 dinar; 1622-23'te ise 900-1000 ve 400-500 dinar olmuştur. Enflasyon'un 1622'de % 25 ve 1624'de % 60 arttığı ancak dönem içerisinde % 100'lere çıktığı görülmüştür. Bkz. János, "európai infláció", s. 94-95, 97.

138 János, "európai infláció", s. 104.

uğramış; ayarı düşürülerek tedavülü sokulan bazıları ise piyasayı istila etmiştir. Bunlardan birisi olan *pltorakların*¹³⁹ ayarları 1621-25 arasında % 86,97-92,49 aralığından % 63,2-74,6'ya düşürülmüştür. Aynı paranın bakır oranı arttırılan ve ayarı % 40,6'ya düşürülen diğer baskularının ise, hiper enflasyon sürecini daha yoğun yaşayan Şilezya üzerinden ülkeye sokulduğu; bunların çoğunun, piyasaya benzer yollarla sokulan diğer mağşuş sikkelerle birlikte Erdel'e nakledildiği hesap edilmektedir.¹⁴⁰

Bu dönemde Polonya'da tedavülü yaygınlaşan düşük ayarlı sikkelerin ülkeye 1) para piyasasını Hollanda'nın kontrol ettiği Danzig; 2) Pomeranya (Baltık), Şilezya ve Çek toprakları için merkez niteliğindeki Krakow ve 3) gümüş fiyatlarının en yüksek seviyeye ulaştığı, Avrupa genelinde her türlü paranın tedavül ettiği ve hem Polonya hem de doğu ticareti için bir merkez niteliğindeki Leipzig olmak üzere üç farklı noktadan girdiği öngörülmüştür.¹⁴¹ Alman gümüş sikkelerinin Polonya'ya yoğun biçimde sokulmasını kolaylaştıran faktörler arasında, 16. yüzyılın ikinci yarısında Polonya'nın yakın çevresindeki para birimlerinin *thaler* karşısında değer kaybetmesine mukabil Polonya *groszunun* kıymetini muhafaza etmesi ve *thalerlerin* ülkeye daha ucuz olarak sokulabilmesi de gösterilmiştir.¹⁴² 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında Polonya'ya ekseriyetle düşük ayarlı olarak ithal edilen sikkeler Alman toprakları ile birlikte Slovak ve Macar topraklarından da sokulmaktaydı. Ülke içinde tekrar basılıp dışarıya gönderilen gümüş Polonya sikkeleri arasında ise *grosze*, *szóstaki* ve yarımlik *grosz* (*pólgrosze*) yer almakta ancak bunlar arasında bilhassa *trojaki* ve *póltoraki* öne çıkmaktaydı. Polonya sikkelerinin para piyasalarına bu şekilde nüfuz etmeye başlaması, 1580'de birleşen Lehistan krallığı, Litvanya Arşidüklüğü ve diğer vasal düklükler (Livonya, Kurland, Prusya) arasında ortak para sistemine geçilmesiyle de irtibatlandırılmıştır ve bu adımdan sonra Polonya parasının içeride ve dışarıda etkin bir ekonomik enstrümana dönüştüğü ön görülmüştür.¹⁴³

139 *Dreipólker* olarak da adlandırılan bu sikkelerin dönem başındaki rayiçleri 1/24 taler; 1,5 polonya *grossu*; 1,5 imparatorluk *kreuzeri* ve 3 Macar *dınarı* idi. Bkz. Ioan Petean, et.al., "Silver Depreciation in 3-Polker Coins Issued during 1619–1627 by Sigismund III Vasa King of Poland", *Materials*, 15, 7514 (2022), s. 13.

140 Petean, "3-Polker Coins", s. 13-14.

141 Paas, *Kipper und Wipper Inflation*, s. 10-14.

142 1566'daki imparatorluk sikke nizamında 68 kreuzer değer biçilen *thalerin* rayici 1595'te 74 *kreuzer* olmuş; ancak aynı dönem içerisinde Polonya'daki 35 *groszluk* rayici değişmemiştir. Bkz. Vorel, "Function of Thaler", s. 298.

143 Bu dönemde Polonya'nın paraları altın cinsinden *ducat*; gümüş cinsinden de *taler*, 6 *grosz* (*sóvstak*), 3 *grosz* (*trojak*), 1 *grosz/shilling* (*szelag*), *ternar* ve *dınar* olarak sıralanıyordu. 17.

Başta *trojaki* olmak üzere Polonya paralarının ve Polonya dışında (Brandenburg, Şilezya, Boğdan, Macaristan, Erdel, Dubrvonik, İtalya) basılan taklitlerinin tedavül sahalarıyla ilgili bazı nümizmatik araştırmalar, bu paraların 1580-1600 arasında Şilezya, Bohemya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Sırbistan, Erdel, Boğdan ve Belçika'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmasına rağmen en fazla Macaristan'da yoğunlaştığını göstermiştir.¹⁴⁴ Hatta bazen taler cinsinden iri gümüş sikkelere baskın gelmişlerdir. Mesela Erdel'de (Crişana/Körövidék) ortaya çıkarılan 16. yüzyılın ikinci yarısına ait Cristur definesinde, toplam 68 sikkeden 53'ünün Polonya'nın 3'lük *grosz*ları olduğu görülmüştür. Bunların 34'ünün basım yeri Polonya, 6'sının Litvanya Arşidüklüğü, 3'ünün Erdel, 10'unun da Riga'dır. 3'lük *grosz*ların 5 tanesi 1580-1590, geri kalanı 1590-1600 tarih aralığına aittir.¹⁴⁵ 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarında Bulgaristan ve Eflak'ın da kayıtlara girmesine rağmen, sözü edilen paraların genel olarak Tuna Nehri'nin güneyindeki tedavüllerinin sınırlı olduğu anlaşılmıştır.¹⁴⁶ Balkanlarla ilgili bu durumun Asya tarafındaki Osmanlı toprakları için de geçerli olduğu düşünülebilir. Nitekim Beçin definesinde açığa çıkarılan 537 talere mukabil orta büyüklükteki gümüş sikkelerin sayısı 184'de kalmıştı ve bunlar arasında *grosz*ların sayısı 37 ile sınırlıydı. *Grosz*ların 19'u *czworaki* (4'lük *grosz*), 11'i *trojaki* (3'lük *grosz*), 7'si de *szostaki* (6'lük *grosz*) idi.¹⁴⁷

3.1. Bapka (باطقه، پاپقه)

Bapka, 16. yüzyılın ikinci yarısında Macaristan ve Erdel'de tedavül eden ve Polonya menşeli diğer gümüş sikkeler içerisinde kayıtlarına en erken rastlanarlardan biridir. Macar dilinde batka (باطقه) olarak da anılan bu para, Alman coğrafyasındaki *pfennig* ve *heller* ile de özdeşleştirilmiştir.¹⁴⁸ Erdel'de Macar *penzi* ve

yüzyılda bunlara 10, 16 ve 18 *grosz*luk *ortlar* ile 1,5 *grosz*luk *póltoraklar* eklendi. Bkz. Mikolajczyk, "Polish coins", s. 563.

144 Mikolajczyk, "Polish coins" s. 564-68.

145 Corina Toma, "A Monetary Hoard Discovered in the Settlement of Cristur (Bihar County), Ziridava", *Studia Archaeologica*, 27 (2013), s. 279, 286.

146 Mikolajczyk, "Polish coins", s. 566-68.

147 Ünal, *Beçin Definesi*, s. 431, 445.

148 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 7 (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1928), s. 481; Franz Ritter von Miklosich, *Die Slavischen, Magyarischen und Rumänischen Elemente im Türkischen Sprachschätze* (Wien: 1889), s. 2.; Hariton Tiktin, *Rumänisch Deutsches Wörterbuch*, 3. Auflage, I (Wiesbaden: 2001), s. 213; *Hellerin 1550'ler itibarıyla Osmanlı*

*marcen*¹⁴⁹ ile birlikte tedavül etmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait filolojik çalışmalarda¹⁵⁰ “6 *kreitzer* veya 3 *groszluk* eski gümüş Polonya parası” olarak kayıtlıdır.

Babkanın ilk kez Sahillioğlu tarafından ve 17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı topraklarında tedavül eden yabancı sikkelerden biri olarak zikredildiğini söylemek yanlış olmaz. Sahillioğlu’nun 1605-1641 yılları arasını kapsayan ve İstanbul’la sınırlandırılan çalışmasında¹⁵¹ *babkanın riyal ve esedi* dışındaki tek yabancı gümüş sikke olması dikkat çekicidir.

Babka, İlk olarak 1528 yılında Polonya kralları tarafından basılmaya başlanan gümüş bir sikkedir.¹⁵² Osmanlı kayıtlarında izine 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaya başlar. 1570’lerin ortalarında *babkanın* Macaristan’daki rayici 1,5 akçe (3 *penz*) olarak hesaplanmaktadır. Ancak Erdel tarafından getirilen; bir müddetten beri Erdel’de olduğu gibi Budin merkezi ve yakınlardaki varoş ve köylerde de kullanılmaya başlanan; Budin hazinesinde önemli bir yer işgal eden ve Budin, Peşte ve Estergon’daki askerî birliklerin maaş ödemelerinde kullanılmaya başlanan bu para, ayarının bozuk olduğu gerekçesiyle şikayete konu olmuş; rayicinin 1 akçe (2 *penz*) olarak değiştirilmesi istenmiştir.¹⁵³ Sahillioğlu, 1579’da Erdel tarafından gelen ve Budin, Seçen ve Hatvan’da tedavül eden bakır sikkenin kayıtlarda *patka* olarak yer aldığı ve rayicinin 2 *penz* olduğu bilgisini verir.¹⁵⁴ 1590’ların başlarında Erdel’de *kebîr* ve *nusf* olarak tedavül ettiği görülmekte; büyüğünün rayici 1,5 yarımın ki de $\frac{3}{4}$ akçe olarak tasrih edilmektedir.¹⁵⁵ 1613/1614 malî yılı

topraklarındaki rayici 1/6-1/10 akçe veya 1/16 *pare (meydin)* idi. Bkz. Melchior von Seydlitz, *Gründtliche Beschreibung der Wallfahrt nach dem heiligen Lande* (1580), Das IIII. Capitel (1556 im Iulio), Das XX. Capitel (1557, 1558 und 1559).

149 16. yüzyıl ortalarında Alman topraklarında tedavül eden gümüş ufaklıklardan birisi olan *margen groschen (marien groschen)* olması muhtemeldir. Değişik versiyonları olan ve rayici 10 pfennig’e kadar çıkabilen bu paranın Saksonya menşeli olanı (2 *kreuzer* veya 8 *pfennig*) aynı dönemde 1 akçeye denkti. (Heinrich, *Ander Buch*, s. 57; Geoffroy, *Hoffhaltung*, s. xxxv) Söz konusu sikkenin kayıtlı olduğu 1591 yılına ait Temeşvar vilayeti ruznamçe defterinde (BOA, MAD.d. 3906, s. 10, 20) *marcenin* rayici 9 *penz* ve 4,5 akçe olarak belirlenmiştir. Aynı paranın *kebîrinin* rayici de 12 *penz* ve 6 akçedir.

150 Meniński, *Thesaurus*, I, s. 624.

151 Halil Sahillioğlu, “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’da Tedavüldeki Sikkelerin Rayici”, *Belgeler*, I/2 (1964), s. 233.

152 Iliescu, *History of Coins in Romania*, s. 115.

153 BOA, A.DVNSMHH.d. 42/1996.

154 Sahillioğlu, “Para ve Maden Hareketleri”, s. 42.

155 Bkz. BOA, MAD.d. 3906, s. 2-21. Krş. Serdaroğlu, “Timişvar Sancağı”, s. 291.

bütçesinin Hicri (H.) 19 Muharrem 1023/ Miladi (M.) 1.4.1614 tarihli gelirleri arasında kayıtlara geçen *babkanın* rayici 6 akçe üzerinden hesaplanmıştır.¹⁵⁶

1620'lerin ortalarında *cedid akçe* ve piyasadaki diğer paraların rayiçleri tespit edilirken, *kâmil kuruş*, *esedi kuruş* ve *zolta* ile birlikte *babkanın* da adı zikredilmektedir; ancak rayici hâlâ altı akçedir.¹⁵⁷ 1630'larda *babkanın*, *Leh kuruşu*, *kâmil kuruş* ve *esedi* ile birlikte muhalledat kayıtlarında yer almaya ve avâız bedeli, cizye vs. vergilerin tahsilinde kabul edilmeye devam ettiği görülür.¹⁵⁸ Bu döneme ait kayıtlarda ve 1640'ların başlarında¹⁵⁹ *babkanın* 6 akçelik rayici korunmaktadır. Sahillioğlu *babkaya* 1673-1682 yılları arasında rayiç cetvellerinde tesadüf olduğunu ve rayicinin de bu tarihlerde 9 akçe olduğu bilgisini verir.¹⁶⁰ 1670'lere ait şer'iyeye sicillerinde *babkanın* rayici 7 akçe olarak hesaplanmaktadır.¹⁶¹

3.2. Abras (ابرص)

1610'ların sonları ve 1720'lerin başları, Osmanlı arşiv kayıtlarında *riyal* kuruluş ile birlikte *abras* ve *Leh* kuruluşunun adının zikredildiği bir dönemdir. H. 1028/M. 1618-19 yıllarına ait şer'iyeye sicili kayıtlarında *kâmil* ve *aslanî* kuruluşun 80 ve 60 akçelik rayiçlerine mukabil *abraşa* 70 akçelik değer biçildiği görülmektedir.¹⁶² 1621 yılı itibarıyla *abrasın* rayici *esedi* ile bir tutulmuş ve 68 akçelik bir değer takdir

156 Baki Tezcan, "Tefavüt", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV (2004), s. 340.

157 BOA, MŞH.ŞSC.d. 1640, s. 18. Krş. Öntüğ, *Balıkesir Şehri*, s. 290; M. Asım Yediylidiz, "Şer'iyeye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-ekonomik Yapısı 1656-58", *Vakıflar Dergisi*, XXIII (1994), s. 213; Fikret Yılmaz, "1624 Sikke Tashihinin Amasyadaki Etkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4 (1989), s. 149.

158 BOA, MŞH.ŞSC.d. 383, s. 6-7, 14, 96. Krş. Merve Temiz, "3 Numaralı Amasya Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" (yüksek lisans tezi), Amasya Üniversitesi, 2018, s. 67-69, 82-83, 232-233.

159 Levent Kuru, "29 Numaralı Şer'iyeye Sicili" (yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi, 2006, s. 226.

160 Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 51.

161 *Galata Mahkemesi 114 Numaralı Sicil (H. 1083-1085 / M. 1672-1674)*, v. 32b, h. 1; <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=glt114&bsm=glt114o995> (Erişim 18 Temmuz 2022); *Galata Mahkemesi 114 Numaralı Sicil (H. 1083-1085/M. 1672-1674)*, v. 46a, h. 2; <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=glt114&bsm=glt114o982> (Erişim 18 Temmuz 2022).

162 Ömer Lütfi Barkan'ın metinlerini neşrettiği Galata ve Yeniköy sicillerinin kayıtlarına atfen Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri* (İstanbul: 1983), s. 32.

edilmiştir.¹⁶³ Ancak 1633 yılına gelindiğinde *esedi gurusun* 68 akçelik rayici muhafaza edilirken *abras kuruşun* rayici 48 akçe olarak tayin edilmiştir.¹⁶⁴

Batı literatüründe *abrasa* çok atıf var idiyse de bunların çoğu geç tarihlere aittir. 18. yüzyıl başlarına ait olanlarda, *abrasın* Osmanlı topraklarındaki rayici $\frac{1}{4}$ *aslanlı* olarak verilmekte ve Polonya menşe'li bir gümüş para olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁵ Kuruşun rayicini 110-120 akçe ve *zoltanın* rayicini de 78-80 akçe olarak veren bir başka Batılı kaynakta,¹⁶⁶ Polonya parası olarak *abrassın* rayici 28-30 akçe olarak kaydedilmiştir. 18. yüzyıl başlarına ait Batı literatüründe adı sıkça zikredilmesine rağmen, Osmanlı kayıtlarında buna atıf bulmak zordur.

Yabancı literatürde *abras* ile isim benzerliği olan ve yine *Leh parası* olarak takdim edilen diğer bir gümüş para *abradır*. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çalışmalarda rayici Türk parası ile $\frac{1}{4}$ *aslanlı*; Fransız parası ile 13 *sous*¹⁶⁷ 6 dinar (*denier*¹⁶⁸) olarak verilmektedir.¹⁶⁹ Menşeleri, rayiçleri, fonetik benzerlikleri ve ait oldukları

163 BOA, MŞH.ŞSC.d. 6467 s. 98-99. Krş. Açıkel, "Manisa Şer'iyye Sicili", s. 259; BOA, MŞH.ŞSC.d. 6467, s. 104. Krş. Açıkel, "Manisa Şer'iyye Sicili", s. 305-306. Ayrıca bkz. Şeyda Ibicioğlu, "1572 No'lu Tekirdağ (Rodosçuk) Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Tahlil" (yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, 2016, s. 183-185.

164 Yediyıldız, "Bursa'nın Sosyo-ekonomik Yapısı", s. 213.

165 Samuel Ricard, *Traité Général du Commerce* (Amsterdam: 1705), s. 436; Marpergers, *Kaufmanns-Magazin*, s. 97-98; L'Espine, *Le Négoce d'Amsterdam*, s. 164; Hayes, *Negotiator's Magazine* (1724), s. 210.

166 Justice Alexander, *A General Treatise of the Monies and Exchanges of all Trading Nations* (London: 1707), s. 231.

167 *Sol* (çoğulu *sols*) veya *sou* (çoğulu *sous*), adını geç Roma dönemi altın sikkesi *solidus*-tan alan; Frank Karolenj krallığı zamanında hesap parası şeklinde 12 dinar (*denier*) ve pound'un $\frac{1}{20}$ 'si olarak kullanılan; 1266'dan itibaren *Gros tournois* adıyla basılan; IX. Charles zamanında (1560-1574) Paris basımı 15 dinarlık (*sol paris*) ve Tours basımı 12 dinarlık (*sol tournois*) versiyonları tedavüle sokulan; XIV. Louis (1643-1715) zamanında ciddi değer kaybına uğrayan ve 18. yüzyıl ortalarında bakır haline gelen gümüş paradır. Bkz. Klütz, *Münznamen*, s. 253.

168 Adını, 12'si bir *sol* yapan Roma devri gümüş parası *denariustan* alan; ilk Frank kralları tarafından saf gümüşten bastırıldığı halde sonraların bakır karıştırılıp *billon* haline getirilen ve III. Henry zamanında da (1580) tamamen bakır olarak basılmaya başlanan Fransız bozukluğu. Paris (*denier paris*) ve Tours (*denier tournois*) versiyonları arasında rayiç farkı olup, ebatları aynı olduğu halde ilkinde daha yüksek kıymet biçilmiş; 4 Paris dinarı 5 Tours dinarına eşit tutulmuştur. Bkz. Carl Christoph Schmieder, *Handwörterbuch der gesammten Münzkunde* (Halle und Berlin: 1811), s. 117-118; Fransız dinarının 17. yüzyıl ortalarında $\frac{1}{8}$ akçeye denk olduğu aktarılmıştır. Bkz. Tavernier, *Nouvelle*, s. 45.

169 Savary, *Le Parfait Négociant* (1679), s. 457; Savary, *Dictionnaire Universel*, I (1723), s. 4.

dönemleri dikkate alındığında *abras* ve *abrayı* aynı para olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Abrass veya *abrase* bazı çalışmalarda¹⁷⁰ Prusya parası *brummer* olarak teşhis edilmiş ve rayici 1,5 *gros/grosh* veya 1/20 *florin (gulden)* olarak verilmiştir. *Brummer* 17. yüzyıl başlarında Polonya'da basılan ve adını basım yeri olan Prusya sınırındaki Bromberg'ten alan düşük ayarlı bir gümüş sikkedir. *Potra* olarak da bilinen Polonya parasının bir çeşidi olarak değerlendirilmiştir.¹⁷¹

3.3. Potra (پوتره)

Potra (*polturac, polturak, poltrak, póltoraki, potor, poltora, poltura, dreipölker*) 1614-1627 arasında Krakow ve Lamberg'te basılan; 17. yüzyıl ortaları itibarıyla Macaristan ve Erdel'de yaygın tedavülü olan gümüş veya bakır alaşımlı bir Polonya parasıdır. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca ve ağırlıklı olarak Erdel ve Macaristan piyasasına sürmek için, Polonya dışındaki Alman İmparatorluk coğrafyası içinde de basılmıştır.¹⁷² Aynı paranın Şilezya'da daha erken tarihlerde (16. yy.) tedavüle girdiği ve son olarak Breslau'da 1774 yılında basıldığı da kayıtlara geçmiştir.¹⁷³ 17. yüzyıl ortaları itibarıyla Polonya guruşu cinsinden rayici 1,5 *grosz*dur.¹⁷⁴ Alman coğrafyasında *dreipölker* veya ortaya çıkış yerlerine nispetle *bromberger/brommer/brummer* adlarıyla anılmışlardır.¹⁷⁵ Polonya'da basılanlar ve imparatorluk (Alman) menşeli olanları ilk zamanlar eşit kabul edilse, 18. yüzyıl başlarında imparatorluk menşeli olanları daha fazla rağbet görmüş; Polonya paralarına teklif edilen 1 ¼ *kreuzer*¹⁷⁶ (*cräütari*) yerine

170 Richard Hayes, *The Negociator's Magazine*, Fourth Edition (London: 1739), s. 332; Wyndham Beawes, *Lex Mercatoria Rediviva* (Dublin 1754), s. 749.

171 Frey, "Dictionary of Numismatiques", s. 34; Weilmeyr, *Allgemeines Numismatisches Lexicon*, s. 85.

172 Costin Croitoru, "Contributions to the History fo the Romanian Vocabulary: Names of Polish Coins that Circulated in Moldova II. Polotrak/Polturac/Potor", *Tyragetia: Istorie Muzeologie, Serie Noua, XIV [XXIX], 2* (2020), s. 76-79; Frey, "Dictionary of Numismatiques", s. 187; Weilmeyr, *Allgemeines Numismatisches Lexicon*, s. 59.

173 Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. 525.

174 János, "Ottoman tributes", s. 403.

175 Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. 163.

176 İlk olarak 1271 yılında Tyrol'de *iri Tours dinarı* (grossus denarius Turnosus) modelinde, dinardan daha büyük ve *groschen* adıyla basılmaya başlanan; ön yüzündeki halka veya patrik haçından dolayı bir müddet sonra haçlı anlamına gelen "kreuzer" olarak adlandırılan; başlangıçta 20 Verona dinarına denk tutulan ve 14. yüzyıl sonlarına kadar *zwainziger* olarak adlandırılan; III. Friedrich zamanında (1452-1493) Avusturya'da rayici 4 *pfenning* ve

1,5 *kreuzer* (*crăițari*) rayiçe tedavül etmiştir.¹⁷⁷

Potranın 1635'ten itibaren Boğdan'da vergi tahsilinde kullanıldığı bilinmektedir. Erdel ve Macaristan'da piyasaya en fazla sürüldüğü dönem olarak ise 17. yüzyıl ortaları kabul edilmektedir.¹⁷⁸ Osmanlı arşivlerinde *potranın* izine 17. yüzyıl ortalarına ait kayıtlarda ve Osmanlı İmparatorluğu'nun batı coğrafyasında rastlanmaktadır. Adı *penz* ile birlikte zikredilen *potranın* 1640'ların başlarında Temeşvar ve sınır boylarındaki rayici iki *penz* veya muadili olan bir akçe idi.¹⁷⁹ Ancak 1650'lerin ortalarında "*potura akçesi*"nin "*macar vilâyetinde üçer penze cari olmak*" üzere emirler çıkarılmıştır.¹⁸⁰ *Potraya* Osmanlı kayıtlarında nispeten az rastlandığı gözlerden kaçan bir durum değildir. Bu durumun, söz konusu paranın tedavülünün İmparatorluğun batısındaki belirli bölgelerle sınırlı kalmasından ve daha çok vergi tahsilatında kullanılmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

1650'lerin sonlarında ve 1660'larda Osmanlı Devleti tarafından Erdel'de vergi tahsilatı sırasında rayici 2-3 dinar olarak belirlenmişti. Et, tuz ve bira gibi temel tüketim maddelerinin alış-verişinde ve borçlanmalarda kullanımı yaygındı. Halk arasında cari olduğu gibi, askerlere yapılan ödemelerde de kabul edilmekteydi. Ancak *taler* ve *duka* karşısında değeri azalmış, 1620'lerde 1 *taler* 60 *poltura* iken 1660'larda sırasıyla 66, 70 ve hatta 75 olmuş; 17. yüzyıl sonlarında da 80 *polturayı* bulmuştu.¹⁸¹ 1660'larda Erdel Meclisi'nin gündemini sürekli olarak meşgul

1/60 *florin* olarak tespit edilen; 15. ve 16. yüzyıllarda güney Alman topraklarında yaygın olarak kullanılan gümüş sikkedir. 16. yüzyıl ortalarında imparatorluk genelinde yapılan sikke düzenlemeleriyle standart ufaklık gümüş para haline getirildi ve altın *gulden* cinsinden rayici 1/72-75; gümüş *gulden* (*Reichsguldiner*, *guldenhaler*) cinsinden rayici 1/60; vezni biraz daha yüksek olan gümüş *thaler* (*Reichsthaler*) cinsinden de 1/68 olarak yenilendi. Ancak kuzey Alman eyaletleri bu düzenlemelere tam olarak uymayıp, *kreuzer* yerine *groschu* kullanmayı tercih ettiler. 17. yüzyılda *kreuzer*, *thaler* karşısında değer kaybına uğradı ve rayici 1/90 oldu. Bkz. Schmieder, *Handwörterbuch der gesammten Münzkunde*; Klütz, *Münznamen*; Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*.

177 Croitoru, *Polotraci/Polturaci/Potor*, s. 79.

178 Croitoru, *Polotraci/Polturaci/Potor*, s. 78, 80.

179 BOA, TS.MA.e. 717/42; BOA, TS.MA.e. 717/49.

180 Muhammed Fatih Çalışır, "War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663-1685" (masters thesis), Bilkent University, 2009, s. 105.

181 Buzá János, "Die Rolle der Dreipölker im Geldumlauf Ungarns im XVII. Jahrhundert (Die Rehabilitation eines polnischen Wechselgeldes)", *Actes du XIe Congrès de Numismatique (organisé à l'occasion du 150e anniversaire de la Société Royale de Numismatique de Belgique, Brussels, 8-13 septembre 1991)*, IV (Louvain-la-Neuve: 1993), s. 64-65.

eden meselelerden birisi, bu paraların sağlam paralar kabul edilen *taler* ve *duka*'ya nasıl çevrilebileceği idi.¹⁸²

Potralar Keckskemeter'te (Macaristan) 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyıl başlarında, dörtlük, onluk ve on ikilik olarak tedavül etmiştir. 1695'ten itibaren Macar parası olarak basılmaya başlanmıştır; 17. yüzyıl sonlarında en yaygın ödeme araçlarından biri halini almıştır.¹⁸³ 18. yüzyıl başlarında Avusturya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Georg Rakoczy tarafından 20, 10 ve 1 *polturnalık* bakır paralar da basılmıştır.¹⁸⁴

Potra, *garas* (*groschen*) ile birlikte 17. yüzyılın ikinci yarısında Erdel'de tedavül eden pek çok Leh ve Avusturya parası ile taklitlerini kapsıyordu. 1660'lı yıllarda piyasadaki *potraların* ikilikleri *dutka*¹⁸⁵ olarak adlandırılmakta; dörtlükleri Polonya altılık kuruluşlarını (*szusták*¹⁸⁶) temsil etmekteydi. Onluklar da, darbına 1659'da başlanan 15'lik *kreuzer*lere karşılık geliyordu. On ikilikler ise, Leh parasıyla 30 *grosz* rayıcı olan on sekizlikler (*achtzehngröscher*¹⁸⁷) ile örtüşmekteydi.¹⁸⁸ Polonya'da üçlük *grosz* (*dreigroschen*) olarak basılan veya Polonya dışında aynı adla ve Polonya parası olarak piyasaya sürülen *dutkalar*, daha 1580'de Erdel prensi ve Lehistan kralı Stepfan Batori (1581-1597) tarafından tam ve yarım talerler

182 János, "Ottoman Tributes", s. 412.

183 Iványosi-Szabó Tibor, "Pénzforgalom Keckskeméten 1662-1711 Között", *Századok*, 114/1, (1980), s. 80, 89.

184 Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. 366.

185 1528 yılında Polonya kralı I. Sigismund (1506-1548) tarafından bastırılan; daha geç dönemlerde Prusya ve Litvanya'da (Bromberg/Bydgoszcz) kullanılan; III. Sigismund (1587-1632) devrinde değerini kaybetmesine rağmen 16-18. yüzyıllar boyunca tedavülde kalan gümüş Polonya sikkesidir. (Almanca: dreigröscher; Lehçe: *trojak*, *ternar*, *dudek*; Aşağı Almanca: *Dütke*; Prusya: *düttgen/düttchen/dittchen*). Bkz. Klütz, *Münznamen*, s. 66, 70-71.

186 Almanca *sechsgroscher* olarak bilinen ve Polonya kralı I. Sigismund (d. 1467-ö. 1548) tarafından 1526 yılında 5,3 gr. vezinde ve 4,6 gr. saf gümüş içerikle basılmaya başlanan gümüş sikkelerdir. III. Sigismund (d. 1566-ö. 1632) zamanında ayarları bozulmuş; ancak 17. ve 18. yüzyıllarda Polonya ve Prusya'da ufaklık olarak tedavülleri devam etmiştir: Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. 620.

187 17. yüzyıl ortalarında Polonya'da ve Prusya'nın doğusunda tedavül eden ve *tymffltynf* adıyla da anılan gümüş sikkelerdir. 1654-1660 arasında İsveç'e karşı yapılan savaşlar sırasında Polonya sikkesi *Ortun* (1/4 taler) 22,5 *grosch* olan rayıcının 18 *groscha* indirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Yeni rayıcın talerin 1/5'i olması nedeniyle (1660 civarında Prusya ve Polonya'da 1 taler = 90 *groschtu*) *finfeltaler* olarak da adlandırılmışlardır: Klütz, *Münznamen*, s. 10, 89.

188 János, "Dreipölker", s. 64-65.

ve altılık kuruşlarla (*sechsgröscher*) aynı ayarda basılmaya başlanmıştı.¹⁸⁹ 17. yüzyıl başlarında taler ile birlikte tam ayarlı paralardan biri olarak kabul edilmeye başlanmış ve yüzyılın ilk yarısında Erdel vilayetinden Osmanlı Devleti'ne yapılan ödemelerde kullanılmıştı.¹⁹⁰

3.4. Leh (له، ليه) kuruşu

17. yüzyılın ilk yarısına ait Osmanlı arşiv belgelerinde, *Leh guruşu* adıyla anılan paralara çokça atıf vardır. 1621 yılı itibarıyla *esedi* ve *abras* için 68 akçe fiyat takdir edilirken, *Leh guruşu* için de 58 akçe rayiç belirlenmiştir.¹⁹¹ Ancak bu değerlerin bölgelere göre farklılaştığı ve 1620'lerin başlarında akçenin hızlı değer kaybına bağlı olarak artış eğilimi gösterdiği bilinir. 1621-1624 yıllarına ait rayiç rakamlarını havi başka bir kayıta¹⁹² H. 1030/M.1620-21 yılı için *kâmil guruş* ve *esediye* 100 ve 90 akçe kıymet biçilirken *Leh guruşunun* rayici 70 akçe olarak tayin edilmiş; H. 1033/M.1623-24 için bu rakamlar 140, 130 ve 110 olarak sıralanmıştır. Öte yandan bu dönemde *Leh guruşu* için geçerli olan rayiçlerin, altın ve kuruş ile ilgili yapılan yeni düzenlemelerle değiştirildiği; *kâmil guruşa* 80 veya 78; *esediye* de 70 veya 68 akçe fiyat biçilirken, *Leh guruşuna* 45 veya 48 akçe kıymet takdir edildiği görülür.¹⁹³ Aynı tarihlerde farklı bölgelere gönderilen emirlerde, rayiçleri 80 ve 70 kuruş olarak sıralanan *riyal* ve *esedi* kuruşlardan sonra *Leh guruşu* yerine *zolta guruşunun* adı zikredilmiş ve rayici de 50 akçe olarak kaydedilmiştir.¹⁹⁴ 1630'larda, *zolta* bu dizilişte yerini bazen rayici 48 akçe olan *Leh guruşuna* bırakır.¹⁹⁵

1640'ların başlarından itibaren adı *riyal* ve *esedi* ile birlikte anılmaya başlanan ve bu dönemde rayici 38 akçe olan *zolta*, kullanımı yasaklanan sikkeler arasında

189 Max Kirmis, *Handbuch der Polnischen Münzkunde* (Posen: 1892), s. 62; János, "Ottoman Tributes", s. 410, 15 numaralı dipnot.

190 János, "Ottoman Tributes", s. 401, 403.

191 BOA, MŞH.ŞSC.d. 6467, s. 98-99.

192 BOA, MŞH.ŞSC.d. 7285, v. 91b. Krş. Kütükoğlu, *Narh Müessesesi*, s. 32.

193 BOA, MŞH.ŞSC.d. 381, s. 167, h. 3. Krş. Yılmaz, "1624 Sikke Tashihi", s. 149; BOA, MŞH.ŞSC.d. 1640, s. 18. Krş. Öntüç, "Balıkesir Şehri", s. 290.

194 BOA, MŞH.ŞSC.d. 7284, v. 119b. Krş. Kütükoğlu, *Narh Müessesesi*, s. 33; BOA, MŞH.ŞSC.d. 1640, s. 19. Krş. Öntüç, "Balıkesir Şehri", s. 291.

195 BOA, MŞH.ŞSC.d. 7290, s. 46-47, 55. Krş. Agron İslami, "1579 Numaralı Rodosçuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, 2010, s. 230-233, 258-259; BOA, MŞH.ŞSC.d. 383, s. 6-7, 14, 96. Krş. Temiz, "3 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili", s. 67-69, 82-83, 232-233.

girmiştir.¹⁹⁶ Ancak 1650'lerin sonlarında, tedavülü yasaklanan diğer yabancı paralarla birlikte ve bazen aynı rayiçle, bazen de 50 akçe fiyatla cizye, avarız ve nuzül bedeli tahsilinde tekrar kabul edildiği görülmektedir.¹⁹⁷

Zoltanın Leh kuruşu veya Polonya parası olarak kabul edildiğinde şüphe olmadığı gibi,¹⁹⁸ *Leh kuruşu* da *zolta* ile özdeşleştirilmiş benzetilmektedir.¹⁹⁹ Sahillioğlu bir çalışmada bu paraların diğer Polonya paralarıyla birlikte 1640'ların başlarında Şark piyasalarını istila ettiğini ifade ederken,²⁰⁰ bir diğer araştırmasında daha çok 17. yüzyıl sonlarında tedavülde görünmeğe başladığını aktarır.²⁰¹ 1690'ların sonlarında, *esedi* ile birlikte *kefere sikkesiyle meskuk zoltanın* halk arasında resmi rayicin dört para üstünde işlem görmesi ve *sikke-i padişahi ile meskuk zoltanın teamül ve tedavülden kalacak mertebelere varması* nedeniyle tedavülüne yasak getirildiği ve tuğralı *cedid* zoltalarla değiştirilmesinin emredildiği bilinir.²⁰²

Batı literatüründe 17. yüzyıl ortalarından itibaren zoltaya yapılan atıfları takip edebilmek mümkündür. Thevenot'un 1660'lara ait hatıratında rayici 55 akçe olarak verilmesine rağmen menşe'i ile ilgili bir bilgi yoktur.²⁰³ Magdeleine'in biraz daha geç tarihli eserinde Hollanda florini olarak tanımlanmıştır.²⁰⁴ Marsigli eserinde²⁰⁵ *solota* denen *florini* Alman parası olarak görür ve *kara kuruş* denen imparatorluk talerleri ile birlikte adını Osmanlı İmparatorluğu'nda en fazla tedavül

196 Bunlar *zolta*, *rub'* ve *pâredir*; ancak bazen aynı grup içerisinde *penzin* adı da zikredilmektedir. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d. 7298, v. 54b, h.1; v. 52b, h.1; v. 56a, h. 1; v. 61a. h. 1; BOA, A.DVNSMHHM.d. 89/24, 89/28, 89/33, 89/55, 89/75, 89/114; Hacer Bahadır, "5 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 270-273.

197 BOA, MŞH.ŞSC.d. 209, v. 20b, h. 105; v. 51a, h. 281; v. 51b, h. 282. Krş. Sedef Uysal, "506 Numaralı Karahisar-ı i Sahib Şer'iyye Sicili: Transkripsiyon ve Değerlendirme" (yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2019; BOA, MŞH.ŞSC.d. 210, s. 52, h.182; s. 54, h.188.

198 Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme* (İstanbul: 1958), s. 152.

199 Kütükoğlu, *Narh Müessesesi*, s. 34.

200 Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 44.

201 Sahillioğlu, *Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, s. 152.

202 Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, c. II (İstanbul: Matbaa-i Amire, H. 1282), s. 393.

203 Jean de Thévenot, *Relation d'un Voyage fait au Levant* (Paris: 1664), s. 128.

204 Magdeleine, *Le Miroir Ottoman*, s. 107.

205 Marsigli, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I, s. 46.

eden yabancı gümüş paralar arasında zikreder.²⁰⁶ 17. yüzyılın sonlarından itibaren, İmparatorluk veya Alman parası olarak ve aslanlı kuruşun 2/3 rayiciyle, dönemin çalışmalarında istikrarlı bir şekilde yer almaya başlamıştır.²⁰⁷ Savary'nin 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çalışmasında ifade edildiğine göre, İspanyol (Sevilya) kuruşlarına göre daha kötü ve ayarı daha düşük olmasına rağmen, İstanbul'da halk arasında tutulan bir paraydı.²⁰⁸

Daha yakın zamana ait araştırmalarda, zoltanın Slav kökenli bir para olduğu ve üç çeyrek anlamına geldiği kabul edilmektedir.²⁰⁹ Sikke adlarının etimolojik kökenleriyle ilgili son dönem leksikonlarında zolta (*zlaty, zlato*), slavca *altın* anlamına gelen bir kelime olarak, Roma altın parası *solidus* ile irtibatlandırılmıştır.²¹⁰ 1480'lerde Polonya'da hesap para birimi olarak kabul edilen *zloty*, başlangıçta Prag gümüş parası (*groschen/grossus pragensis*) ile 30 gümüş *grosza* veya 1 Macar altınına (*duka, florin*) denk tutulmuştu. 1528 yılında 1 *duka* = 1,5 *zloty* paritesi benimsenirken, 1533'te iri gümüş *taler*lerin tedavülü sokulduğu sırada 1 *thaler* 1 *zloty*ye eşitlendi.²¹¹ *Duka* ve *talerin zloty* cinsinden rayici 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürekli artış gösterdi. 1 *duka* 1580'de $1^{13/15}$; 1616'da $2^{1/5}$; 1623'te 5; 1650'de 6 *zloty* oldu. Bu değerler aynı dönem boyunca *taler* için sırasıyla $1^{1/6}$, $1^{2/5}$, $2^{2/3}$ ve 3 oldu. 1659'de *zloty*ler hesap para birimi olmaktan çıkıp 30 *grosz*luk gümüş *zloty*ler basılmaya başlandı. Ancak yeni *zloty*ler kısa sürede büyük değer kaybına uğradı.²¹² 1660'ların başlarında diğer bakır paralarla birlikte piyasaya milyonlar-

206 Zinkeisen, Marsigli'ye atıfla (*L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I, s. 45-56) aynı *solota-yı* Macar *guldeni* olarak tarif eder: Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Fünfter Theil (Gotha: 1857), s. 300.

207 Savary, *Parfait Négociant* (1679), s. 457; Ricard, *Traité Général du Commerce*, s. 436; L'Espine, *Le Négoce d'Amsterdam*, s. 164; Savary, *Dictionnaire Universel*, II (1723), s. 273; Savary, *Dictionnaire Universel* II (1741), s. 1764.

208 Savary, *Parfait Négociant* (1679), s. 457.

209 Hasluck, "Levantine Coinage", s. 54.

210 Büyük Konstantin tarafından 1/72 pound (4,55 gr.) olarak bastırılan *solidus* Bizans çoğrafiyasında farklı adlar (*nomisma, hyperpyron* vs.) ve boyutlarla 12. yüzyıla kadar istikrarlı şekilde tedavül etmiştir.: Klütz, *Münznamen, zlátník, zláto/zóloto, zloty* ve *solidus* madeleri.

211 Grzegorz Wójtowicz, "The Origin and History of the Polish Money, Part I", *Bank I Kredyt*, listopad-grudzie (Warszawa: 2006), s. 6, 9.

212 1 *zloty* = 30 *grosz* hesabıyla 6,57 gr. olarak basılması gereken ve *tymff* olarak adlandırılan *zloty*lerin saf gümüş içeriği kısa sürede 3,36 grama kadar düştü; *grosz* cinsinden rayici de resmi parite olan 30 yerine 12-18 arasına yerleşti. Bkz. Wójtowicz, "Polish Money", s. 7-10.

cası sürülen düşük ayarlı *zloty*ler baş edilemez bir enflasyona yol açtı ve 1667'de bu paraların basımı durduruldu.²¹³

17. yüzyılın erken devirlerinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmeye başlanan *zoltaların* tam olarak hangi paralara karşılık geldiği sorusunun cevabı tam net değildir. Bununla birlikte, çalışmalarını bu konu üzerinde yoğunlaştıran araştırmacılar söz konusu paraların ekseriyetle rayici *zloty* cinsinden ifade edilen *taler*lerden teşekkül ettiğini ve geçmişlerinin 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar gittiğini ön görmektedir. Bu araştırmacılara göre Osmanlı coğrafyasında görülen *zloty taleri* için ilk olarak 1559 yılında 22,91 gr. olarak basılan, güney Alman topraklarında *gulden* olarak bilinen ve 60 *kreuzer* rayici olan imparatorluk *guldenleri* (*reichsgulden*) model alınmıştır. 17. yüzyıl başlarında Avrupa'nın batısında *forint* veya Polonya taleri olarak anılan bu paralar 17. yüzyılın ilk yarısında *zolta taleri* adıyla ve 100 dinar rayiçle tedavül etmiştir.²¹⁴ Polonya'da 17. yüzyılın ilk yarısında talerle birlikte tedavül eden ve *zloty* olarak da adlandırılan²¹⁵ *guldenlerin* (*florin*) rayici 30 *grosz*; talerin rayici ise 36-40 *grosz* idi.²¹⁶

17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Macaristan, Erdel, Eflak vb.'de tedavül eden zoltalar arasında, *gulden* veya *guldiner* olarak da anılan; Alman imparatorluk topraklarında ilk defa 1667'de yapılan sikke düzenlemeleri sırasında ve külliyetli miktarlarda basılan ve Karpat havzasında izine çokça rastlanan $\frac{2}{3}$ *talerlik* Alman zoltalarının önemli bir yer işgal ettiği kabul edilmektedir.²¹⁷ Bu tarihte $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{3}$ ve $\frac{2}{3}$ 'lük olarak basılan *talerler* arasında ilk sırada yer alan Alman zoltalarının Avrupa'daki rayici, imparatorluk *talerinin* 90 *kreuzer* olan rayiciyle mütenasip olarak 60 *kreuzer* olarak belirlenmişti.²¹⁸ Ancak 17. yüzyıl son-

213 Teofila Opozda, "Polish Coins from the Second Half of the 17th Century", trans. Elżbieta Lubińska, *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, fasc. III (Łódź:1988), s. 28.

214 Szapinski, "Województwo Ruskie", s. 37; János, "Zoloták a török", s. 17-23.

215 17. yüzyılın ilk yarısında Polonya'da hesap para birimi olarak kullanılan ve rayiçleri *grosz* cinsinden verilen paralar şunlardı: Pultorak = 1,5 *grosz*; potroyny veya troiak = 3 *grosz* / dudek; szostak = 6 *grosz*; ort = 18 *grosz*; pulgrzywny = 24 *grosz*; zloty/floren = 30 *grosz*; grzywná/marca = 48 *grosz*; kopá = 60 *grosz*. Bkz. Franciscus Mesgnien, *Grammatica seu Institutio Polonicae Linguae* (Lotharingus: 1649), s. 123.

216 Lewes Roberts, *The Merchants Mapp of Commerce* (London: 1638), s. 166.

217 János. "portai adója és pénzforgalma" s. 14; János, "Zoloták a török", s. 21; János, "Silbergulden als Zlot", s. 1124.

218 Lajos Huszár, "Deutsche Guldiner in Ungarn im 17. Jahrhundert", *Actes du 9eme Congrès international de numismatique, Berne, septembre 1979*, ed. Tony Hackens and Raymond Weiller (Luxembourg: Louvain-la Neuve, 1982), s. 976.

ları ve 18. yüzyıl başlarında Macaristan, Erdel ve Eflak'ta tedavül eden zoltalardan bir kısmının Alman zoltalarından ayrıştığı farkedilmiştir. Sibiu, Braşov, Cluj vb. şehirlerde "Eflak zoltası" adıyla tedavül eden sikkelerin 28 *stuiver*lik Hollanda *flo-rin/gulden*leri ve Alman *taler* standartlarına göre basılan paraları (*arendsdaalder*) olduğu kabul edilmiştir.²¹⁹ Ağırlıkları 17-21 gr. arasında değişen ve 17. yüzyıl başlarında Hollanda'da yoğun olarak basılan bu sikkeler, 1620'lerin başlarından itibaren Polonya ve Boğdan yoluyla Osmanlı topraklarına külliyetli miktarlarda aktarılmaya başlanmıştır.²²⁰

1687'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda basılmaya başlayan Türk zoltaları ile de özdeşleştirilen²²¹ Eflak *zoltalarının* izine Erdel, Temeşvar vs.'de 1660'lar ve 1670'lerden itibaren ve tam ve yarım *taler*lerle birlikte rastlanmıştır.²²² 17. yüzyılın ikinci yarısında Macaristan ve Erdel'de görülen ve rayici Eflak *zoltalarından* biraz daha düşük olan Macar *zoltalarının* ise, yarımlik *taler*leri temsil edebileceği ve bir kısmının Macaristan'da basılmış olabileceği değerlendirilmiştir.²²³

3.5. Rub' (ربع)

1640'ların başları, *riyal* ve *esedinin* yanına, *zolta* ve *potra* ile birlikte *rub'un* (*Leh, ters hançer, ak*)²²⁴ eklendiği yıllardır.²²⁵ Bu dönemde kayıtlara giren *rub'lar* da, *zoltalar* gibi kullanımı yasaklanan paralar arasında yer alır. Bu para kayıtlarda bazen sadece *rub'*; bazen *Leh rub'u*; bazen *ak rub'*; bazen de *ters hançer ak rub'* olarak geçmektedir. Mîrî için alınırken her biri 14 akçeye kabul edilen bu sikkelerin dönemleri, rayiçleri ve bağlamları dikkate alındığında, hepsinin aynı para olduğunu düşünmek yanlış olmamalıdır. 1650'lerin ortalarından itibaren *zolta* ile birlikte ve artık *ters hançer ak rub'* olarak vergi tahsilinde kabul edilmeye başlanmıştır.²²⁶

219 Szlapinskij, "Województwo Ruskie", s. 13; János, "Zoloták a török", s. 19-20.

220 Szlapinskij, "Województwo Ruskie", s. 13

221 János, "Silbergulden als "Zlot"", s. 1123-1124.

222 Bunların bir kısmının Emden'de basılan taklit *zoltalar* olduğu anlaşılmıştır. Bkz. János, "Ottoman Tributes", s. 409-410.

223 János, "Silbergulden als "Zlot"", s. 1122.

224 BOA, MŞH.ŞSC.d. 7298 v. 54b, h. 1; v. 52b, h. 1; v. 56a, h.1; v. 57b, h. 1; v. 61a, h.1; BOA, A.DVNSMHM.d. 89/24, 89/28, 89/33, 89/55, 89/75, 89/114; Bahadır, "5 No'lu Amasya Şer'iyye Sicili", s. 270-273.

225 BOA, TS.MA.e 717/42.

226 BOA, MŞH.ŞSC.d. 209, v. 20b, h.105; v. 51a, h. 281; v. 51b, h. 282; BOA, MŞH.ŞSC.d. 210, s. 52, h.182; s. 54, h. 188; Ali Özdemir, "64/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H.

Sahillioğlu *ters hançer ak rub'* ile ilgili olarak bu paranın muhtemelen Alman menşe'li olduğunu ileri sürer.²²⁷

Rub'lar (*roup*) ilk olarak III. Sigismund devrinde (1587-1632) basılan; muhtemelen 17. yüzyıl sonlarında Almanlar tarafından düşük ayarla ve Brandenburg elektörü Wilhelm Georg adına piyasaya sürülen; standart olarak *taler* adıyla anılan kuruşların çeyreği niteliğindeki Polonya menşeli gümüş sikkelerdi.²²⁸ Osmanlı piyasasındaki diğer gümüş sikkelere nazaran ayarları oldukça düşüktü ve mahalli idareciler ve Yahudiler arasındaki iş birliği sayesinde kalp olanları kaçak ticarete sahne olabiliyordu.²²⁹ *Rub'* ile *taler* arasındaki parite, Polonya eküsü *zolta*, ve İspanyol *riyalleri* için geçerliydi.²³⁰ Öte yandan, *rub*'larla ilgili olarak bunların ilk zamanlardan beri yabancı kuruşların yanı sıra, daha geç devirlerdeki yerli kuruşların da çeyrekliğini ifade ettiğini hatırlamak gerekir.

Osmanlı kaynaklarında 1660'lara ait kayıtlarda *riyal* ve *esedi rub*'lara yapılan atıflar sıkçadır.²³¹ 1660'ların sonlarında iltizam sözleşmeleri sırasında *rayic-i fi'l-vakt üzre* bu *rub*'ların dördüne yüz elli akçe, yani her birine 37,5 akçe değer biçildiği bilinmektedir²³² ancak *rub'* ile birlikte adı zikredilen diğer paraların yüksek rayici dikkate alındığında, olması gereken değer bundan en az 1/3 oranında daha düşük olmalıdır.²³³

1066/M. 1655-56) Transkripsiyon ve Değerlendirme" (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, 2009, s. 149.

227 Sahillioğlu, *Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, s. 152.

228 Hasluck, "Levantine Coinage", s. 53.

229 Tavernier, *Nouvelle Relation*, s. 44-45; *Der Türkische Schau-Platz* (Hamburg: Thomas von Wiering, 1685), s. 222.

230 Magdeleine, *Miroir Ottoman*, s. 108; Tavernier, *Nouvelle Relation*, s. 45; Savary, *Dictionnaire Universel*, III (1741), s. 1302; Jean-Antoine Guer, *Moeurs et usages des Turcs, leur religion, leur gouvernement civil, militaire, et politique*, II (Paris: 1747), s. 190.

231 Akkoyun, "94 no'lu Şer'iye Sicili", s. 107-108, 205; Leyla Alidağ, "78/3 Numaralı Kayseri Şer'iye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme" (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, 2009, s. 176; Furkan Sarı, "1599 Numaralı Rodosçuk Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, 2019, s. 346.

232 BOA, MŞH.ŞSC.d. 5893, s. 189, h. 3.

233 İltizam sözleşmesinde esas alınan diğer para *sümün* olup rayici 15 akçe olarak belirlenmiştir. Halbuki 1660'lı yıllarda *sümün*'ün rayicinin 8-10 akçe arasında olduğu bilinmektedir.

17. yüzyıl sonlarında reaya, avarız ve nuzül bedellerini muhassıllara ve mültezimlere kefere sikkesiyle *esedi, zolta, nisf, sülüs ve rub' gurusu* olarak ödemekteydi.²³⁴ Ancak yabancı menşeli *rub'*un, *babka* ile birlikte Osmanlı topraklarındaki tedavülünün 18. yüzyıla intikal ettiği söylenebilir. Zîrâ yüzyıl başlarında *sikke-i hümayun ile meskuk altın, cedit zolta, pâre* ve *çil akçenin* boğazlardan geçişine ve Karadeniz'e çıkmasına izin verilirken, sikke veya külçe halindeki yabancı altın ve gümüşler ile *rub'* ve *babkanın* geçişine ve Karadeniz'e çıkarılmasına izin verilmiyordu.²³⁵

Bu noktada *kefere sülüsü*²³⁶ de akla gelmektedir ki, *kefere zoltası, ters hançer* vb. yabancı para birimleriyle birlikte bu paranın da 18. yüzyıl başlarında *diyâr-ı âhara nakli* engellenmeye çalışılmış, bu hususta çok sayıda emir çıkarılmıştır.²³⁷ 17. yüzyıla ait leksikonlarda *tult* olarak adlandırılan *sülüsün*, aslanlı talerin 1/3'ü kıymetinde Lorraine ve Polonya menşeli bir gümüş sikke olduğu kayıtlıdır.²³⁸ Buza János Erdel'de *esedi gurusu* 1/3'ü olarak işlem görmesi ve aynı bölgede tedavül eden *esedi* ve 28'lik florinlerin Hollanda menşe'li olması nedeniyle, *tultun* da Hollanda menşeli olabileceğini tahmin etmekte; ancak aynı paranın Lorraine *teston*larıyla benzerliğine de dikkat çekmektedir.²³⁹ 18. yüzyıl başlarına ait seyahatnameelerde²⁴⁰ ise, *zolta* biçiminde basılan ve rayici 1/3 taler, yarım gulden veya 30 kruzeler olan *tultun* Polonya, Saksonya ve Brandenburg parası olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nda da tedavül ettiği ifade edilir.

18. yüzyıl başlarında *cedid kurusu* ve *zolta* ile ilgili düzenlemelerden sonra, *rub'*un artık esas olarak yerli kurusu küsuru haline geldiği görülmektedir. Bu dönemde, *cedid gurusu* ve *cedid zoltanın* küsuru olarak *rub'-ı ceditin* rayici 30 akçe olarak belirlenmiştir.²⁴¹ Dönemin kayıtları incelendiğinde de, *rub'*ların rayicinin

234 BOA, Ali Emiri Sultan II. Mustafa (AE.SMST.II) 84/8983.

235 BOA, A.DVNSMHHM.d. 115/1364-1367.

236 Burada kastedilen *kâfir sikkesi* ya'ni *kâfir zoltasının* sülüsü olup, H. 1132/M. 1719-1720'de çaşni tutulup râyicilerinin Devlet-i Aliyye *zoltası* ve *sülüsünün* altına indirilmesi için düzenleme yapılmıştır: Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname, İnceleme-Metin* (H. 1106-1133/M. 1695-1721), haz. Mehmet Topal (Ankara: TUBA, 2018), s. 1109-1110.

237 Bkz. BOA A.DVNSMHHM.d. 127/1228-1238, 127/1239; BOA, Ali Emiri Sultan III. Ahmed (AE.SAMD.III) 119/11717.

238 Meniński, *Thesaurus*, I, s. 1530-31.

239 János, "portai adója és pénzforgalma", s. 15.

240 Vincentio Briemle, *Andächtige Pilgerfahrt*, Anderer Theil (Nuernberg: 1729), s. 258.

241 BOA, Cevdet Maliye (C.ML.), 477/19443.

10 pâre, yani 30 akçe olduğu teyit edilebilmektedir.²⁴² 1730'lara ait kayıtlarda 30 akçe ve 10 pârelik rayiçlerin tekrarlandığı;²⁴³ bu rayiçlerin 1760'larda da muhafaza edildiği görülür.²⁴⁴ Diğer taraftan, *rub*'un sadece gümüş paraları ifade etmeyebileceğini de ihtimal dahilinde bulundurmamak gerekir. Meselâ daha 17. yüzyıl başlarında 30 akçe rayici olan *rub*'un²⁴⁵ altın sikkelerin de küsuru olabileceğini ihtimal dahilinde tutmak daha doğru olacaktır.

4. Sümün (ثمن)

Başta *grosz*lar olmak üzere 17. yüzyılın ilk yarısı boyunca Alman, Leh, Macar vb. Orta Avrupa topraklarından Osmanlı coğrafyasına sokulan gümüş sikkeler yüzyılın ikinci yarısında da piyasaya girmeye devam etmiş; ancak yüzyıl ortalarından itibaren önceki dönemden farklı bazı gelişmeler yaşanmıştır. 1650'lerde Macaristan ve Polonya'da basılan *grosz*, *dutkas*, *polturas*, *szostak* vb'nin ayarları düşürülmüş; düşük ayarlı sikkelerin bir kısmı dışarıya ihraç edilmeye çalışılmıştır. 1650'lerin sonlarında Polonya ve Habsburg topraklarında talerlerin darbe sınırlandırılırken piyasaya düşük ayarlı yeni paralar (*zlotowka*, *groschen*, *Leopoldrinus* vs.) sürülmüştür. Aynı taşışlar 1660'ların sonlarında da tekrarlanmıştır. Macaristan ve Erdel'i istila eden ve ticaret hayatını olumsuz etkileyen bu paralar huzursuzluğa yol açmış ve yer yer tedavülleri yasaklanmaya çalışılmıştır.²⁴⁶

Paritelerde yükselmelerin ve rayiçlerde dalgalanmaların yaşandığı ve piyasalara düşük ayarlı kalp sikkelerin girdiği bu dönemde benzer gelişmelerin Osmanlı topraklarına da sirayet etmesi ve bu durumun Osmanlı resmi kayıtlarında da karşılık bulması muhtemeldir ki, gerçekten de bu yıllarda Osmanlı kaynaklarında düşük ayarlı olarak piyasaya sokulan ve büyük spekülasyonlara yol açan ufak gümüş sikkelerin izine rastlanmaktadır. Ancak bunların en meşhurlarından olan ve *sümün* olarak adlandırılan sikkenin Orta Avrupa değil de Akdeniz menşeli olduğu görülür.

242 Örnek olarak bkz. İrem Meriç, "R-5 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1120-1125/M. 1709-1715)" (yüksek lisans tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2016, s. 92-96; Eyyüb Şimşek, "Şer'iye Scillerine Göre Trabzon'da Borç-Alacak İlişkileri 111-1126 /1701-1714" (yüksek lisans tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2007, s. 56.

243 BOA, Cevdet Darphane (C.DRB.) 52/2559, 60/2967.

244 BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Darphane (D.BŞM.DRB.d.) 16635.

245 Arıkan, "Ayntab Şer'iye Sicili", s. 204-205, 195/270.

246 János, "portai adója és pénzforgalma", s. 7-9.

Kayıtlarda bazen (تمن),²⁴⁷ bazen de (تمين)²⁴⁸ şeklinde yer alan ve *tümen*,²⁴⁹ *timin*²⁵⁰ veya *semen*²⁵¹ şeklinde de okunabilen *sümün*, 17. yüzyılda Osmanlı piyasasına hâkim olan sekizlik *riyal* ile kabaca aynı vezin, ayar ve rayice sahip Fransız eküsünün alt birimi, yani beşlik *soller* için kullanılan ve *sekizde bir* anlamına gelen bir kelimedir.²⁵² Levant coğrafyasında *luigino*, *ottovo*, *ottavetto* ve *real* olarak adlandırılan *sümünler* (*timmin*, *timin*, *temin* vs.), XIV. Louis devrinde kraliyet darphanelerinde 60 *sous* rayici olan Fransız eküsünün 1/12'si olarak seri halinde basılmıştır.²⁵³

Söz konusu paranın *sümün* olarak adlandırılmasının nedenleri arasında, *riyalin* sekizde biri olarak kabul edilip bu hesap üzerinden ödeme yapılması;²⁵⁴ Osmanlı piyasasına ilk girdiği sırada 8 akçe rayiçle kabul edilmesi;²⁵⁵ kuruşun 1/8'i olan *sekizlik 5 paralar* ile özdeşleştirilmesi²⁵⁶ ve dış görünüşü gösterilmiştir.²⁵⁷ Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkmasından kısa süre sonra ayarı düşürülerek piyasaya sürülmüş ve yoğun bir kalp (sahte) para ticaretinin merkezi haline gelmiştir.

247 BOA, MŞH.ŞSC.d. 210, s. 75, h. 251; BOA, DVNSMHM.d. 96/12; BOA, C.DRB. 34/1652; BOA, MŞH.ŞSC.d. 6156, s. 21, h. 4; s. 43, h. 1.

248 BOA, MŞH.ŞSC.d. 246, v. 6a, h. 17.

249 Krş. *Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1109-1110 / M. 1698-1699)*, v. 18b, h. 1; <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=ksm019&bsm=ksm019o1226> (Erişim 20 Temmuz 2022); Binnaz Çöpoğlu, "H. 1099 (M.1687-1688) 836 No'lu Bolu Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (yüksek lisans tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2008.

250 Bkz. Mustafa Fırathan Taşın, "32 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon" (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2019, s. 73. Krş. BOA, MŞH.ŞSC.d. 6174, s. 12, h. 1; s. 85, h.1.

251 Örnek olarak 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18 yüzyıl ilk yarısına ait Konya, Kayseri ve Ayıntab şer'iyye sicili defterlerinin bazı metin incelemelerine bakılabilir.

252 Sekizlik İspanyol riyalleri (*Sevilya*, *Meksika*) ve 60 *sol* kıymetindeki Fransız ekülerinin (*Louis*) vezinleri yaklaşık 27 gr. civarında (8'lik riyal = 17 *dwt* 12 *grain*; 1 Fransız eküsü = 17 *dwt* 11 *grain*); külçe maden değerleri İngiliz parasıyla 4 *shilling* 4^{1/4}/4, 5/4^{3/4} *pence*; ihtiva ettikleri kıymetli maden bakımından rayiçleri de (intrinsic value) 4 *shilling* 6^{1/4}/6, 5/6^{3/4} *pence* idi: Lewes Roberts, *The Merchants Map of Commerce* (London: 1677), s. 18.

253 Hasluck, "Levantine Coinage", s. 55-56.

254 Tavernier, *Nouvelle Relation*, s. 46.

255 Hammer, *Geschichte*, VI, s. 277-78; Hammer *sümünü sekiz akçelik para* anlamına gelen *Achtaspernstücke* olarak ifade etmiştir.

256 Belin, *L'Histoire Economique de la Turquie*, s. 37-38.

257 Hasluck, "Levantine Coinage", s. 64.

Bu ticarete dair bilgiler 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyıl başlarına ait çağdaş kaynaklarda²⁵⁸ etraflı bir şekilde anlatılmıştır.

Daha geç tarihli araştırmalarda, *sümün*lerin Osmanlı topraklarında girdiği ve sahte para ticaretine sahne olduğu 1660'lı yıllara ait başka ayrıntılar da önemli yer tutar. Hammer, 1668 yılı Aralık ayı sonlarında, Fransız gemisiyle getirilen ve *timin* adı verilen yüklü miktarlardaki kalp sikkeler nedeniyle İstanbul, Bursa ve İzmir'de karışıklıklar yaşandığını aktarır.²⁵⁹ Hasluck'a göre, *Luigini* olarak adlandırılan paralardaki kalpazanlığın fark edildiği yıl 1667'dir.²⁶⁰ Robert Mantran'a göre kalp sikke ticareti Fransız belgelerinde 1668 ve 1669'da; Venedik belgelerinde de 1670'de kayıtlara geçmiştir.²⁶¹ Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren İngilizler 1667 yılında kalp ticarete sahne olan bu parayı boykot etmişler; Osmanlı yönetimi de, 1669 yılına gelindiğinde tedavüldeki bütün *luiginilerin* toplatılıp tekrar basılmasına karar vermiştir. Ancak ayarı bozuk olmayanların tedavülü eyaletlerde devam etmiş; *Luiginilerin* Osmanlı topraklarındaki varlığı 18. yüzyıl ortalarına kadar zikredilegelmiştir.²⁶² Piyasadan çekilmeleri ve eritilmeleriyle ortaya çıkan

258 J. B. Tavernier, *Nouvelle Relation*, s. 46-53; Paul Rycaut, *The History of the Turkish Empire From the Year 1623 to the Year 1677* (London: 1680), s. 258-260; Chardin, *Voyages*, I, s. 10-14; Magdeleine, *Miroir Ottoman*, s. 106-107; Savary, *Parfait Négociant* (1679), s. 457; Ricard, *Traité Général*, s. 437; Marsigli, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I, s. 46.

259 Hammer, *Geschichte*, VI, s. 217.

260 Hasluck ("Levantine Coinage", s. 78-79), A. Olivieri'nin *Monete dei Doria* (p. 83 f., Doc. No. xx) künyeli çalışmasına atıfla, 29 Eylül 1667'de Ceneviz Cumhuriyeti Meskukat Heyeti'ne *luigini* ile ilgili olarak sunulan bir rapordan kesitler aktarır: "*Levant'a yapılan luigini ihracı 1660'da başlamıştır. İzmir'e nakledilen ilk sikkeler Fransa ve Turin'de basılmıştır. Bu ticaret kesintisiz olarak üç yıl boyunca devam etmiştir. 1667'ye gelindiğinde, standardı orjinal olanlar İzmir, İstanbul ve Kıbrıs'ta alıcı buluyordu. Fransa ve Massa menşeli olanlar rağbet görürken, diğerleri alıcı bulmakta zorlanıyordu.*"

261 Mantran, *İstanbul*, I, s. 244.

262 Hasluck, "Levantine Coinage", s. 62; 1669 yılı itibarıyla Yenişehir-i Fener (Larissa) ve Tırhal'da (Teselya) mebzul miktarda mevcuttu. (Edward Brown, *A Brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli* (London: 1673), s. 60-61); 1775-76'da Yunanistan'da uğur getireceği inancıyla dini merasimlerde kullanılmaktaydı; Bozcaada'da (Tenedos) çok yaygındı ve rayici 14 akçeydi; ancak İstanbul'da geçmiyordu. (George Wheler, *A Journey Into Greece* (London: 1682), s. 72; Guillaume-Joseph Grelot, *A Late Voyage to Constantinople* (London: 1683), s. 166); Fransa'nın beşlik *solleri* 1700 yılı Ağustos ayı itibarıyla Antep'teki en yaygın para türü idi. (Paul Lucas, *Voyage au Levant*, I (Paris: 1705), s. 198-199); 1705 yılında Adana'da ispençe bedeli olarak *temin* adıyla talep edilmişti. (Paul Lucas, *Voyage dans la Grece, L'Asie Mineure, La Macedonie et L'Afrique*, I (Amsterdam:

para darlığı ise, Hollanda menşe'li esedi kuruşlardan daha fazla ithal edilerek giderilebilmiştir.²⁶³

Macaristan coğrafyasında *timon*, *timony*, *timot*, *demmin*, *temmin* vs. olarak anılan sümünler, Osmanlı hakimiyeti altındaki Macar topraklarında ilk olarak 1663 yılında kayıtlara geçmiş; bir yıl sonra da Erdel'de görülmüştür. Buradaki sümünlerin üç farklı türü olup, *crucz* olarak adlandırılan ve daha küçük olan üçüncüsün rayici 2 *potra* (*polturas*) idi. Yoğun tedavüllerine bağlı olarak bir süre sonra revacına müdahale edilmiş, 1665'de Erdel Meclisi tarafından rayiçleri 15 *dinar*la sınırlandırılmıştır. 1670'lerin başlarında vergi mükelleflerinin Osmanlı yönetimine yaptıkları ödemelerde 1 sümünün 20 *dinar* olarak hesaplandığı görülmüştür. Zaman içinde Fransız *eküsü* karşısında değer kaybına uğrayan sümünün aynı para karşısındaki rayici 1672-74'te 1/13 olarak gerçekleşmiştir. Erdel ve Osmanlı hakimiyetindeki Macar toprakları dışında da tedavül eden sümüne 1673 yılında Macar Krallığı tarafından müdahale edilmiş ve kraliyet toprakları içerisinde kullanımı büsbütün yasaklanmıştır. 1683 yılı itibarıyla rayiçlerinin ½ *garas* (*groschen*) olduğu bilinmektedir. 18. yüzyıl başlarında tedavüllerinin devam ettiğini gösteren örnekler var idiye de, yüzyıl sonlarında Osmanlı hakimiyetinin Macar coğrafyasında son bulmasına paralel sümünlerin bu topraklardaki varlığı da son bulmuştur.²⁶⁴

Sümün, 1660'lardan 1680'lere kadar Kecskemet'te kullanılan diğer Osmanlı paraları *akçe*, *para* ve *lepér*²⁶⁵ arasında tedavülü en yaygın olan sikkeydi. 1670'lerin ikinci yarısında tedavülü zayıflamış ve yerini büyük ölçüde *lepére* bırakmış; 1680'lerde de nadiren rastlanır olmuştu.²⁶⁶

1714), s. 267); 1739 yılında Kıbrıs'ta gayr-ı müslimlerden cizyenin yanısıra yıllık olarak ödenen 22 *timeen*lik bir vergi tahsil edilmekteydi. 1 *timeen* 2 *pare*; 7-7,5 *timeen* 1 İngiliz şilini yapıyordu. (Richard Pococko, *A Description of the East*, II (London: 1745), s. 234-35).

263 Hasluck, "Levantine Coinage", s. 60-62.

264 Horváth Tibor Antal, "Régi Magyar pénznevek", *Numizmatikai Közlöny*, 1952-53 (1953/54), s. 20; János, "Ottoman Tributes", s. 407; Búza János, "Timon és Tallér (Néhány Eszrevétel a 'Pénzforgalom Kecskeméten 1662-1711 Között', c. Közlemenyhez)", *Századok*, 114/1 (1980), s. 104; Búza János, "Les Monnaies Françaises ou du Système Français dans la Circulation Monétaire en Hongrie au XVIIe Siècle", *Revue numismatique*, 18 (1976), s. 121-22, 125-129.

265 Bkz. 5. Başlık.

266 Tibor, "Pénzforgalom Kecskeméten", s. 77-78, 80.

Sümünler ile ilgili olarak ileri sürülen iddialardan biri, bunların Osmanlı belgelerinde yeterince yer bulmadıkları yönündedir.²⁶⁷ Bu durum bazı araştırmacılar tarafından Girit savaşının uzaması ve ekonominin büyük ölçüde mağuş sikkelere dayalı hale gelmiş olması nedeniyle, devletin pragmatik davranması ve bu şartlarda paranın islahını tercih etmemesiyle irtibatlandırılmıştır.²⁶⁸ Osmanlı belgelerinin sessizliği ile ilgili iddia, kalp para ticaretinin tasviri ve detayları bağlamında büyük ölçüde doğrudur. Bu ticaretin yoğunlaştığı veya kayıtlara yansıdığı kabul edilen 1668-1670 arasına ait kayıtlar nispeten azdır. Ancak bu noktada, konu ile ilgili bilgi ihtiva etmesi beklenen mühimme kayıtlarının bu yıllara ait serisinin eksik olduğu,²⁶⁹ konuyla ilgili bilgileri ihtiva etmesi beklenen bazı sicil kayıtlarının mevcut olmadığı,²⁷⁰ bazı sicil kayıtlarının da kullanıma elverişli olmadığı vurgulanmalıdır.²⁷¹

Sümün'ün Osmanlı arşiv kayıtlarında izini sürenler ve etraflı bilgi verenler arasında Halil Sahillioğlu başta gelir. Sahillioğlu'ne göre Osmanlı arşiv kayıtlarında 1660'lardan itibaren takip edilebilen *sümün* 1701'e kadar tedavülde kalmıştır. *Sorguçlu*, *saçlı*, *servili* vs. türleri vardır. Osmanlı yönetimi aynı dönemde piyasada düşük ayarla ve sahte olarak tedavül edenlere müdahaleyi öngören fermanlar çıkarmıştır.²⁷²

Mevcut araştırma sırasında yararlanılan Osmanlı arşiv kaynakları ve arşiv kaynaklarına dayalı araştırmalarda da, 1660'lara kadar müstakil bir para olarak *sümün* ile ilgili bir bilgiye rastlanamamıştır.²⁷³ Bu tarihten önce tesadüf edilen kayıtlarda *sümün*, *nısf* ve *rub*' ile birlikte *riyalin* veya *kuruşun* küsurlarını ifade etmek için

267 Sahillioğlu, *Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, s. 151.

268 Pamuk, *Monetary History*, s. 150, 154.

269 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nin Bab-ı Asafı tasnifi Mühimme Defter Kataloğu 95 numaralı mühimme defteri (A.DVNSMHHM.d. 95) içindeki hükümlerin tarihleri, 1665 yılının sonu (H. Evâhir-i Rebiu'l-evvel 1076/M. 1-10 Ekim 1665) ile son bulurken, takip eden 96 numaralı defterdeki hükümlerin tarihleri H. Evâ'il-i Rebiu'l-evvel 1089 (M. 23 Nisan-3 Mayıs 1678) ile başlamaktadır.

270 Bu durum bilhassa deniz yoluyla gelen Avrupa menşeli yabancı sikkelerin giriş kapısı İzmir için geçerlidir.

271 Mesela H. 1077-1079/M. 1666-1669 arası tarihleri kapsayan Ankara'ya ait 52 numaralı defterin (MŞH.ŞSC.d. 536) baştan sona alt tarafı çürüktür.

272 Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 49.

273 Bu araştırmanın kaleme alındığı tarih itibarıyla, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki döneme ait Mühimme Defter kataloqları ile Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Tez Merkezi kataloğunda mevcut olan veya diğer yollarla ulaşılabilen

kullanılmışa benzemektedir.²⁷⁴ Görüldüğü kadarıyla *sülüs* için de geçerli olan²⁷⁵ bu tür kullanımlarla ilgili kayıtlar 1660'lı yıllarda da devam etmiştir.²⁷⁶

Müstakil bir para olarak tespit edilebilen ve şer'îye sicillerine yansıyan en erken tarihli kayıtlar 1661 yılına aittir. Bu kayıtlarda *sümün*'ün rayici 10 akçe olarak tespit edilmiştir.²⁷⁷ 1660'ların ortalarında aynı rayiç hâlâ muhafaza edilmektedir.²⁷⁸ 1660'ların ikinci yarısı ile birlikte yeni rayiç 8 akçe olmuştur;²⁷⁹ ancak daha

1660 yılı öncesine ait şer'îye sicili transkripsiyonu niteliğindeki Yüksek Lisans tezlerinin tam metin erişimine açık olanlarının tamamı taranmıştır.

274 “... sekiz yüz otuz iki buçuk ve bir sümün riyal guruştan Hadice'ye isabet eden dört yüz on altı guruş ve bir rub' ve nısf sümün hakkını”. Bkz. *Abi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (H. 1063-1064 / M. 1652-1653), v. 72a, h. 1; <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=ahi001&bsm=ahi001o371> (Erişim 20 Temmuz 2022).

275 “... altışar yüz altmış yedişer guruş ve birer sülüs mezbûrân üçer yüz otuz üçer buçuk guruş ve ikişer sümün mezbûrât”. Bkz. *Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil* (H.1115-1116 / M. 1704), v. 122b, h. 1; <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=rsm161&bsm=rsm161o570> (Erişim 20 Temmuz 2022).

276 “... on iki tamâm ve bir sümün esedî guruş deyni olduğunu ikrâr” Bkz. *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil* (H. 1077 / M. 1666 – 1667), v. 3b, h.1; <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=bab003&bsm=bab003o1026> (Erişim 20 Temmuz 2022); “... beş esedî guruş ve bir sümün guruşa dokuz esedî guruş dokuz sümün guruş zimmetinde kalmıştır”. Bkz. *Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil* (H. 1077 / M. 1666 – 1667), v. 50b, h. 1; <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=bab003&bsm=bab003o0979> (Erişim 20 Temmuz 2022).

277 Aynı kayıtlarda kâmil kuruş ve esedî kuruşun rayiçleri 88 ve 78 akçe olarak verilmiş; sümün ile kuruş arasındaki oran da buna göre, yaklaşık 1/9 ve 1/8 olmuştur: BOA, MŞH.ŞSC.d. 210, s. 75, h. 251: “... mirî için alınan kâmil guruşu seksen sekizer ve esedî guruşu yetmiş sekizer akçeye ve atik zoltayı ve sâ'ir nükûdu hazîne-i âmireme alındığı üzere aldırub ve sümün verilür ise onar akçeye aldırub”.

278 Ancak bu yıllara ait nüzül bedeli tahsilatında kâmil ve esedî kuruşa 100 akçe değer biçilmekte, dolayısıyla 10 sümün bir kâmil kuruş etmektedir: “... Kürekçi bedeli için alınan kâmil guruş ve esedî guruşu yüzer akçeye ve sümünün on danesin bir guruş hesabı üzere aldırub” (Kâhya, “11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri”, s. 909-910; BOA, MŞH.ŞSC.d. 535, s. 213, h. 677: “... kürekçi bedeli için alınan kâmil guruş ve esedî guruş hazîne-i amireye alındığı üzere yüzer akçeye ve sümünün danesin onar akçeye aldırub”; Krş. BOA, MŞH.ŞSC.d. 395, s. 102, h.1; Metehan Bozkurt, “15 Numaralı Amasya Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” (yüksek lisans tezi), Amasya Üniversitesi, 2020, s 276; Sarı, *Rodosçuk Şer'îye Sicili*, s. 445.

279 Aynı dönemde *riyal* veya kâmil kuruş karşısındaki parite 1/12,5 olmuştur. Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d. 536, s. 174, h. 577: “... kâmil guruşu hâlâ hazîne-i amireye alındığı üzere yüzer akçeye ve esedî guruş doksanar akçeye ve sümünü sekizer akçeye verdirüb”; BOA,

da önemlisi, 1660'ların başlarında *sümün* ile *riyal* (*kâmil kuruş*) arasında oluşan 1/9-1/8'lik oran büyük ölçüde 1/12,5 olarak değişmiştir.²⁸⁰ Bununla birlikte, aynı dönemde *sümün* için belirlenen resmi rayiçlerin dışına çıktığı ve daha yüksek rayiçlerle tedavül ettiği de anlaşılmaktadır.²⁸¹

1670,²⁸² 1672-73²⁸³ ve 1690'lı yıllara ait kayıtlara²⁸⁴ bakıldığında, 17. yüzyılın geç dönemlerinde mevcut oranın 1/12^{1/2} olarak büyük ölçüde sabitlendiği; nadiren rastlanılan aşağı ve yukarı yönlü sapmaların 1/11 veya 1/14 ile sınırlı olduğu görülmektedir. 1716-17,²⁸⁵

MŞH.ŞSC.d. 536, s. 143, h. 482: “... *miri için alınan kâmil gurus yüzer akçeye ve esedi gurus doksanar akçeye ve sümünü sekizer akçeye aldırub ...*”; Ayrıca bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d. 5889; <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23381926&Hash=448ED258BD0A67DC3DF13E41BB6D9CF8881C16D86F5596FED2512BDAAAD63C7C&Mi=76&A=2> (Erişim 14 Aralık 2023)

280 Bu oran, kuruşun akçe cinsinden rayiçlerinin düşürülmesi sonrasında da değişmemiştir: BOA, MŞH.ŞSC.d. 5889; <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23381926&Hash=448ED258BD0A67DC3DF13E41BB6D9CF8881C16D86F5596FED2512BDAAAD63C7C&Mi=68&A=2> (Erişim 14 Aralık 2023). Krş. Ayşe Şahin, “74/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, 2010, s. 182; Ayrıca bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d. 213, v. 68a, h. 331; v. 60a, h. 298; v. 67b, h.328; v. 66b, h. 325.

281 BOA, MŞH.ŞSC.d. 5893, s. 289, h. 3: “... *on sümün yüz elli akçe ... râyic-i fi’l-vakt hesabı üzere*”; Konya’da bağ satışıyla ilgili 15 *sümün* “240 akçe olmak üzere”, yani 16 akçe olarak hesap edilmişti. Bkz. Fatih Küçük, “14 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1080-1081/1669-1670) (Değerlendirme ve Tanskripsiyon)” (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2013, s. 70.

282 Küçük, “14 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili”, s. 294, 244.

283 H. 1082 yılına ait olup *ber-vech-i maktû’* ve üçte ikisi buğday üçte biri arpa olarak Es-Seyyid Hüseyin’e ihâle olunan Seydişehir ve Bozkır suğlalarının mahsul bedeli hesaplanırken, *keyli on bir sümünden bir keyl buğday yediyüz seksen beş esedi guruşa* kabul edilmişti. Bkz. Ayşe Yürekli Tutar, “16 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili (1083-1083/1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon” (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2018, s. 246. Ayrıca bkz. Tutar, “16 Numaralı Konya Şer’iyye Sicili”, s. 116, 228-29, 234, 238, 277, 296, 302-303, 329, 360.

284 Hatice Yetim, “1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)” (yüksek lisans tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019, s. 113; BOA, MŞH.ŞSC.d. 1651, s. 9, h. 1. Ayrıca bkz. Yetim, “1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili”, s. 176.

285 BOA, MŞH.ŞS.d. 5658, s. 20, h. 56; s. 26, h. 75. Krş. Erhan Ekici, “21 Numaralı Kastamonu Şer’iyye Sicili’nin (1-104) Sayfaları Arası Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1128-1129/M.1716-1717)” (yüksek lisans tezi), Kastamonu Üniversitesi, 2018, s. 78-80, 98-100; Ayrıca bkz. Aysun Çiçek Karlı, “67 Numaralı Ayıntab Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve

1736-41,²⁸⁶ 1742-43 ve 1748-49²⁸⁷ yıllarına ait kayıtlar, 18. yüzyılın ilk yarısı boyunca paritede fazla bir değişiklik olmadığını göstermektedir. 1740'lı,²⁸⁸ 50'li²⁸⁹ ve 60'lı²⁹⁰ yıllara ait kayıtlarda, 1/12'lik paritenin yanısıra 10 akçelik rayiç de açık şekilde tasrih edilebilmektedir. 1770'lerden itibaren ise, *sümün*'ün benzer kayıtlarda izine rastlamak zorlaşmaktadır.

18. yüzyılın ortalarına ait bazı araştırmalarda²⁹¹ *sümün* ifadesinin, kuruşun 1/8'ine tekabül eden beşlik *pâre*ler için kullanıldığı varsayılmış ve akçe değeri de bu yolla belirlenmeye çalışılmıştır. Gerçekten de, 17. yüzyılın son çeyreğine doğru *beşlik* ve *onluk* akçeler tedavül ederken,²⁹² 18. yüzyıl ortalarında 15 akçeye tekabül eden beşlikler vardır²⁹³ ve bunların *sekizde birlik* (*achtel*) olarak adlandırıldığı literatüre aksetmiştir.²⁹⁴ 1730'ların sonlarında *pâre* ve *kuruş* kesimi ile

Değerlendirmesi (H. 1128-1129 / M. 1716-1717, s. 1-217)" (yüksek lisans tezi), Gaziantep Üniversitesi, 2021, s. 302; Nebiye Yıldızoğlu, "21 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin (104-222) Sayfaları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1128-1129 / M. 1716-1717)" (yüksek lisans tezi), Kastamonu Üniversitesi, 2019, s. 117-118.

286 Mehmet Emin Üner, *Urfa Gümrük Defterleri: Transkripsiyon ve Değerlendirme* (H. 1148-1153/M. 1736-1741) (Şanlıurfa: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2017), s. 23, 29, 31, 33 vd.

287 Ömer Faruk Yılmaz, "98/1 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili (H. 1155/M. 1742-1743) Transkripsiyon ve Değerlendirme" (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, 2010, s. 112, 115; Zemzem Yücedürük, "98/3 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili (H. 1155/M. 1742-43) Transkripsiyon ve Değerlendirme" (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi, 2009, s. 118, 129, 158; BOA, MŞH.ŞSC.d. 4903, s. 199, h.1; Mücahit Güzelsöz, "43 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Belge Özetleri (s.132-271)" (yüksek lisans tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2021, s. 99-103, 204-208.

288 Ülkü Çelik, "H. 1157/1159/M. 1744-1746 Tarihli 543 Numaralı Karahisar-ı Sahip Şer'iyye Sicili" (yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi, 2019, s. 39-40.

289 BOA, MŞH.ŞSC.d. 4916, s. 38, h. 1. Krş. Saliha Işık Ökke, "111 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1166-1168/M. 1753-1755) (S. 1-145)" (yüksek lisans tezi), Gaziantep Üniversitesi, 2019, s. 321.

290 Yahya Avcı, "7 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tahlili (H. 1175-1177/M. 1761-1764)" (yüksek lisans tezi), Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2020, s. 125, 134, 321.

291 Üner, *Urfa Gümrük Defterleri*, s. 351; Avcı, "7 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili", s. 538.

292 Marsigli, *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I, s. 45-46.

293 BOA, D.BŞM.DRB.d. 16635.

294 Johann August Schlettwein, *Archiv für den Menschen und Bürger*, Dritter Band (Leipzig: 1781), s. 202; Johann Christoph Lenzens, *Handbuch für Banquiers und Kaufleute* (Leipzig: 1792), s. 280.

ilgili düzenlemelere *rub'*, *beşlik* ve *çil akçeyi* de dahil etmek için adımlar atıldığı;²⁹⁵ 1750'lerde devletin, tedavülü yasaklanan *atik* ve *ecnebi* sikkeleri kullanmaktan kaçındığı zaman, tüccardan *beşlik* temin etme yoluna gittiği bilinmektedir.²⁹⁶ Ancak buna rağmen, *sümünü beşlik* (5 para) olarak hesaplamayı tercih eden aynı araştırmacılar tarafından da dikkat çekildiği²⁹⁷ ve bizzat kayıtlardaki hesaplamaların sağlamasından da anlaşılacağı gibi, yararlanılan kayıtlar ve yapılan araştırmalarda *sümünün* rayici 15 akçeye tekabül etmemektedir ve bu da, söz konusu paranın hesap para birimi olarak ve eski rayiciyle kullanılmaya devam ettiği kanaatini güçlendirmektedir.

Sümüne ilk zamanlardan itibaren, nuzül bedeli, sürsat bedeli vb. avarız türünden vergiler ve imdad-ı hazariyenin tahsiliyle ilgili belgelerde ve şer'îye sicillerinde listelenen muhalledat ve tereke kayıtlarında sıkça rastlanmaktadır. Bu kayıtlarda malların kıymeti *kuruş*, *zolta*, *rub'*, *sümün* ve *pâre* cinsinden ve müstakil olarak ifade edilebildiği gibi, aynı malın değeri için birden fazla para biriminin adı birlikte zikredilebilmiştir.²⁹⁸ Bazı kayıtlarda *sümünün* genellikle kuruşun küsuru; *rub'un* da *zoltanın* küsuru olarak kullanıldığı görülür.²⁹⁹ 1670'ler itibarıyla resmi işlemlerde, vergi tahsilinde, ticaret hayatında ve gündelik alış-verişlerde *kuruş*, *pâre* ve *akçe* ile birlikte temel ödeme aracı haline geldiğini gösteren çok sayıda örnek mevcuttur.³⁰⁰ Gasp ve hırsızlık kapsamında değerlendirilebilecek hadiseler de insanların üzerlerinde hatırı sayılır miktarda *sümün* bulundurduğunu göstermektedir.³⁰¹

Sümünün tedavüle girdikten kısa bir süre sonra kalp ticarete sahne olduğu anlaşılmaktadır. H. Ra 1075/M. 22 Ekim-19 Kasım 1664 tarihli bir belgeye göre, Galata'da *kurşunlu mahzen* yakınlarında sakin bazı Yahudilerin kalp akçe kesip akçe kırkıtlarıyla ilgili şikâyet araştırıldığında, kalpazanların hanelerinde kalp

295 BOA, C.DRB. 59/2947.

296 BOA, C.DRB. 52/2577.

297 Bkz. Üner, *Urfa Gümrük Defterleri*, s. 351.

298 BOA, MŞH.ŞSC.d. 1651, s. 9, 11, 12, 22; BOA, MŞH.ŞSC.d. 5658, s. 16, h. 43.

299 BOA, MŞH.ŞSC.d. 8569, v. 5b, h. 1.

300 Emrah Akbaş, "13 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1087-1088/1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon" (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2018, s. 70, 80, 97, 103-104, 119, 156, 200, 189 310, 383, 418-420.

301 Konya'nın Hâtunsaray nâhiyesine bağlı Çağlak karyesi yakınlarında Hasan adlı şahsın tazizine maruz kalan ve Kızılçukur mevkiinde eşyası gasp olunan Hürmüz veled-i Enderbas adındaki zımminin üzerinde taşıdığı paranın yarısı *tingir* ve *zolota*, yarısı da *sümün* ve *rub'* idi. Bkz. Küçük, "14 Numaralı Konya Şer'îye Sicili", s. 127.

Mısır pâresi, kalp *yaldız altını*, *riyal*, *zolta* ve diğer *kalp ve maksus* akçelerle birlikte, kalp *sümün* de ele geçirilmiştir.³⁰² 17. yüzyıl sonlarına ait kayıtlarda rastlanılan *sümün*ler arasında *çürük* olanların da bulunması,³⁰³ kalp *sümün*lerin yüzyıl sonları itibarıyla hâlâ tam anlamıyla tasfiye edilemediğinin bir işareti olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, düşük ayarlı *sümün*lerin tedavülünün fark edilmesinden hemen sonra harekete geçildiğini düşünmek yanlış olmaz. Nitekim 1669 yılına ait emirlerde, evvelce Osmanlı topraklarında tedavül eden *sümün*ün içine yeni, zayıf ve kalp *sümün* karışımının bozulduğu ifade edilmekte; daha önce on tanesi yedi dirhem yapan *sümün*ün her bir tanesinin sekiz akçeye alınması için fermanlar çıkarıldığı hatırlanmaktadır; hâl-i hazırda ayarı bozuk yeni ve zayıf *sümün*lere bakılıp *atik sümün*ler gibi *sahib* ayarlı olmaları durumunda tedavülüne izin verilmesi istenmekte; aksi halde tedavülüne izin verilmeyip el konulması ve karşılık gelen gümüşün sahiplerine teslim edilmesi emredilmektedir.³⁰⁴ Ancak biraz daha geç tarihli kayıtlardan, bu yönde atılan adımlardan istenilen sonuçların hemen alınmadığını görmek mümkündür. Nitekim 1670'lerin sonlarında, *kâmil kuruş*, *esedi kuruş*, *sümün* ve *pârenin* hazîne-i âmireye alındığı gibi tahsili için emr-i şerifler verilmiş olmasına rağmen, vergi tahsildarlarının *kâmil kuruş*, *esedi kuruş*, *zolta* ve *rub'u* noksan ve düşük rayiçe kabul ettikleri halde, *sümün* ve *pâreyi* almaktan büsbütün kaçındıkları görülmeye başlanmıştır.³⁰⁵

1690'lara gelindiğinde, *sümün* ile sıkıntının baş edilemez noktaya geldiği ve bazen hazineye kabulünden tamamen vaz geçildiği görülür.³⁰⁶ 1690'ların sonlarında *sümün*ün kötü şöhretine hâlâ atıflar yapılmakta, Osmanlı topraklarına sokulmak istenen yabancı sikkelere karşı takınılacak tavırda *sümün* faciasından ders alınması gerektiği ima edilmektedir.³⁰⁷

302 Akkoyun, "94 no'lu Şer'îye Sicili", s. 264.

303 Somer Salman, "Lefkoşa'nın 8 Numaralı Şer'îye Sicili, Transkripsiyonu ve Değerlendirme" (yüksek lisans tezi), Ege Üniversitesi, 2010, s. 334.

304 BOA, MŞH.ŞSC.d. 7313; <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23383350&Hash=58BE18E305772C1687ADA3F25E6C2425331518B531F75715EE0B61588471A391&Mi=84&A=2> (Erişim 14 Aralık 2023).

305 BOA, A.DVNSMHHM.d. 96/12.

306 H. 1101 ve 1102 seneleri için, o âna kadar ödemeleri *sümün* ile yapılan bütün mukataat, avarız, muhassıllık ve voyvodalıklarda *sümün* kabul edilmesi yasaklanmış; eskiden olduğu esedi kuruş, yaldız altını, şerifi veya engürüs altını ve vezin ve ayarı tam olan *pâre* kabul edilmesi emredilmiştir: BOA, C.ML. 581/23871.

307 Arnavutluk ve Yanya taraflarından Osmanlı topraklarına sokulan yabancı sikkeler ile ilgili mülahazaların yer aldığı H. 20 s 1110/M. 28.8.1698 tarihli bir kaimede, nispeten tam ayarlı

5. Lepor (لپور)

17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı piyasasına giren ufak gümüş sikkeler arasında, kayıtlarına daha geç rastlanmasına rağmen kayıtlarda kalış süresi ve kullanım alanının yaygınlığı bakımından *sümünü* andıran bir diğeri, karşımıza لپور, لپور veya لپور olarak çıkan sikkedir. Arşiv kayıtlarının yanı sıra Osmanlı kroniklerinde de zikredilen³⁰⁸ bu sikkenin *lepur*,³⁰⁹ *lipor*,³¹⁰ *lipur*,³¹¹ *lepor*³¹² ve hatta *livr*³¹³ ve *livre*³¹⁴ şeklinde okunuşları Türkçe literatüre girmiş haldedir. Yazılışı sırasında, ب پ و ي harflerindeki noktaların bazen kullanılmadığı görülür. Bu sikke ile ilgili tespit edilebilen en erken tarihli kayıtlar 17. yüzyılın son çeyreğine aittir ve şer'iyecilerinde karşımıza çıkar. Tespit edilebilen 1680'lerin ortalarına ait ilk kayıt³¹⁵ Konya'daki bir bağ satışı ile ilgilidir ancak satış kapsamında alınan *leporun* rayici ile ilgili bir bilgi yoktur. Aynı bölgeye ait H. 13 rebü'l-evvel 1099/M.17.1.1688

ve külliyetli miktarda getirilen bu sikkelere karşı tedbirli olunması gerektiği savunulmuş; zira daha önce *sümünde* olduğu keferenin niyetlerinin önce *hâlis gösterip sonra yeni sümün gibi kem-ayar getirüp sürmek* olabileceği ifade edilmiştir: BOA, C.DRB. 34/1652.

308 Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi, *Tarih-i Râşid*, VI (İstanbul: Matbaa-i Amire, H. 1282), s. 310.

309 Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 52; Betül Tezcan, "XVIII. Yüzyılda Kahire Darphanesi" (doktora tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020, s. 82.

310 Perihan Hazel Kaya, "18. Yüzyılda Konya'nın Mali Yapısı ve Merkez Maliyesi ile İlişkisi" (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, 2016, s. 195, 197, 120-121, 201, 217, 219; M. Zahit Yıldırım, "Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)" (doktora tezi), Ankara Üniversitesi, 2003, s. 309, 311; *Konya Kadı Sicili (1102-1103/1691-1692): Defter 37, Transkripsiyon ve Dizin*, haz. İzzet Sak (Konya: 2015), s. 8.

311 Bekir Sıtkı Baykal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni ile İlgili Belgeler", *Belgeler*, IV/7-8 (1967), s. 50; Mustafa Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler Ansiklopedisi*, 10 (2002), s. 810; Miyase Koyuncu, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)" (doktora tezi), Gazi Üniversitesi, 2008, s. 132-33; Ekrem Sarıkçioğlu, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında İsparta'da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer'iyeciler Sicillerine Göre)" (doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004, s. 182-184.

312 Nevzat Demircioğlu, "43 Numaralı Vidin Şer'iyeciler Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1135-1136/M. 1723-1724)" (yüksek lisans tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019, s. 98.

313 "Tarihi Fıkra: Dün ve Bugün", *Son Posta* (1. Teşrin 1934), s. 4.

314 Ekrem Kolerkılıç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para* (Ankara: 1958), s. 99-100.

315 BOA, MŞH.ŞŞC.d. 6173, s. 117, h. 2. Krş.: Mehmet Dereci, "31 Numaralı Konya Şer'iyeciler Sicili (1097-1098/1686-1687) Değerlendirme ve Transkripsiyon" (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2020, s. 269.

tarihli diğer bir kayıta, yine rayici olmayan ancak hırsızlığa sahne olan dört kuruş kıymetli *mağuş lipordan* bahsedilmektedir.³¹⁶

1690'ların başlarına ait avâız, bedel-i nuzül ve menzil imdadiyesi ile ilgili kayıtların hâsılat ve masârif rakamlarında ve bazı zahire bedellerinde *lepor*, kuruşun küsuru olarak ve *rub'*, *selvili sümün*, *çürük akçe* ve *mangır* ile birlikte verilmiştir.³¹⁷ Bu dönemde gündelik alışverişlerde kullanılan ve borç olarak alınıp verilen *mankurun* da, *lipur* cinsinden ifade edildiği görülür.³¹⁸ 1690'ların ortalarında imdâdiye-i seferiye kapsamında tahsil edilen paralar arasında, *frenği altın*, *şerifi altın* ve *bütün kuruşun* yanısıra *lepor* da yer almaktadır.³¹⁹ 1690'ların sonlarında Konya'da *leporun* mülk satışı, nakliye ücreti, ta'mirat ve temizlik (malzeme ve işçilik) ücreti, borç alıp-verme ve alış-verişte kuruş ile birlikte veya müstakil olarak kullanıldığı görülürken, rayici de 20 akçe olarak hesaplanmaktadır.³²⁰

1700'lerin başlarında *lepor*, Osmanlı para piyasasında tedavül eden ve üzerlerine rayiç konan diğer yerli ve yabancı para birimleri arasında zikredilmeye başlanmıştır.³²¹ Tespit edilebildiği kadarıyla 1704 yılına ait ilk fermanla iki dirhemlik büyük *lepor* için konan 24 akçelik ve bir dirhemlik küçüğü için tayin edilen 10 akçelik rayiçler, yüzyılın ilerleyen dönemlerinde değişmeden muhafaza edilmiş ve yenilenen fermanlarda tekrarlanmıştır. 1718 ve 1719 yıllarına ait fermanlarda, yukarıda *rub'* bahsinde kısmen temas edilen diğer yabancı sikkeler ile birlikte, *diyâr-ı âhara* götürülmelerine yasak konulmuş ve belirli iskelelerde denetlenmeleri istenmiştir.³²² Konulan rayiçlere uymayı emreden 1719,³²³

316 Yasemin Olgun, "Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat: 1687-88 (34 Numaralı Şer'îye Siciline Göre)" (yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, 2019, s. 400.

317 BOA, MŞH.ŞSC.d. 6179, s. 1, 8. Krş. *Konya Kadı Sicili Defter 37*, s. 2, 9; BOA, MŞH.ŞSC.d. 6180, s. 2, 6. Krş. Kaya, 18. *Yüzyılda Konya'nın Mali Yapısı*, s. 195, 217.

318 "... her bir koyun ve keçi birer guruş ak akçe ve birer lipur mankur ile 99 adet koyun ve keçi satın alıp..."; "... 35 guruşluk ve 5 lipurluk mankur borç alıp ...": Sevda Danık ve Enver Çakır, "17. Yüzyılın Sonlarında Konya'da Bakır Para (Mankur) Kullanımı ve Tedavülden Kaldırılmasıyla Ortaya Çıkan Problemler (1688-1691)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1 (2021), s. 547-48.

319 BOA, D.BŞM.d., 818.

320 Taşın, "32 Numaralı Konya Şer'îye Sicili", s. 55. 150, 154. 337, 354, 360.

321 BOA, C.ML., 477/19443.

322 BOA, A.DVNSMHM.d. 127/1228-1238, 127/1239; AE. Sultan Üçüncü Ahmed (SAMD.III) 119/11717.

323 BOA, A.DVNSMHM.d. 129/533, 129/534-1546; BOA, C.DRB. 46/2288.

1720,³²⁴ 1721,³²⁵ 1722,³²⁶ 1723,³²⁷ 1724,³²⁸ 1725,³²⁹ 1726,³³⁰ 1728,³³¹ 1730,³³² 1731³³³ ve 1732³³⁴ yıllarına ait fermanlarda düzenli olarak yer almıştır. 1733³³⁵ ve 1735³³⁶ yıllarına ait olup içerisinde rayiç listelerinin bulunduğu kaime, derkenar ve fermanlarda da adı geçmektedir. Takip eden yıllarda *leporun* izine uzunca bir süre rastlanmazken, 1761 yılına ait bir fiyat cetvelinde,³³⁷ aynı vezin ve rayiçle tekrar yer bulmuştur.

Lepor denilen sikkenin menşei hakkında bilinenler, Osmanlı arşiv kayıtlarına akseden diğer yabancı sikkelerin aksine, son derece sınırlıdır. Bugüne kadar bu paranın menşei ile ilgili yapılan tek değerlendirme Halil Sahillioğlu'na aittir ve kendisi tarafından Hollanda kökenli olma ihtimali öne çıkarılır.³³⁸ Bu para ile dikkat çeken hususlardan birisi de, incelenenler arasında Batı literatüründe³³⁹ bu

324 BOA, A.DVNSMHH.d. 129/1237-38.

325 BOA, A.DVNSMHH.d. 130/527-553, 130/567.

326 BOA, A.DVNSMHH.d. 130/985, 130/1043-1050.

327 BOA, A.DVNSMHH.d. 131/215-217, 131/413, 131/420, 131/421, 131/422-427, 131/537.

328 BOA, A.DVNSMHH.d. 131/1411, 132/124, 132/537; BOA, C.DRB 38/1869; BOA, AE.SAMD.III 35/3343.

329 BOA, A.DVNSMHH.d. 133/125.

330 BOA, A.DVNSMHH.d. 133/234-239, 133/525-529.

331 BOA, A.DVNSMHH.d. 134/1251, 135/177.

332 BOA, A.DVNSMHH.d. 136/160.

333 BOA, A.DVNSMHH.d. 136/1666-1669.

334 BOA, A.DVNSMHH.d. 139/37.

335 BOA, C.DRB., 52/2559.

336 BOA, C.DRB., 60/2967, 61/3044; BOA, AE. Sultan I. Mahmud (SMHD.I) 227/18135; BOA, A.DVNSMHH.d. 141/172-180.

337 BOA, D.BŞM.DRB.d., 16635.

338 Sahillioğlu bu kanaatine dayanak olarak, Bab-ı Defteri Baş Muhasebe tasnifinde yer alan Hicri 1107 yılına ait bazı imdad-ı seferiye kayıtlarını göstermektedir. Bkz. Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 53, 157 numaralı dipnot.

339 Jacques Savary, *Le Parfait Négociant. Quatrième Édition, Première Partie* (London: 1697); Ricard, *Traité Général; Justice, General Treatise of Monies and Exchanges*; Marpergers, *Kaufmanns-Magazin*; L'Espine, *Le Négoce d'Amsterdam*; Henry Curzon, *The Universal Library of Compleat Summary of Science*, I (London: 1712); Patrick Kelly, *The Universal Cambist and Commercial Instructor*, II (London: 1811); Johann G. Schoapp, *Anweisung zu denen bey der Kauffmannschaft, Handlungen, Gewerben, Hausshaltungen, Kunst- und Handwerckern, wie auch andern Professionen nöthigen Rechnungen* (Nürnberg: 1719); Marsigli,

paraya yapılan bir atfa rastlanamamış olmasıdır. Hangi tarihten itibaren, hangi yolla ve kimler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na sokulduğunu aydınlığa kavuşturmak bir tarafa, bu paranın Batı dillerindeki karşılığını ortaya koymak dahi güçtür. 19. yüzyıldan itibaren, Batı dillerinde kaleme alınan ve spesifik olarak Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalarda adına atıflar başlar, ancak bunlar paranın kökenine dair bir bilgi ihtiva etmez. Belin'in Osmanlı iktisadi tarihi ile ilgili çalışmasında,³⁴⁰ meskukat ve rayiçlerin düzenlenmesi ile ilgili H. Rebi'ul-evvel 1138/M. Kasım 1725 tarihli fermanın Fransızca tercümesinde kelime *lipor* olarak yer almış; De Testa'nın ahidname koleksiyonunun dördüncü cildinde³⁴¹ ve Ahmed Djevad'ın Osmanlı askerî tarihi ile ilgili incelemesinde³⁴² aynı ifade tekrarlanmıştır. 1716-1724 arasında Fransa'nın İstanbul'daki elçisi Marquis de Bonnac'a verilen ve Hurmuzaki'nin eserinde yer verdiği H. Evasıt-ı m 1132/M. 10.12.1719 tarihli fermanın Fransızca tercümesinde, kelime *lepour* olarak yer almıştır.³⁴³ Yanlış tarih, dirhem ve adlandırmalarla yabancı literatüre *lior* veya *lenour* şeklinde geçtiği de olmuştur.³⁴⁴

Leporun 17. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin batı eyaletlerinde ve sınır bölgelerinde mebzul miktarda tedavül ettiği anlaşılmaktadır.³⁴⁵ Aynı paranın Macaristan coğrafyasında 1680'lerde *lepér* adıyla tedavül ettiği görülür. Horvath Tibor Antal'ın Macaristan'da mahalli adlarla tedavül eden eski paralara dair

L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman, I; Hayes, *The Negotiator's Magazine*; Sylvanus Urban, *The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle*, X (London: 1740); Savary, *Dictionnaire Universel de Commerce*, I-III (1732); Savary, *Dictionnaire Universel de Commerce*, I-III (1741); *The General Shop Book or the Tradesman Universal Director* (London; 1753); John Hewitt, *A Frontline upon Money Coins and Exchange* (London: 1755).

340 Belin, *L'Histoire Economique de la Turquie*, s. 217.

341 Le Baron I. de Testa, *Recueil des Traités de La Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères*, IV (Paris: 1871), s. 16.

342 Ahmed Djevad Bey, *État Militaire Ottoman Depuis La Fondation de L'Empire jusqu'à nos Jours*, I, trdc. Georges Macridés (Constantinople & Paris: 1882), s. 110.

343 *Documente Istoria Românilor culese de Eudoxin de Hurmuzaki*, VI, (Bucuresci: 1878), s. 285.

344 H. Dj. Siruni, "Monetele Turcești in Tarile Române", *Balcania*, II-III (1939-1940), s. 18-19, Çelebizade İsmail Asım Efendi'nin Raşit zeyline (VI, s. 310) ve Hurmuzaki'nin eserine (*Documente Istoria Românilor*, VI, s. 285) atıfla yer verilen listeler.

345 Belgrad kalesi muhasarası sırasında (Ekim 1690) "*küffârın hazinesine düş olanlar ikişerlik ve beşerlik ve onarlı altun ve lepür ta'bir eyledikleri kefere akçası ganayimine dest ü res irişdürrenler mâl-ı Kârûna mâlik olmuşlar*" denilmekteydi: Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-ı merre*, II, haz. Recep Ahışalı (Ankara: TÜBA, 2017), s. 31.

çalışmasında,³⁴⁶ 1670'lerin sonları itibarıyla kayıtlara giren ve *lepér* olarak anılan bu gümüş paranın 1682 yılı itibarıyla rayicinin 1/15 altın olduğu zikredilir. Türk menşe'li bir para olarak takdim edilen *lepérin* bu dönemde *thalerin* birinci dereceden küsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Mesela 1779 yılı itibarıyla 4 çift *korduan* çizmenin fiyatı 13 *taler*, 6 *lepér* ve 10 *dinar*dır. Aynı yıl itibarıyla 1 *lepér* 30 *dinar*; 4 *lepér* de 1 *florin* 20 *dinar*dır.³⁴⁷

Lepér, 17. yüzyıl sonlarında Kecskemét'te *taler*, *forint* (*florin/gulden*), *timon* (*sümün*), *garas* (*groschen*), *ospora* (*akçe*), *dinar* ve *poltura* (*potra*) ile birlikte tedavül eden gümüş paralar arasında yer almıştır.³⁴⁸ 1674-1680 arasında rayici 30, 36 ve 40 *dinar* olarak tespit edilen *lepér* Osmanlı yönetimine yapılan ödemelerde önemli bir yer işgal etmiştir. Budin'de 1670'lerin sonları ve 1680'lerin başlarında yapılan resmi tahsilatta *lepérin* payı *talere* yaklaşmıştır.³⁴⁹ Kecskemét ve Nagykörs'te resmi işlemlerde kabul edilen ve izine 1670'lerin sonları ve 1680'lerin ilk yarısı itibarıyla rastlanılan *lepérin* kullanımı ise, diğer "Türk" menşe'li küçük gümüş sikkelere (*para* ve *akçe*) nispetle daha yaygın olsa da, *timonun* (*sümün*) gerisinde kalmıştır.³⁵⁰

Türk paraları arasında değerlendirilmesine rağmen, *lepérin* Türk menşe'li bir para olamayacağıın altı çizilmiştir. Gümüş içeriği dikkate alındığında, bu para *eski garas* olarak da adlandırılan 15 *krajcárlara* (*kreuzer*) benzemektedir. 1 *taleri* 6,5 *lepér* yaptığı dikkate alındığında,³⁵¹ *taler* ile *garas* arasındaki paritenin, *taler* ve 15 *krajcár* arasındaki parite ile örtüştüğü de ortaya çıkmaktadır. Türk menşe'li paralar arasında 15 *krajcára* muadil başka bir küçük gümüş para da olmadığına göre, *lepér* bir Türk parası olmamalıdır.³⁵²

Lepér ile eşleştirmeye çalışılan ve I. Leopold (1657-1705) tarafından 1659'da bastırılmaya başlanan 15 *krajcárlık Leopoldrinuslar* başlangıçta 1/6 *thaler* olarak basılmıştı.³⁵³ Ancak bütün *thaler*lerle karşılaştırıldığında ayarları daha düşüktü.

346 Antal, "Régi Magyar pénznevek", s. 17.

347 Novák László Ferenc, *A Három Város néprajza* (Debrecen: 2015), s. 95, 662.

348 Tibor, "Pénzforgalom Kecskeméten", s. 73.

349 János, "Timon és Tallér", s. 108; Búza János, "A tallér és a z aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. Században", *Történelmi szemle*, 20/1, (1977), s. 88.

350 Tibor, "Pénzforgalom Kecskeméten", s. 77, 80.

351 Szilády Áron & Szilágyi Sándor, *Török-Magyar-Kori Történelmi Emlékek*, Okmánytár II (Pest: 1863), s. 79.

352 János, "Timon és Tallér", s. 108.

353 János, "portai adója éspénzforgalma", s. 9.

1659'da ilk basıldıklarında kaba ağırlıkları 6,4 gram; saf gümüş içerikleri 3,6 gramdı.³⁵⁴ 1660'ların başlarında VI. *krajcár*lar ile birlikte Habsburg topraklarında külliyetli miktarlarda basılmaları; buna mukabil taler darbının sınırlandırılması, XV *krajcár*ların kısa sürede piyasa hâkim olmasına ve talerlerin önüne geçmesine yol açmıştır.³⁵⁵ Bu paralar 1660-1665 arasında Viyana'da 26 milyon adet basılmış; 1661-65, 1667 ve 1669 yıllarında da Macaristan baskıları tedavüle girmişti. 1674-1699 arasında basılan 27 varyantı vardı. Tuna ve Tizsa nehirleri arasındaki definelerde ele geçen bu döneme ait *krajcár*ların yaklaşık %46'sı Macar kökenli idi.³⁵⁶ Macaristan'da *sümün* (*timon*) ile birlikte tedavül ettikleri dönemde rayicleri 2 *sümün* (*timon*) idi.³⁵⁷ 15 *krajcár*lar aynı dönemde Erdel'de daha az biliniyordu.³⁵⁸ *Crişana* ve *Szatmâr* gibi daha batıda kalan yerleşim yerlerindeki kayıtlarına ilk olarak 1677-79 arasında rastlanırken, Erdel'e girişleri 1684 yılı olarak tespit edilmiştir. Bu tarihten itibaren Erdel'de ve Erdel'in batısında kalan diğer yerleşim yerlerinde izlerine daha sık rastlanmaya başlanmıştır. Alman *taler*lerinin küsuru niteliğindeki diğer paralarlar birlikte 1685'ten sonra ithali daha da artan 15'lik *kreutzer*ler, Macaristan, Karpatların batısı, Erdel ve Banat çevresinde tedavül eden gümüş para kompozisyonunu büyük ölçüde değiştirmiştir.³⁵⁹

15 *kreutzer*lerin Temeşvar vilayetindeki tedavülü 1660'lara götürülür; ancak bu tedavülün sınırlı olduğu ve bu durumun ancak 1670'lerin sonlarında değiştiği tahmin edilmektedir. 1680'lere gelindiğinde 15 *kreutzer*ler ve *thaler*lerin küsurları, Polonya, İmparatorluk ve Erdel'de basılan ve *groschen* ve dinara dayanan eski paraların yerini almaya başlamıştır. Diğer taraftan 1680-1700 arasında Temeşvar vilayetinde tedavül eden paraların, içerisinde Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ve Lehistan krallığının paraları ile birlikte Osmanlı, Fransız, Dubrovnik ve Hollanda paralarını da barındırması ve daha heterojen bir görüntü sergilemesi bakımından Erdel bölgesi paralarından farklılaştığı görülmüştür.³⁶⁰

354 Buza János, "Az Erdélyi Fejedelemség pénzértékei és a nagysinki országyyüülés (Kolosvar: 1664)", *Erdélyi Múzeum*, LXXVIII/1 (2016), s. 62.

355 János, "Ungerlein 1678", s. 667.

356 Búza János, "Öreg Garas" (A hódoltság utolsó éveinek pénzforgalmához), *Történelmi Szemle*, 16/1-2 (1973), s. 157-158.

357 János, "Ottoman Tributes", s. 414

358 János, "portai adója és pénzforgalma", s. 9.

359 Corina Toma vd., *Tezaurul Monetar Grosii Noi (secolele XV-XVII)-The Coin Hoard of Grosii Noi (15th-17th Centuries)* (Cluj-Napoca: 2016), s. 58.

360 Toma, vd., *Tezaurul Monetar*, s. 59-61.

Macaristan'da 15 *kreuzer*ler ile özdeşleştirilen paralar arasında *eski garas* denen sikkeler de yer almıştır. 17. yüzyıl sonlarında Erdel ve Osmanlı hakimiyetindeki diğer Macar topraklarında *altın*, *taller*, *forint*, *timon* (*sümün*), *lepér*, *küçük garas*, *aspora* (*akçe*), *dinar* ve *poltura* (*potra*) ile birlikte tedavül eden *eski garasa*, *lepér* için yapıldığı gibi, Türk menşeli gümüş sikkeler arasında yer verilmiştir. Konu ile ilgili en kapsamlı araştırmalardan birinin sahibi olan Buza János, “*eski*” *garasın* ortalama *garastan* daha büyük olabileceğini ve “*eski*” sıfatı ile daha erken bir tarih yerine sikkenin büyüklüğünün ifade edilmiş olabileceğini öngörür. 1676 ve 1678 yıllarına ait Kecskemét ve Nagykörös’e ait muhasebe kayıtlarında ekseriyetle *eski garas*, bazen de sadece *garas* olarak geçen bu paranın mahalli rayici 36 dinar iken, Budin’de 40-42 dinar arasında değişmiştir. Macar Krallığı sınırları içerisinde ise 30 dinar olarak tedavül etmiştir. 1670’lerin sonlarında 1 *thaler* = 6-6,5 *garas* rayiciyle işlem görmüştür. Aynı dönemde 3 *eski garas* = 1 *florin* 8 *dinar* olarak hesaplanmıştır. 1680’lerin başlarından itibaren *eski garasın* piyasadaki tedavülü artmış; Kecskemét ve Nagykörös’de yapılan resmi ödemelerde ve vergi tahsilatında zaman zaman *thalere* tercih edilir hale gelmiştir. Ancak *thaler* karşısındaki değer kaybı nedeniyle 1680’lerin ortalarına doğru 1 *thaler* 7 *garas* olarak hesaplanmaya başlamış; 1693 yılında da rayici 1/8 *thalere* düşürülmüştür.³⁶¹

Eski garas olarak adlandırılan 15 *kreuzer*lerin kayıtlarına Macaristan’da 1680’lerin ortalarından sonra daha fazla rastlanıyor idiyse, bu durum 18. yüzyılda değişmiş benzemektedir. Zira Kecskemét şehrine ait muhasebe defterlerinde aynı adla izine en son 1694 yılında rastlanmıştır. Bunun yerine, *máriás*³⁶² adıyla anılan; Rum ve Türk tüccarlar tarafından fazlaca rağbet gören ve tedavülü 18. yüzyıla da uzanan³⁶³ *garaslar* ortaya çıkmıştır. *Lepér* ile birlikte değerlendirildiğinde, *eski garasın* 1670’lerin ikinci yarısı olarak belirlenen ortaya çıkış zamanı büyük ölçüde *léperin* ortaya çıkış zamanı ile örtüşmektedir. Ancak *lepérin* kayıtları 1680’lerin ikinci

361 János, “Öreg Garas”, s. 151-59.

362 *Sesztak* veya *siebzehner/siebenzehner* olarak da adlandırılan 17 *kreuzerlik* sikkelere Macaristan’da verilen addır. *Siebzehner* ifadesi 1695’ten itibaren Avusturya 15 *kreuzerleri*; 1753-1766 arasında ise Avusturya 17 *kreuzerleri* için kullanılmıştır: Jürgen Elert Kruse, *Allgemeiner und besonders Hamburgischer Contorist*, Erster Theil (Hamburg: 1766), s. 370; Christopher Dubost, *The Elements of Commerce*, II, second ed. (London: 1806), s. 377; Weilmeyr, *Numismatisches Lexicon*, s. 3; Frey, “Numismatic Names”; “Marjase”; Klütz, *Münznamen*, s. 249.

363 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu’nda 10-12 akçe rayiçle tedavül eden *maryaşlar*, hazineye giren yabancı menşeli sikkelerin en önemlilerinden biri olmuştur. Bkz. Bölükbaşı, “Yabancı Sikkeler”, s. 359, 371-72.

yarısında kaybolurken, bu dönem *eski garas* için 1690'ların ortalarını bulmuştur.³⁶⁴ Buna rağmen, zikredilen ortak özellikler dikkate alındığında, sözkonusu dönemde Macaristan coğrafyasında tedavül eden *lepér*, *eski garas* ve 15 *kreuzerleri* aynı para olarak görmek için daha fazla sebep olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Bu araştırma, 16-17. yüzyıllarda Osmanlı piyasasında tedavül eden ve mevcut literatürden takip edebildiğimiz Avrupa menşeli gümüş sikkelerin izini Osmanlı kaynaklarında sürebilme; kronolojik olarak ortaya koyabilme ve Osmanlı coğrafyasındaki serüvenlerini detaylandırma denemesidir. Bu deneme sonrasında, literatürden bilinen paraların pek çoğunun Osmanlı kayıtları arasında izlerinin sürülebildiği; bazılarının Osmanlı kaynaklarında zengin biçimde belgelendirildikleri, hangi dönemlerde ve nasıl tedavül ettikleri hakkında başka detaylara ulaşılabildiği görülmüştür. Bununla birlikte, bazı paraların teşhisinde zorluk yaşanmıştır ki, bu durum hem Osmanlı kaynaklarında rastlanan hem de Batı literatüründe yer alan paralar için geçerlidir.

Araştırma sırasında öncelikle kuruş olarak bilinen Avrupa menşeli iri gümüş sikkelerin Osmanlı kaynaklarına aksetme süreci ana hatlarıyla ve kronolojik olarak gösterilmiştir. Ancak bunlarla ilgili kullanılan terminoloji üzerinde ayrıca durulmuş ve kuruş (piastre/taler) başlığı altında *kara kuruş* ve *dökme kuruş* gibi ifadelerle kastedilen sikkelerin neler olduğu veya olması gerektiğine açıklık getirmeye çalışılmıştır. Ardından, kuruş dışındaki diğer gümüş sikkeler yine kayıtlara akseden tarihi seyir içerisinde ele alınmış ve Osmanlı kaynaklarında teşhis edilen her bir sikke için ayrı başlıklar oluşturulmuştur.

Araştırmaya konu olan ve Osmanlı kaynaklarında belgelendirilen gümüş sikkeler daha çok kuruşun küsuru durumundaki ufaklıklardan meydana gelmektedir. Bu paraların en dikkat çeken özelliği, aralarında Orta Avrupa (Macar, Leh ve Alman) kökenlilerin önemli bir yer işgal etmesidir. Başta Macaristan coğrafyasında tedavül edenler olmak üzere, söz konusu paraların bir kısmı 16. yüzyıl ortalarından itibaren takip edilebilirken, 17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Polonya menşeliler kayıtlarda daha fazla yer almaya başlamıştır. Bununla birlikte, Polonya parası olarak takdim edilen sikkelerin bir kısmı Alman ve Hollanda sikkeleri ile imparatorluk sınırları içerisinde tedavüle sokulan taklitlerini de ihtiva etmiştir.

³⁶⁴ Tibor, "Pénzforgalom Kecskeméten", s. 79-80, 89.

1620'lerin başları Osmanlı İmparatorluğu için çoğu *Leh* parası olarak bilinen *guruş*ların ve diğer ufak sikkelerin kayıtlarda boy göstermeye başladığı bir dönem olmuştur. Ancak bu dönemde Avrupa'da Osmanlı coğrafyasını dolaylı olarak etkileyen başka önemli gelişmeler de yaşanmıştır. 30 yıl savaşları (1618-48) ile başlayan süreç Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun eyaletler üzerindeki merkezi otoritesini zayıflatmış; 16. yüzyıl ortalarında imparatorluk genelinde tesis edilen madeni para sistemi yer yer bozulmuş; bazı Alman eyaletleri kendi para sistemlerini hayata geçirmiş; imparatorluktan bağımsız hareket eden feodal lordlar, piskoposlar, mahalli yönetimler ve özel müteşebbisler yoğun olarak düşük ayarlı küçük gümüş sikke basmaya başlamış ; *Kipper & Wipper* olarak adlandırılan mali buhran (1618-23) boyunca ciddi taşşşşler yaşanmıştır.³⁶⁵ İlginç şekilde, 17. yüzyılın ilk yarısı zarfında Osmanlı İmparatorluğu'nda en büyük taşşşşlerin yaşandığı ve en yüksek rayiçlerin kayda geçtiği dönem de yine 1620'lerin başlarıdır.³⁶⁶

Avrupa'da imparatorluktan bağımsız hareket eden çevrelerin piyasaya düşük ayarlı gümüş para sürme faaliyetlerinin 17. yüzyıl ortalarında tekrar yoğunluk kazandığı ve bu durumun 1667'ye kadar devam ettiği bilinmektedir.³⁶⁷ Ancak bu gelişmenin Osmanlı kaynaklarında eş zamanlı olarak yer aldığı söylemek zordur. Bu noktada, 1660'ların başlarından itibaren ve talerin küsuru olarak yoğun şekilde basılan gümüş sikkelerin bazılarının Osmanlı kaynaklarına ancak 1680'lerde aksettiğini söylemek yanlış olmaz. Bunun yerine, Akdeniz'in batısında Fransız menşeli olarak piyasaya sürülen ve taklitlerinin basımı kısa sürede İtalya ve diğer Avrupa topraklarına da sıçrayan gümüş ufaklıklar kayıtlarda öne çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun iç kesimlerinde olduğu kadar batısındaki uç eyaletlerde de yaygın biçimde tedavül eden ve yoğun bir spekülasyona konu olan bu paralar, tedavül ettikleri coğrafyaların mahalli kayıtlarında da zengin şekilde yer etmiştir.

Yabancı sikkelerin Osmanlı kayıtlarında izini sürmeyi zorlaştıran faktörlerin en önemlilerinden birisi şüphesiz paraların tedavül ettikleri coğrafyalarda isimlerinin değişikliğe uğraması veya orijinal isimlerinin kayıtlara geçmemesidir. Paralar

365 Charles P. Kindleberger, "The Economic Crisis of 1619 to 1623", *The Journal of Economic History*, 51/1 (1991), s. 149-175; Wójtowicz, *Polish Money*, s. 7-8; Mira Colar-Mitrievic, *The History of Money in Croatia 1527-1941* (Zagreb: 2018), s. 25; Búza, "Ottoman Tributes", s. 413; Arnold, "Die Reichskreise und ihre Bedeutung", s. 1112.

366 Nitekim 1620'lerin başlarında riyalin İstanbul'da 80 akçe olan rayicinin 1620'lerin ortalarında 300 akçenin üzerine çıktığı bilinmektedir. Bkz. Sahillioğlu, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Rayici", s. 233.

367 Arnold, "Reichkreise und ihre Bedeutung", s. 1112.

genel olarak şekillerine, vezinlerine, kıymetlerine, dış görünüşlerine, imal edildikleri madenlere, üzerlerindeki figürlere veya yazılara, bastırılanlara veya bastırıldıkları yerlere göre adlandırılabilirdi.³⁶⁸ Halbuki hususi bir adı bulunmayan veya bilinmeyen paraların Osmanlı topraklarında dirhem ağırlıklarıyla ifade edildiği; geldikleri ülkelere göre bir ayrıştırmaya tabi tutulmadığı malumdur.³⁶⁹ Bu sebeple, Batı literatürüne girmiş her bir paranın Osmanlı kayıtlarındaki izini veya karşılığını bulmak mümkün olmayabilmektedir. 17. yüzyılın ilk yarısına ait çalışmalarda atıfta bulunulan ve *sesetine* denilen Alman taleri sözü edilen sikkelere örnek olarak verilebilir.³⁷⁰ Benzer bir durum, 17. yüzyılın ikinci yarısında adına atıflar yapılan ve *tourq* veya *turq* adıyla anılan sikkeler için de geçerlidir.³⁷¹ Öte yandan, 17. yüzyılın ikinci yarısında İzmir’de diğer yabancı gümüş sikkelerle birlikte tedavül eden Hollanda’nın *teston*ları ve 15 *solluk* gümüş sikkelerin³⁷² Osmanlı topraklarında girdikten sonra hangi adlarla anıldıklarını bilebilmek de kolay gözükmemektedir. Ancak bunun tam tersi de mümkün olabilmekte; Osmanlı kayıtlarında yer bulunduğu halde Batı literatüründe izine rastlanamayan sikkelerle de karşılaşılabilir. Bu noktada Sahillioğlu’nun 17. yüzyılın ikinci yarısında Hollandalılar tarafından piyasaya sürülmeye çalışıldığını ifade ettiği³⁷³ *tingir*lar hatırlanabilir.³⁷⁴

368 Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, s. 401.

369 Sahillioğlu, *Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, s. 149.

370 *Sultanin* rayici 120, *riyalin* rayici 80 ve *esedinin* rayici 75 akçe olduğu sırada sözü edilen sikkenin rayici 70 akçe idi; Roberts, *Merchants Mapp of Commerce* (1638), s. 193. Bu atıflar, aynı rayiçlerle 17. yüzyılın ikinci yarısına ait çalışmalara da taşınmıştır. Bkz. Robert Morden, *Geography Rectified or a Description of the World* (London 1688), s. 272; Roberts, *Map of Commerce* (1677), s. 270; Edward Chamberlain, *The Present State of England. Part III and Part IV* (London: 1683), s. 272.

371 Lorraine bölgesinin ve Orange prenslerinin bir parası olduğu ifade edilen *tourqun* rayici 1/3 esedi idi. Bkz. Savary, *Parfait Négociant* (1679), s. 457. *Kara gurusun* rayicini 90, *soltanın* 80, *abras*’ın rayicini de 68 akçe olarak veren bir çalışmada *tourque* ve *roup* aynı para olarak takdim edilmiş ve rayiçleri 40 akçe olarak verilmiştir. Bkz. Jacques Andre Bottier, *Pratique du Commerce* (Turin: 1764), s. 151.

372 Chardin, *Voyages*, I, s. 8-9.

373 Sahillioğlu (*Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, s. 52) konsolos ve sefirlerin ifadelerine atıfla bu paranın altısının 1 kuruş olduğunu nakletmiştir.

374 Söz konusu paraların bilinenden daha erken tarihlerde *zolta*, *rub*’ ve *sümün* ile birlikte piyasada yer ettiği (Bkz. BOA, MŞH.ŞSC.d. 6156, s. 21, h. 4; krş. Küçük,¹⁴ Numaralı Konya Şer’iye Sicili”, s. 93, 127) ve 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti’nin güney eyaletlerinde benzer adlarla (*tengir*) ve kuruş ve riyalin küsuru olarak tedavül ettiği kayıtlara geçmiş haldedir. Bkz. Abdulsamed M. Abdullah al-Barawee, “Osmanlı Döneminde

Ayrıca, Osmanlı resmî belgelerinin piyasada tedavül eden yabancı paraların tamamı ile ilgili bilgi vermeyebileceği veya resmî belgelerde yer verilen sikkelerin başka kayıtlarda başka adlarla anılabildiği göz ardı edilmemelidir. Mesela arşiv kayıtlarında adına atıf yapılmayan *talar*ların imparatorluk dahilinde ve batı sınırlarında *riyal* (*İspanyan, Sivilye*), *esedi, solta, dukat* vb. adlarla tedavül eden kuruluşlar arasında önemli yer işgal ettiğini ve *taler* gurubundaki iri gümüş sikkelerden birisi olan ve kayıtlarda adı zikredilmeyen *uskotonun* (*scudo*)³⁷⁵ Bosna-Hersek'te ve Adriyatik kıyılarında tedavül ettiğini seyahatnamelerden öğrenmekteyiz.³⁷⁶

Yukarıda sözü edilen eksikliklerin, yapılacak benzer araştırmaların daha da derinleştirilmesi ve kapsamının genişletilmesi halinde bir miktar daha giderilebileceği düşünülebilir. Zira başta şer'îye sicilleri olmak üzere belirli arşiv kayıtları üzerinde hâlâ gerektiği kadar çalışılmadığı ve yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu aşikardır.

Son olarak, araştırmaya konu olan sikkelerin Avrupa kökenli olanlarla sınırlandırıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Ancak araştırma dönemi boyunca Osmanlı piyasasında tedavül eden yabancı sikkelerin büyük ölçüde Avrupa sikkelerinden ibaret olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Bu durum, Osmanlı ticaret hayatının Batı'ya dönük ve para piyasasının Avrupa'nın tesirine açık olduğu; hatta yer yer edilgen ve savunmasız kaldığı şeklinde değerlendirilebilir. Fakat bu noktada 17. yüzyılın önemli bir kısmında Osmanlı topraklarındaki darphanelerin kapalı olduğu; 16. yüzyıldan tevarüs eden para darlığının 17. yüzyılda da hissedilemeye devam ettiği; Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı-Doğu arasındaki değerli maden ve para akışında transit bölge olma özelliğini sürdürdüğü ve iç piyasada ihtiyaç duyulan tam ayarlı sikkeler ve değerli madenlerin dışarıya kaçma eğiliminin ortadan kalkmadığı da unutulmamalıdır.

Sorân Emirliği (Siyasi, Sosyo-Kültürel ve İktisadi Durum)" (yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi, 2017, 72.

375 Bu paralar Fransa'da *ecu d'argent* ve *ecu blanc*; İtalya'da *scudo*, *piastra* ve *ducatone*; Hollanda'da *dukaton*, *zilveren rijder*, *patagon*, *daldre Philippus*; Portekiz'de *cruzado de prata*, *corôa de prata*; Rusya'da *jefimok* ve *ruble*; İspanya ve Güney Amerika'da *peso de á ocho*; Osmanlı İmparatorluğu'nda da *guruş* (ghurusch) olarak adlandırılıyordu: Klütz, *Münznamen*, s. 267.

376 *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, III, s. 275; V, s. 14, 113, 262, 285; VI, s. 14, 16, 45, 49, 54, 68, 225; VII, s. 43, 47, 86, 113, 126, 146; VIII, s. 134, 136, 155; IX, s. 34, 112, 121.

16-17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tedavül Eden Gümüş Avrupa Sikkeleri Hakkında

Öz ■ Kuruş olarak adlandırılan iri gümüş sikkeler ve küsurlarının Osmanlı topraklarına 16. yüzyılda başlayan ithali 17. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Yerli ve yabancı araştırmalarla ortaya konmuş olan bu para hareketliliği kısmen Osmanlı kaynaklarından da takip edilebilmektedir. Bu araştırma kuruluşların türev ve küsuru niteliğindeki bazı paraların izini Osmanlı arşiv kayıtları ve resmî belgeleri arasında sürebilmek ve kullanılan terminoloji ve izlenebilen kronolojiyi açığa çıkarmak üzere kaleme alınmıştır. Araştırma sonunda literatürde yer bulan ve Osmanlı piyasasında tedavül ettiği bilinen paralardan bazılarının izine Osmanlı kayıtlarında 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaya başlandı; bununla birlikte pek çoğunun 17. yüzyıl başlarından itibaren daha iyi takip edilebildiği; bu paralar arasında Orta Avrupa menşeli olanların önemli yer işgal ettiği; aynı hareketliliğin 17. yüzyılın ikinci yarısında devam ettiği ve aynı dönemde Orta Avrupa sikkeleri kadar Akdeniz yoluyla gelenlerin de dikkat çektiği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan tablo, dolaylı olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki finans ve para piyasasında meydana gelen değişikliklerden hızlı şekilde etkilendiği ve Avrupa sikkelerinin yol açtığı olumsuz etkileri bertaraf etmekte yer yer yetersiz kaldığı düşüncesinin benimsenmesine de imkân sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Penz, Babka, Abras, Potra, Zolta, Rub', Sümün, Lepor.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA, A.DVNSDVE.d. 57/1.

BOA, A.DVNSMHM.d. 76/258; 78/589; 78/757; 78/1834; 83/31; 89/24; 89/28; 89/33; 89/55; 89/75; 89/114; 42/1996; 89/24; 89/28; 89/33; 89/55; 89/75; 89/114; 115/1364-1367; 127/1228-1238; 127/1239; 5/406; 22/479; 14/483; 14/1535; 12/658; 95; 96; 96/12; 127/1228-1238; 127/1239; 129/533; 129/534-1546; 129/1237-38; 130/527-53; 130/567; 130/985; 130/1043-50; 131/215-217; 131/413; 131/420; 131/421; 131/422-427; 131/537; 131/1411; 132/124; 132/537; 133/125; 133/234-239; 133/525-529; 134/1251; 135/177; 136/160; 136/1666-1669; 139/37; 141/172-180.

BOA, AE.SAMD.III, 35/3343, 119/11717.

BOA, AE.SMHD.I, 227/18135.

BOA, AE.SMST.II, 84/8983.

BOA, AE.SSLM.III, 86/5194, 418/23981.

BOA, C.DRB. 52/2559; 60/2967; 34/1652; 59/2947; 52/2577; 46/2288; 38/1869; 60/2967; 61/3044; 40/1967; 10/478; 50/2497; 197/946.

BOA, C.ML. 477/19443; 581/23871.

BOA, D.BŞM.d. 818.

BOA, D.BŞM.DRB.d. 16635.

BOA, İE.DRB. 1/32.

BOA, İE.MHF. 1/20.

BOA, MAD.d. 3906.

BOA, MŞH.ŞS.C.d. 209, 210, 213, 246, 381, 383, 395, 535, 536, 1637, 1640, 1651, 4812, 4816, 4903, 4916, 5658, 5889, 5893, 6156, 6173, 6174, 6179, 6180, 6467, 7284, 7285, 7290, 7298, 8569.

BOA, MŞH.ŞS.C.d. 7313. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23383350&Hash=58BE18E305772C1687ADA3F25E6C2425331518B531F75715EE0B61588471A391&Mi=84&A=2> (Erişim 14 Aralık 2023).

BOA, MŞH.ŞS.C.d. 5889. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23381926&Hash=448ED258BD0A67DC3DF13E41BB6D9CF8881C16D86F5596FED2512BDAAAD63C7C&Mi=76&A=2> (Erişim 14 Aralık 2023); <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/eSatis/BelgeGoster.aspx?ItemId=23381926&Hash=448ED258BD0A67DC3DF13E41BB6D9CF8881C16D86F5596FED2512BDAAAD63C7C&Mi=68&A=2> (Erişim 14 Aralık 2023).

BOA, TS.MA.d. 3646, 6953, 1731.

BOA, TS.MA.e. 221/13, 394/25; 717/42; 717/49.

BOA, YB.04, 2/37.

İstanbul Kadı Sicilleri Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653). <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=ahi001&bsm=ahi001o371> Erişim: 20 Temmuz 2022.

Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667). <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=bab003&bsm=bab003o1026> Erişim: 20 Temmuz 2022; Bab Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667). <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=bab003&bsm=bab003o0979> Erişim: 20 Temmuz 2022; Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671). <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=bab011&bsm=bab011o521> Erişim: 15 Temmuz 2022; Galata Mahkemesi 114 Numaralı Sicil (H. 1083-1085 / M. 1672-1674).

<http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=gl114&bsm=gl114o1024> Erişim: 18 Temmuz 2022; Galata Mahkemesi 114 Numaralı Sicil (H. 1083-1085 / M. 1672-1674).

<http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=gl114&bsm=gl114o995> Erişim: 18 Temmuz 2022; Galata Mahkemesi 114 Numaralı Sicil (H. 1083-1085 / M. 1672-1674). <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj.php?blm=gl114&bsm=gl114o982> Erişim: 18 Temmuz 2002; Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1109-1110 / M. 1698-1699). <http://www.kadısicilleri.org/gosterorj>

<http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=ksm019&bsm=ksm019o1226> Erişim: 20 Temmuz 2022; Rumeli Sadâreti Mahkemesi 40 Numaralı Sicil (H. 1033-1034 / M. 1623-1624). <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=rsm040&bsm=rsm040o382> Erişim: 18 Temmuz 2022; Rumeli Sadâreti Mahkemesi 127 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680). <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=rsm127&bsm=rsm127o412> Erişim: 15 Temmuz 2022.

Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (H.1115-1116 / M. 1704). <http://www.kadiscilleri.org/gosterorj.php?blm=rsm161&bsm=rsm161o570> Erişim: 20 Temmuz 2022.

Diğer Kaynaklar

- Açikel, Tekin: *48 Numaralı (1030/1620) Tarihli Manisa Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, 2019.
- Agoston, Gabor: "The Costs of the Ottoman Fortress System in Hungary in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", Géza Dávid & Pál Fodor (ed.), *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe*, Leiden: Brill 2000, s. 195-228.
- Ahmed Djevad Bey: *État Militaire Ottoman Depuis La Fondation de L'Empire jus'qu'a nos Jours*, I, trad. Georges Macridés, Constantinople & Paris: 1882.
- Akbaş, Emrah: *13 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1087-1088/1676-1677) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2018.
- Akkoyun, Sevgi: *Galata Mahkemesine Ait 94 no'lu (H. 1074-1075) Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Aksoy, Yalçın: *1204 Numaralı Edremit Şer'iyye Siciline Göre Edremit'te Sosyal Hayat*, (Yüksek Lisans Tezi) Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, 2019.
- Al-Barawee, Abdulsamed M. Abdullah: *Osmanlı Döneminde Sorân Emirliği (Siyasi, Sosyo-Kültürel ve İktisadi Durum)*, (Yüksek Lisans Tezi) Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, 2017.
- Alexander, Justice: *A General Treatise of the Monies and Exchanges of all Trading Nations*, London: 1707.
- Alidağ, Leyla: *78/3 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1078-1079/M. 1668) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2009.
- Antal, Horváth Tibor: "Régi Magyar pénznevek", *Numizmatikai Közlöny*, 1952-53 (Budapest 1953-54), s. 13-21.
- Arıkan, Melahat: *12 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1027-1028/M. 1618-1619. s. 105-204)*, (Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2017.

- Arnold, Paul: “Die Reichskreise und ihre Bedeutung für die deutsche Münzgeschichte der Neuzeit”, *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997: Akten-Proceedings-Actes II*, Berlin: 2000, s. 1109-1120.
- Áron, Szilády & Szilágyi Sándor: *Török-Magyar-Kori Történelmi Emlékek*, Okmánytár II, Pest: 1863.
- Arslan, Mustafa: *1 Numaralı Halep Şer'iye Sicilinin Sosyal ve İktisadi Açılardan Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2016.
- Arslanboğa, Kadir: *1589/90 ile 1602/3 Mali Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi*, (Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2012.
- Artuk, İbrahim: “Zolota”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIV, 2013, s. 500-501.
- Attila, Ulrich: “Adalélok az oroslános tallérok szerepének megítéléséhez a 17. század második felének magyar pénzforgalmában”, *A Numizmatika és a társtudományok II.*, Ilona Krankovics (szerk.), Debrecen: 1996, s. 83-90.
- Avcı, Yahya: *7 Numaralı Antakya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Tablili (H. 1175-1177/ M. 1761-1764)*, (Yüksek Lisans Tezi) Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2020.
- Babenberg, Wolfgang Müntzer von: *Reyßbeschreibung*, Nürnberg: 1624.
- Bahadır, Hacer: *5 Nolu Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Amasya: Amasya Üniversitesi, 2019.
- Baykal, Bekir Sıtkı: “Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni ile İlgili Belgeler”, *Belgeler*, IV/7-8 (1967), s. 49-75.
- Beawes, Wyndham: *Lex Mercatoria Rediviva*, Dublin: 1754.
- Belin, M.: *Essais sur L'Histoire Economique de la Turquie d'Apres les Acrivains Originanaux*, Paris: 1865.
- Blaškovic, Josef: “Sadriazam Köprülüzade (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664-1665”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9 (1978), s. 293-342.
- Bottier, Jacques Andre: *Pratique du Commerce*, Turin: 1764.
- Bozkurt, Metehan: *15 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Amasya: Amasya Üniversitesi, 2020.
- Bölükbaşı, Ömer Faruk: “Riyal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, EK-2, 2019, s. 426-428.
-: “İstanbul'da Doğan bir Osmanlı Sikkesi: Kuruş”, Feridun M. Emecen vd. (ed.), *Osmanlı İstanbulu VI (VI. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Mayıs 2018)*, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi 2018, s. 399-415.
-: “Darphane Defterleri Işığında Osmanlı Piyasasında Yabancı Sikkeler (1766-1802)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 47 (2022), s. 345-384.
- Briemle, Vincentio: *Andächtige Pilgerfahrt*, Anderer Theil, Nuernberg: 1729.
- Brown, Edward: *A Brief Account of some Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola and Friuli*, London: 1673.

- Busching, Anton Friedrich: *Neue Erdbeschreibung des ersten Theils zweyter Band welcher das ganze rufische Kaisertum, Preussen, Polen, Hungarn, und die europäische Turkey, mit den dazu gehörigen und einverleibten Ländern, enthält*, 1758.
- Buchenbach, Hans Jacob Breuning von: *Orientalische Reyß*, Strassburg: 1612.
- Chamberlain, Edward: *The Present State of England. Part III and part IV*, London: William Whitwood 1683.
- Chardin, Johannes: *Voyages de Mr. Le Chevalier Chardin*, I, Amsterdam: 1711.
- Cihac, Alexandre de: *Dictionnaire d'Étymologie Daco-Romane: Éléments Slaves, Magyars, Turcs, Grecs-Moderne et Albanaïs*, Francfort: 1789.
- Colar-Mitrievic, Mira: *The History of Money in Croatia 1527-1941*, Zagreb: 2018.
- Condurachi, Emil: "Der Umlauf der österreichischen Taler im Süden der Donau", *Balcania*, II-III (Bucureşti 1939-1940), s. 1-9.
- Croitoru, Costin: "Contributions to the History fo the Romanian Vocabulary: Names of Polish Coins that Circulated in Moldova II. Polotrac/Polturac/Potor", *Tyragetia: Istorie Muzeologie*, Serie Noua XIV [XXIX]/2 (2020).
- Curzon, Henry: *The Universal Library of Compleat Summary of Science*, I, London: 1712.
- Çalışır, Muhammed Fatih: *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663-1685*, (Masters Thesis) Ankara: Bilkent University, 2009.
- Çavuş, Mehmet Caner: *67 A 90 Numaralı (Onuncu Cilt) 1077-1088 (1666-1670) Tarihli Kadıasker Defterine Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1-70 Varak)*, (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Çelik, Ülkü: *H. 1157/1159/M. 1744-1746 Tarihli 543 Numaralı Karahisar-ı Sahip Şer'iyye Sicili*, (Yüksek Lisans Tezi) Elâziğ: Fırat Üniversitesi, 2019.
- Çöpöğlü, Binnaz: *H. 1099 (M.1687-1688) 836 No'lu Bolu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2008.
- Danık, Sevda ve Enver Çakar: "17. Yüzyılın Sonlarında Konya'da Bakır Para (Mankur) Kullanımı ve Tedavülden Kaldırılmasıyla Ortaya Çıkan Problemler (1688-1691)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1 (2021), s. 541-551.
- Daştan, Eda: *Tophane 2 Numaralı Şer'iyye Sicili Defteri H. 966-967/M. 1558-1560 (İnceleme-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014.
- Dávid, Gezá: "Customs Duties and Treasury Incomes in the Vilayet of Temesvár: An early account-book of Becskerek and Becse", Vera Costantini & Markus Koller (ed.), *Living in the Ottoman Ecumenical Community*, Leiden-Boston: Brill 2008, s. 149-180.
-: "The Connection between History and Archeology in Researching Ottoman Rule in Hungary", Ibolya Gerelyes and Gyöngyi Kovács (ed.), *Archeology of the Ottoman Period in Hungary*, Budapest: 2003, s. 11-16.

- Dávid, Gézá & Pál Fodor: “Osmanlı Tarihi ile İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirmesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999, Ankara*, I, Ankara: TTK 2002, s. 303-345.
- De la Magdeleine, Mr. Le C.: *Le Miroir Ottoman*, Basle: 1677.
- De Testa, Le Baron I.: *Recueil des Traités de La Porte Ottomane avec Les Puissances Étrangères*, IV, Paris: 1871.
- Demircioğlu, Nevzat: *43 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1135-1136/M. 1723-1724)*, (Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019.
- Dereci, Mehmet: *31 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1097-1098/1686-1687) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2020.
- Der Türkische Schau-Platz*, Hamburg: von Thomas von Wiering 1685.
- Documente Istoria Românilor culese de Eudoxin de Hurmuzaki*, VI, Bucuresci: 1878.
- Dostoviç, Nihad: *İzvornik Sancağı Tuzla Kazası Sicilleri. 1630-1650 (İnceleme-Çeviriyazı-Dizin)*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Dörig, Eduard: *Handbuch der Münz-, Wechsel-, Mass- und Gewichts-Kunde*, Coblenz: 1862.
- Dubost, Christopher: *The Elements of Commerce*, II, second ed., London: 1806.
- Ekici, Erhan: *21 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicili'nin (1-104) Sayfaları Arası Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H. 1128-1129/M.1716-1717)*, (Yüksek Lisans Tezi) Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 2018.
- Emmerig, Hubert & Antonio Manuel Henares Sevilla: “Ungarische Denare von Matthias Corvinus bis Ferdinand I.: Ein Neuer Hortfund aus Niederösterreich – Ein Vorbericht”, *Numismatický sborník*, 31/1 (2017), s. 97-113.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, VII, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası 1928.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III, V-VIII, haz. Seyit Ali Kahraman & Yücel Dağlı, İstanbul: YKY 2002.
- Fasch, Johann Rudolph: *Kriegs-Artillerie und See Lexicon*, Dresden: 1735.
- Fekete, Lajos und Gyula Káldy-Nagy: *Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen), 1550-1580: Türkischer Text*, Budapest: 1962.
- Ferenc, Novák László: *A Három Város néprajza*, Debrecen: 2015.
- Feyerabend, Sigmund: *Reyßbuch deß heyligen Lands*, Frankfurt: 1584.
- Fodor, Pál: *The Business of State*, Berlin: Klaus Schwarz Verlag 2018.
-: “Az oszmán pénzrendszer 16. századi válságáról. Megjegyzések az 1585/89. évi leértékelésről”, *Aetas*, 4 (1999), s. 27-40.
- Frey, Albert R.: “A Dictionary of Numismatiqués: their Official and Popular Designations”, *American Journal of Numismatics*, 50 (1916), s. 1-311.

- Gerelyes, Ibolya: “Sixteenth-Century Probate Inventories from Tolna Town”, Pál Fodor vd. (ed.), *Şerefe: Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on His Seventieth Birthday*, Budapest: 2019, s. 199-210.
- Geuffroy, Antoine: *Erste Theil Der Hoffhaltung Des Türckhischen Keyser*, zusammen getragen und verteüstched Nicolaus Höniger, Basel: 1578.
- Grelot, Guillaume-Joseph: *A Late Voyage to Constantinople*, London: 1683.
- Gökalp, Zeliha Demirel: “16. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa Ticari İlişkilerine Yusufça Definesi Örneğinde Bakış”, *Bellekten*, 86/305 (2022), s. 119-176.
- Guer, Jean-Antoine: *Moeurs et Usages des Turcs, leur Religion, leur Gouvernement Civil, Militaire, et Politique*, II, Paris: Pierre Mortier 1747.
- Güzelsöz, Mücahit: *43 Numaralı Kastamonu Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Belge Özetleri (s.132-271)*, (Yüksek Lisans Tezi) Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2021.
- Hacıhasanoğlu, Şeyda Sümeyye: *1818 (H. 972-973/M. 1564-1566) No’lu Trabzon Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2019.
- Hammer, Joseph von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, VI, Pest: 1830.
- Hasluck, F. W.: “The Levantine Coinage”, *The Numismatic Chronicle*, Fifth Series, I (London-Paris: 1921), s. 39-91.
- Hayes, Richard: *Negotiator’s Magazine*, London: 1724.
-: *Negotiator’s Magazine*, Third Edition, London: 1730.
-: *Negotiator’s Magazine*, Fourth Edition, London: 1739.
- Hegyı, Klára: *The Military Organization in Hungary: Fortresses, Garrisons*, Berlin: 2018.
- Hewitt, John: *A Frontline upon Money Coins and Exchange*, London: 1755.
- Hirsch, Johann Christoph: *Des Teutschen Reichs Münz-Archiv*, Dritter Theil, Nürnberg: 1757.
- Höfer, Matthias: *Etymologisches Wörterbuch der in Oberdeutschland, Vorzüglich aber in Oesterreich üblichen Mundart*, Zweiter Theil, Linz: 1815.
- Huszár, Lajos: “Deutsche Guldiner in Ungarn im 17. Jahrhundert”, Tony Hackens and Raymond Weiller (ed.), *Actes du 9eme Congrès international de numismatique. Berne, septembre 1979*, Luxembourg: Louvain-la Neuve 1982, s. 975–980.
- İliescu, Octavian: *History of Coins in Romania, 1500 BC-2000 AD*, Bucarest: 2002.
- İbicioğlu, Şeyda: *1572 No’lu Tekirdağ (Rodosçuk) Şer’iyye Sicili Transkripsiyonu ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2016.
- İslami, Agron: *1579 Numaralı Rodosçuk (Tekfurdağı) Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2010.

- Jafarov, Pasha: *169 Nolu Ayıntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H. 1029-1030/1619-1621), (Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2021.
- János, Buza: "Zoloták a török kori pénzforgalomban", Dr. Nagy Ádám (szerk.), *A numizmatika és társtudományok*, Szeged: 1994, s. 17–23.
-: "Ungerlein 1678. A Magyar Dénár Kilitása Nürnberg Pänzforgalmábol", *Századok*, 122/1-6 (1988), s. 664-673.
-: "Az első európai infláció és magyar-országi hatása (1618-1628)", *Aula*, 13/1 1 (Budapest: Akadémiai Kiadó 1991), s. 88-104.
-: "A magyar dénár kivitele Észak-Itáliába a XVI. század közepén", Ilona Krankovics (szerk.), *Numizmatika és a társtudományok II.*, Debrecen: 1996, s. 91-100.
-: "Timon és Tallér (Néhány Eszrevétel a "Pénzforgalom Kecskeméten 1662-1711 Között", c. Közlemenyhez)", *Századok*, 114/1 (1980), s. 100-109.
-: "A tallér és a z aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. Században", *Történelmi szemle*, 20/1 (1977), s. 73-106.
-: "Az Erdélyi Fejedelemség portai adója éspénzforgalma 1658–1687 között", *Keletkutatás, ősz* (2019), s. 5–21.
-: "Öreg Garas" (A hódoltság utolsó éveinek pénzforgalmához), *Történelmi Szemle*, 16/1-2 (1973), s. 151-159.
-: "Ottoman Tributes and Circulation of Money in the Principality of Transylvania, 1658-1687", *Şerefe: Studies in Honour of Prof. Géza Dávid on His Seventieth Birthday*, Pal Fodor vd. (ed.), Budapest: 2019, s. 319-418.
-: "Les Monnaies Françaises ou du Système Français dans la Circulation Monétaire en Hongrie au XVIIe Siècle", *Revue numismatique*, XVIII (1976), s. 119-135.
-: "Az Erdélyi Fejedelemség pénzértékei és a nagysinki országgyűlés (Kolosvar: 1664)", *Erdélyi Múzeum*, LXXVIII/1 (2016), s. 56-67.
-: "Silbergulden als "Zlot" im Geldumlauf des Fürstentums Siebenburgen am Ende des 17. und am Anfang des 18. Jahrhunderts", *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997, Akten-Proceedings-Actes II*, Berlin: 2000, s. 1121-1125.
-: "Die Rolle der Dreipölker im Geldumlauf Ungarns im XVII Jahrhundert (Die Rehabilitation eines polnischen Wechselgeldes)", *Actes du XIe Congrès de Numismatique (organisé à l'occasion du 150e anniversaire de la Société Royale de Numismatique de Belgique, Brussels, 8-13 septembre 1991)*, IV, Louvain-la-Neuve: 1993, s. 61-66.
- Jennings, Ronald C.: "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records", *Journal of the Economic and Social History of the Orient (JESHO)*, 16/2-3 (1973), s. 168-216.
- Kabrda, Josef: "Contribution à L'Étude de La Rente Féodale dans L'Empire Ottoman", *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brněnské University*, 12, (1965), s. 103-122.

- Kâhya, Ozan: *11 Numaralı İstanbul Mahkemesi Defteri*, H. 1073, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2011.
- Karagöz, Senem: *1 No'lu Ayıntab Şer'iyye Sicili Defteri Transkripsiyonu*, (Yüksek Lisans Tezi) Muğla: Muğla Üniversitesi, 2012.
- Karlı, Aysun Çiçek: *67 Numaralı Ayıntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi* (H. 1128-1129 / M. 1716-1717, s. 1-217), (Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2021.
- Kaya, Perihan Hazel: *18. Yüzyılda Konya'nın Mali Yapısı ve Merkez Maliyesi ile İlişkisi*, (Doktora Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2016.
- Kelly, Patrik: *The Universal Cambist and Commercial Instructor*, II, London: 1811.
- Kiepert, H.: *Hans Dernschwams Orientalische Reise 1553-55*, Braunschweig: 1887.
- Kindleberger, Charles P.: "The Economic Crisis of 1619 to 1623" *The Journal of Economic History*, 51/1 (1991), s. 149-175.
- Kirmis, Max: *Handbuch der Polnischen Münzkunde*, Posen: 1892.
- Klütz, Konrad: *Münznamen und ihre Herkunft*, Wien: 2004.
- Kolçak, Özgür: "Vasvar Antlaşması", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XLII, 2012, s. 560-562.
- Kolodziejczyk, Dariusz: "The Export of Silver Coin through the Polish-Ottoman Border and the Problem of the Balance of Trade", *Turcica*, 28 (1996), pp. 105-116.
- Kolerkılıç, Ekrem: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para*, Ankara: 1958.
- Konya Kadı Sicili (1102-1103/1691-1692): Defter 37, Transkripsiyon ve Dizin*, haz. İzzet Sak, Konya: 2015.
- Korkmaz, Salih: *Trabzon 1816 Numaralı Şer'iye Sicili ve Hukuki Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Koyuncu, Miyase: *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, (Doktora Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi, 2008.
- Kruse, Jürgen Elert: *Allgemeiner und besonders Hamburgischer Contorist*, Erster Theil, Hamburg: 1766.
- Kuru, Levent: *29 Numaralı Şer'iye Sicili*, (Yüksek Lisans Tezi) Edirne: Trakya Üniversitesi, 2006.
- Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi: *Tarih-i Râşid*, VI, İstanbul: Matbaa-i Amire H. 1282.
- Küçük, Fatih: *14 Numaralı Konya Şer'iye Sicili (1080-1081/1669-1670) Değerlendirme ve Transkripsiyon* (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2013.
- Kütükoğlu, Mübahat: *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: 1983.

- Le Moine de L'Espine, Jacques: *Le Négoce d'Amsterdam ou Traité de sa Banque*, Amsterdam: 1710.
- Lenzens, Johann Christoph: *Handbuch für Banquiers und Kaufleute*, Leipzig: 1792.
- Loderecker, Petro: *Dictionarium Septem Diversarum Lingvarum*, Prageno: 1605.
- Ludovici, Carl Günther: *Eröffnete Akademie der Kaufleute*, Fünfter Theil, Leipzig: 1756.
- Lucas, Paul: *Voyage au Levant*, I, Paris: 1705.
-: *Voyage dans la Grece, L'Asie, Mineure, La Macedonie et L'Afrique*, I, Amsterdam: 1714.
- Mantran, Robert: *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, I, Ankara: TTK 1990.
- Marpergers, Paul Jacob: *Das in Natur- und Kunst-Sachen Neu-Eröffnete Kaufmanns-Magazin*, Hamburg: 1708.
- Marsigli, Comte de: *L'Etat Militaire de L'Empire Ottoman*, I, La Haye & Amsterdam: 1732.
- Maxim, Mihai: "Considérations sur la circulation monétaire dans ley pays roumains et l'Empire ottoman dans le seconde moitié du XVe siècle", *Revue des études Sud-est Européennes*, 13 (1975), s. 407-415.
- Meniński, Franciszek a Mesgnien: *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, I-II, Vienna: 1680.
- Meriç, İrem: *R-5 Numaralı Rusçuk Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Tahlili (H. 1120-1125/M. 1709-1715)*, (Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2016.
- Mesgnien, Franciscus: *Grammatica seu Institutio Polonicae Linguae*, Lotharingus: 1649.
- Meyer, Gustav: *Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache*, Strassburg: 1891.
- Mikolajczyk, Andrzej: "Polish coins in the monetary circulation of Europe in the sixteenth and seventeenth centuries", *Proceedings of the 10th International Congress of Numismatics*, London: 1986, s. 563-68.
- Miklosich, Franz Ritter von: *Die Slavischen, Magyarischen und Rumänischen Elemente im Türkischen Sprachschätze*, Wien 1889.
- Morden, Robert: *Geography Rectified or a Description of the World*, London: 1688.
- Moryson, Fyness: *An Itinerary containing his ten Years*, II, Glasgow: 1907.
- Multzen, Wolfgang Christoph: *Curieuses Müntz-Lexicon oder Kurze Beschreibung der vornehmsten Müntz-Sorte in und ausserhalb Europa*, Frankfurt am Mayn: 1740.
- Müller, Heinrich M.: *Das Ander Buch von dem Mahometischen Glauben*, 1563.
- Nohutlu, Ali: *8 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1-100)*, (Yüksek Lisans Tezi) Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, 2019.
- Olgun, Yasemin: *Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat: 1687-88 (34 Numaralı Şer'iye Siciline Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2019.

- Opozda, Teofila: “Polish Coins from the Second Half of the 17th Century”, trans. Elżbieta Lubińska, *Fasciculi Archaeologiae Historicae*, Fasc. III, (1988), s. 27-33.
- Orcan, Gülin: *Macaristan Prensi İmre Thököly*, (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi, 2005.
- Ökke, Saliha Işık: *III Numaralı Ayntab Şer’iye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1166-1168/M. 1753-1755) (S. 1-145)*, (Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2019.
- Öntuğ, Murat Mustafa: *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Dosyo-ekonomik Yapısı*, (Doktora Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Özdemir, Ali: *64/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H. 1066/M. 1655-56) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2009.
- Öztürk, Mustafa: “Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi”, *Türkler Ansiklopedisi*, X, 2002, s. 802-822.
- Paas, Martha White: *The Kipper und Wipper Inflation 1619-1623. An Economic History with Contemporary German Boradsheets*, New Haven and London: Yale Univ. Press 2012.
- Pamuk, Şevket: “Money in the Ottoman Empire, 1326-1914”, Halil İnalçık & Donald Quataert (ed.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, II, Cambridge: Camb. Univ. Press 1994, s. 943-980.
-: “Kuruş”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 2002, s. 458-59.
-: *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge: Camb. Univ. Press 2000.
-: “In the Absence of Domestic Currency: Debased European Coinage in the Seventeenth-Century Ottoman Empire”, *The Journal of Economic History*, 57/2 (1997), s. 345-366.
- Petean, Ioan et.al.: “Silver Depreciation in 3-Polker Coins Issued during 1619–1627 by Sigismund III Vasa King of Poland”, *Materials*, 15/7514 (2022), s. 1-15.
- Peez, Karl und Joseph Raudnitz: *Geschichte des Maria-Theresien-Thalers*, Wien: 1898.
- Pococko, Richard: *A Description of the East*, II, London: 1745.
- Prickler, Harald: “Vieville Ochsen wurden um 1570-1590 aus Ungarn nach Westen Exportiert?”, *Burgenländische Heimatblätter*, 66/1 (2004), s. 21-53.
- Roberts, Lewes: *The Merchants Mapp of Commerce*, London: 1638.
-: *The Merchants Map of Commerce*, London: 1677.
- Raşid Mehmed Efendi: *Tarih-i Raşid*, c. II, İstanbul: Matbaa-i Amire H. 1282.
- Ricard, Samuel: *Traité Général du Commerce*, Amsterdam: 1705.
- Rycaut, Paul: *The History of the Turkish Empire from the Year 1623 to the Year 1677*, London: 1680.

- Sahillioğlu, Halil. “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri, 1300-1750”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Özel Sayı (1978), s. 1-38.
-: “The Role of the International Monetary and Metal Movements in Ottoman History 1300-1750”, *Studies in Ottoman Economic and Social History*, İstanbul: IRCICA 1999, s. 27- 64.
-: “Esedî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XI, 1995, s. 368-69.
-: *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul: 1958.
-: *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul: 1965.
-: “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’da Tedavüldeki Sikkelerin Rayıcı”, *Belgeler*, I/2 (1964), s. 221-227.
- Salman, Somer: *Lefkoşa’nın 8 Numaralı Şer’iyye Sicili, Transkripsiyonu ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi, 2010.
- Sarı, Furkan: *1599 Numaralı Rodosçuk Şer’iyye Siilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem: *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta’da Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayat (170 ve 171 Numaralı Şer’iyye Sicillerine Göre)*, (Doktora Tezi) Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004.
- Savary, Jacques: *Le Parfait Négociant*, Second Edition, Second Partie, Paris: 1679.
-: *Le Parfait Négociant. Quatrième Édition*, Première Partie, London: 1697.
-: *Dictionnaire Universel de Commerce*, I-II, Paris: 1723.
-: *Dictionnaire Universel de Commerce*, I-III, Paris: 1732.
-: *Dictionnaire Universel de Commerce*, II-III, Paris: 1741.
- Schmieder, Carl Christoph: *Handwörterbuch der gesammten Münzkunde*, Halle und Berlin: 1811.
- Schlettwein, Johann August: *Archiv für den Menschen und Bürger*, Dritter Band, Leipzig: 1781.
- Schoapp, Johann G.: *Anweisung zu denen bey der Kauffmannschaft, Handlungen, Gewerben, Haushaltungen, Kunst- und Handwerckern, wie auch andern Professionen nöthigen Rechnungen*, Nürnberg: 1719.
- Schrötter, Friedrich Freiherr von: *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig: 1930.
- Schweigger, Salomon: *Eine neue Reyßbeschreibung auß Teutschland Nach Constantinopel und Jerusalem*, Nürnberg: 1608.
- Serdaroğlu, Murat: *XVI. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Timişvar Sancağı*, (Doktora Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019.

- Seydlitz, Melchior von: *Gründtliche Beschreibung der Wallfahrt nach dem heiligen Lande*, 1580.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa: *Nusretname, İnceleme-Metin (H. 1106-1133/M. 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Ankara: TUBA 2018.
- Siruni, H. Dj.: “Monetele Turceşti in Tarile Române”, *Balcania*, II-III (1939-1940), s. 12-79.
- Székely, Györg V.: “Niederländische Münzen in ungarischen Funden”, *Actes du XVe Congrès International de Numismatique*, IV, Bruxelles: 1991, s. 39-45.
- Stirbu, Constantza et Ana-Maria Velther: “Circulation des monnaies en argent des Pays-Bas dans les Principautés Roumaines, XVIe-XVIIe Siècles”, *Actes du XIe Congrès International de Numismatique organisé à l’occasion du 150e anniversaire de la Société royale de Numismatique de Belgique, Bruxelles, 8-13 septembre 1991*, Louvain-la-Neuve: 1993, 47-60.
- Szłapinskij, Władimir: “Współoddziaływanie Rynkówpieniężnych. Województwo Ruskie A Turcja, Mołdawia I Wołoszczyzna (od połowy XVI do połowy XVII w.)”, *Wiadomości Numizmatyczne*, XLIV/1(169) (2000), s. 1-38.
- Şafak, Leyla: *2 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (978-989/1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2019.
- Şahin, Ayşe: *74/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2010.
- Şimşek, Eyyüb: *Şer’iye Scillerine Göre Trabzon’da Borç-Alacak İlişkileri 111-1126 /1701-1714*, (Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2007.
- Takva, Havva Nur: *Naima’ya Göre Osmanlı Devleti’nin Siyasi Yapısı (1574-1659)*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2017.
- Taşın, Mustafa Fırathan: *32 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1096-1110/1685-1699) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2019.
- Tavernier, J. B.: *Nouvelle Relation De L’Interieur du Serrail du Grand Seigneur*, Paris: 1675.
- Temiz, Merve: *3 Numaralı Amasya Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) Amasya: Amasya Üniversitesi, 2018.
- Tezcan, Baki: “Tefavüt”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV (2004), s. 333-344.
-: “The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited”, *JESHO*, 52 (2009), s. 460-504.
- Tezcan, Betül: *XVIII. Yüzyılda Kahire Darphanesi*, (Doktora Tezi) Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2020.
- Thévenot, Jean de: *Relation d’un Voyage fait au Levant*, Paris: 1664.
- Tiktin, Hariton: *Rumänisch Deutsches Wörterbuch*, 3. Auflage, I, Wiesbaden: 2001.

- “Tarihi Fıkra: Dün ve Bugün”, *Son Posta*, 4. sahife, İstanbul: 1. Teşrin 1934.
- The General Shop Book or the Tradesman Universal Director*, London: 1753.
- Tibor, Iványosi-Szabó: “Pénzforgalom Kecskeméten 1662-1711 Között”, *Századok* 114/1, (1980), s. 71-99.
- Toma, Corina: “A Monetary Hoard Discovered in the Settlement of Cristur (Bihor County)”, *Ziridava, Studia Archaeologica*, 27 (2013), s. 279-298.
- Toma, Corina vd.: *Tezaurul Monetar Grosii Noi (secolele XV-XVII)-The Coin Hoard of groşii Noi (15th-17th Centuries)*, Cluj-Napoca: 2016.
- Turan, Ali: *1815 Numaralı Trabzon Şer’iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2004.
- Tutar, Ayşe Yürekli: *16 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1083-1083/1672-1673) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi, 2018.
- Urban, Sylvanus: *The Gentleman’s Magazine and Historical Chronicle*, X, London: 1740.
- Uysal, Sedef: *506 Numaralı Karahisar-ı i Sahib Şer’iyye Sicili: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi) Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2019.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Tarihi*, III, Ankara: TTK 1988.
- Ünal, Hüseyin Rahmi vd.: *Beçin Definesi*, I, çev. Suzan Tammer ve Şule-Pfeifer Taş, Ankara: TUBA 2015.
- Üner, Mehmet Emin: *Urfa Gümrük Defterleri: Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1148-1153/M. 1736-1741)*, Şanlıurfa: Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları 2017.
- Üsküdarî Abdullah Efendi: *Vâki’ât-ı Rûz-ı merre*, II, haz. Recep Ahışalı, Ankara: TÜBA 2017.
- Vorel, Petr: “The Function of Thaler in Determining the Exchange Rates of European Currencies in the Second Half of the 16th Century”, *Wiadomości Numizmatyczne*, LXVI/210, (2022), s. 283-306.
- Weilmeyr, Franz Xavier: *Allgemeines Numismatisches Lexicon, Oder Münz-Wörterbuch*, I-II. Theil, Salzburg: 1817.
- Wheler, George: *Journey Into Greece*, London: 1682.
- Wild, Johann: *Neue Reysbeschreibung eines gefangenen Christen*, Nürnberg: 1613.
- Wójtowicz, Grzegorz: “The Origin and History of the Polish Money, Part I”, *Bank I Kredyt*, listopad-grudzie (2006), s. 3-11.
- Wood, Alfred C.: *A History of the Levant Company*, London: Frank Cass & Co. Ltd. 1964.
- Yediyıldız, M. Asım: “Şey’iyye Sicillerine Göre Bursa’nın Sosyo-ekonomik Yapısı 1656-58”, *Vakıflar Dergisi*, XXIII (1994), s. 177-223.

- Yetim, Hatice: *1858 Numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1102-1104, M.1691-1693)*, (Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019.
- Yıldırım, M. Zahit: *Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)*, (Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003.
- Yıldızoğlu, Nebiye: *21 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin (104-222) Sayfaları Arası Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1128-1129 / M. 1716-1717)*, (Yüksek Lisans Tezi) Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, 2019.
- Yılmaz, Fikret: "1624 Sikke Tashihinin Amasya'daki Etkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 4 (1989), s. 137-150.
- Yılmaz, Sabır Zeynep: *20 Numaralı Avlonya Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 974/M.1566-1567)*, (Yüksek Lisans Tezi) Bolu: Bolu İzzet Baysal Üniversitesi, 2021.
- Yılmaz, Ömer Faruk: *98/1 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili (H. 1155/M. 1742-1743) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2010.
- Yoldaki Elçi: Osmanlıdan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı 2014.
- Yüçetürk, Zenzem: *98/3 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili (H. 1155/M. 1742-43) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2009.
- Zimyani, Vera: "The Typology of Central European Inflation in the XVIth and XVIIth Centuries", *Journal of European Economic History*, 4/2 (1975), s. 390-402.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm: *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Fünfter Theil, Gotha: 1857.